

Lehistan'dan Polonya'ya: Polonya Tarih yazımında Türkler ve Türkiye*

Hacer TOPAKTAŞ**

Batı Slavlarından olan Lehlerin X. yüzyılda Hıristiyanlığı kabulü ile devletleşmesi, kendi yazılı tarihinin de başlangıcını birlikte getirmiştir. Hıristiyanlığı Roma Katolikliğinden alışı ise Polonya'yı diğer Slav topluluklarına nazaran marjinalleştirmiştir. XV. ve XVI. asırlar Polonyası, Rusya ve Prusya'dan evvel, Orta ve Doğu Avrupa'nın hakim politik figürüydü. Bu güçlü ülkenin Balkanlar ve Karadeniz'e doğru yayılırken Osmanlı Devleti ile karşılaşması kaçınılmazdı. Osmanlı-Avrupa harplerinde Polonya haçlı ruhu ve ittifakının önemli bir aparatıydı ve *kafir* Türkleri Balkanlar'da durdurmaya matuf Kutsal Birlikler'in daimî üyesiydi. Bu üyeliğin bir gereği de Osmanlıların Macaristan emellerini baltalamaktı. Orta Çağ Hıristiyan kardeşliği fikrinin mümessili Papalık'ın en büyük gözdelelerinden biri olarak Kutsal Birlik'in şövalyesi sıfatıyla Osmanlılara karşı her savaşa ordularını sevkettiği gibi, bazen de Leh kralları bizzat bu birliklerin komutanı olarak Avrupa'nın savunuculuğunu üstlenmiştir. Varna ve Kosova savaşları, Kili ve Akkerman seferleri ve Osmanlı Devleti'nce Macaristan'a yapılan seferler bu mücadelelerden birkaçıdır. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırlarını Eflak ve Boğdan'a kadar getirmesi, dahası 1672'de Podolya/Kamaniçe Eyaleti'ni ele geçirmesiyle iki ülkenin ortak sınırları oldukça genişlemiştir. Ancak Polonya'nın Viyana önlerinde Türklere karşı savaşan dayanışmanın bir parçası oluşu ve II. Viyana Kuşatması'nın Osmanlı Devleti açısından menfi neticesi, bu savaşta Kutsal Birliklerin lideri olan Leh Kralı Jan Sobieski'nin ününü bütün Avrupa'da yayarken, Kamaniçe Eyaleti'ni de tekrar kazanmaları sonucunu getirmiştir. XVIII. yüzyıl sonuna kadar sınır komşusu olan Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın, günümüz deyimiyile Türkiye ile Polonya'nın 600. yılına yaklaşan ikili ilişkileri, bütün bu savaş ve mücadelelerin yanı sıra diplomatik açıdan da yoğun bir şekilde geçmiştir. Polonya'nın ilk vakanüvistlerinden Jan Długosz'a (1415-1480) göre 1414'te başlayan diplomatik ilişkiler, Lehistan'ın 1795'teki üçüncü paylaşımına kadar kesintisiz sürmüştür.¹ Çeşitli sebeplerle sayıları henüz tam olarak tespit edi-

* Makalede öncelikle Polonya'daki Türk tarihi yazımı farklı açılardan değerlendirilirken, ardından sunulan genel bibliyografyada literatür çalışmaları konularına göre başlıklara ayrılarak verilmiştir.

** Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü

1 Julian Bartoszewicz, *Pogląd na stosunki Polski z Turcyą i Tatarami, na dzieje Tatarów w Polsce osiadłych, na przywileje tu im nadane, jako też wspomnienia o znakomitych Tatarach polskich*, (Polonya'nın Türkiye ve Tatarlarla Olan İlişkilerine, Polonya'da Meskun Tatarların Tarihine, Kendilerine Verilen Ayrıcalık- ➤

lemeyen sefirleriyle Polonya, Osmanlı Devleti'ne en fazla elçi gönderen ülkedir.² Diğer yandan 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar süren savaşlar silsilesi de ilişkilerin seyrine yön veren önemli bir etken olmuştur. Karlofça Antlaşması sonrası dönem içerisinde ise Osmanlı-Leh ilişkileri bambaşka bir çehreye bürünmüştür. İkili ilişkilerde savaşlar dönemi kapanırken, yüzyılın özellikle ikinci yarısında Polonya politikası üzerinde artan Rus ağırlığı, Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa'nın istikbalini ilgilendiren bir mesele olarak yakından ve endişeyle izlediği bir süreci beraberinde getirmiştir. Zira XVIII. yüzyılda Lehistan için olduğu kadar Osmanlı Devleti için de Rusya büyük bir tehdit unsurudur ve bu nedenle Polonya'nın varlığının ve hatta mümkünse Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmesinin Doğu Avrupa'daki dengelerin muhafazası açısından zaruri olduğu düşünülmüştür. Bu sebeplerle Osmanlı sarayı Polonya politikasını bu prensipler çerçevesinde çizmiştir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ardından 1777'de Polonya'ya giden Türk elçisi Numan Enis Bey, aslında Rusya karşıtı bir ittifak teklifi için Polonya'ya gönderilirken, 1789'da Polonya Sejmi'nin³ İstanbul'a yolladığı Piotr Potocki'nin elçiliği de Osmanlı sarayı tarafından Rusya'ya karşı bir ittifak girişimi olarak değerlendirilmek istenmiştir. Ancak bu gibi girişimler geçmişteki husumetlerin yarattığı güvensizlikler dolayısıyla Polonya tarafından olumlu cevap bulamamıştır. Kralların seçimle tahta çıkışı dolayısıyla Polonya'nın müdahaleye açık yönetim yapısı komşularının mücadele alanını Leh toprakları olarak belirlerken, bu husus XVIII. yüzyılda durumu Rusya lehine çevirmiştir. Nitekim Polonya 1772, 1793 ve 1795 yıllarında Prusya, Avusturya ve Rusya tarafından üç kez paylaşımına uğramıştır. 1795'ten 1918'e kadar Polonya'nın siyasi olarak bağımsız olmadığı dönem zarfında resmî olmasa da Osmanlı Devleti ile ilişkiler yürütülmüştür. Napolyon istilası ardından Viyana Kongresi (1815) de Polonya'nın bağımsızlığını yeniden kazanmasına imkan vermemiştir. Bununla birlikte Dersaadet, bu yüzyılda Polonya'nın tekrar bağımsızlığını elde etmesi yönündeki hareket ve faaliyetlere merkezlik eden önemli şehirlerden birisi olurken Leh göçmenlerin de sığınağı olmuştur. İstanbul'da bulunan Polonezköy semti, bu yıllardaki göçler sonucunda kurulmuştur. Osmanlı Devleti Rusya'yı karşısına alarak Leh göçmenleri himaye etmiştir. Aynı zamanda Polonyalı direnişçilere destek verip Polonya'nın bağımsız olmasının önemine uluslararası camiada atıflarda bulunarak, paylaşımı tanımayan tek ülke sıfatını kazanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ne sığınan ve Türk ordularında Ruslara karşı görev yapan ünlü paşalar, diplomatlar, mühendisler ve doktorlar ki Sadık Rıfat Paşa (Michał Czaykowski (1804-1886)), Murad Paşa (Józef Bem (1794-1850)) Mustafa Celaleddin Paşa (Konstanty Borzęcki (1826-1876)), Rüstem Bey (Alfred Bieliński (1862-1835)) gibi isimler ihtida ederek Osmanlı-Rus savaşlarında ve

lara, Pek İyi Olan Polonya Tatarlarının Hatırası Olarak Bakış), Warszawa: A. Nowolecki, 1860, s. 44-45; Zygmunt Abrahamowicz, "Leh", *EP*, vol. V, 1978, p. 720; Dariusz Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*, Leiden: Brill, 2000, p. 99-100.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'ne en fazla elçi gönderen ülke olarak Lehistan'ı belirtir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara: TTK Yayınları, 1995, s. 481.

3 *Sejm*, Polonya idari mekanizmasındaki meclisin adıdır. Asillerden kurulu bu sejm, her iki yılda bir toplanır ve Polonya için kararlar alır. Ayrıca krallar da Jagiellon sülalesinin hanedanlığının sona erişiminin ardından (1572) bu sejm'in seçimiyle tahta çıkmaktaydılar. Sejm tarihi için bkz. Jerzy Michalski (ed.), *Historia Sejmii Polskiego*, Tom (bundan sonra T.) I-II, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984.

Osmanlı bürokrasisi içerisinde büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. I. Dünya Savaşı sonrasında Polonya tekrar bağımsızlığına kavuşmuş, ardından Polonya-Türkiye ilişkileri için yeni bir dönem başlamıştır. Ankara'da açılan ilk yabancı devlet elçiliklerinden biri Polonya'ya aittir; Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk elçiliklerinden birisi de Varşova'da açılmıştır. Bu da iki devlet arasındaki ilişkilerin önemsendiğini göstermektedir. İki dünya savaşı arası dönemde ikili ilişkiler büyük bir atılım yaşarken, II. Dünya Savaşı esnasında Polonya'nın devlet hazinesi, ülkenin aniden işgale uğramasının akabinde İsmet İnönü'nün de desteğiyle İstanbul yoluyla Filistin'e taşınmış ve savaş sonrasına kadar burada muhafaza edilmiştir. Ancak Polonya'nın II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu Bloku'nda yer alması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu bloğa karşı "soğuk tavır", *Soğuk Savaş* döneminde ilişkilerin samimiyetini etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan yeni dünya düzeninde yönünü Batı Avrupa'ya dönen Polonya Avrupa Birliği üyesi olarak Kıta Avrupası'ndaki yerini muhafaza etmektedir.

Tarihî serüveni sair Avrupa devletlerinden farklı olan Polonya'da, Türk tarihine ilişkin çalışmalar kendine has birtakım özellikler gösterir. Bu bakımdan Polonya'daki Türk tarihi ile Türkoloji çalışmaları başlangıçta birlikte hareket etmiş, daha sonra bu iki disiplin ayrı kollardan gelişerek müstakil bir disiplin halini almıştır. Ancak bu iki disiplin birbirinden tamamen kopmamış, bir sistemin parçaları olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu sebeple Polonya'daki Türkoloji çalışmalarının geçmişteki vaziyeti ile başlamak gerekir.

Polonya'da Türkoloji Çalışmalarının Başlangıcı

Polonya'daki Türkoloji ve Türk tarihi çalışmaları oldukça erken tarihlerde başlar. Bu bağlamda ortaya konan ilk çalışmalar XVI.-XVII. yüzyılda görülür. Bu alandaki ilk eserlerden biri Marcin Paszkowski'nin 1615'te yazdığı *Dzieje tureckie i utarczki Kozackiey z Tatory...* (Türk Tarihi, Tatarlarla Kozakların Çekişmeleri...) adlı eseridir.⁴ Bir diğeri ise XVI. yüzyıl sonunda Osmanlı Sultanı'nın İran Şahı'na ve İspanya Kralı'na gönderdiği mektupların kopyalarının neşri olan *Kopie listów posłanych od cesarza tureckiego i króla perskiego do króla hiszpańskiego Filipa*, (Türk Sultanı ve İran Şahı'ndan İspanya Kralı Filip'e Gönderilmiş Mektupların Kopyaları) adlı yayındır.⁵

Başlangıcından beri Polonya'da, her yönden farklı bir devlet ve millet olan Osmanlı Devleti'nin, Polonya'daki daha yaygın deyimiyile *Türkiye*'nin tarihi ve Polonya ile olan ikili ilişkileri araştırılmaya ve yazılmaya değer görülmüştür. Buna iki devlet arasında XVIII. yüzyıla kadar yaşanan birçok savaş ve kavgalar da eklenirse, yapılan çalışmaların bu savaş ve mücadeleler ve ertesinde oluşan elçilikler yönünde gerçekleştirildiği görülür. Bir başka deyişle yazılanlar genellikle Türkler ile olan savaşlar ve savaşlar

4 Marcin Paszkowski, *Dzieje tureckie i utarczki kozackiey z Tatory, Tudziej tez o narodzie, obrzedach, nabozenstwie, gospodarstwie i rycerstwie etc, tych pogan ku wiadomosci, ludziom różnego stanu pozyteczne. Przydany jest do tego dietionarz języka tureckiego i disputatia o wierze chrześcijańskiej i zabobonach bisurmańskich etc.* (Türk tarihi, Tatarlarla Kozakların çekişmeleri, ayrıca bu paganların millet, gelenek, merasimler, ekonomi ve şövalyelik ve diğer hususların ilişkin farklı sosyal tabakalardan insanlara faydalı bilgiler, Hristiyan inancı ve Müslümanlar hakkında tartışmalar ve sunulan Türkçe Sözlük), Kraków, 1615.

5 *Kopie listów posłanych od cesarza tureckiego i króla perskiego do króla hiszpańskiego Filipa*, Kraków: Druk. Łazarzowa, 1586.

sonunda imzalanan antlaşmalarla ilgilidir. Erken dönem Polonya'sında Leh ve Hristiyanlık olguları içiçe geçmiş iki unsur olarak ortak bir ruhu ifade eder. Bu bağlamda bu dönemde meydana gelen savaşlar üzerine yapılan yayınlara Prokop Zbigniewski'nin *Adversaria, albo terminata sprawy wojennej, która się toczyła w wołoskiej ziemi z tureckim cesarzem* (Eflak'taki Türk Hükümdarı'na Karşı Savaşın Kısa Beyanı veya Tarifi) başlıklı eserini, 1621 Hotin Seferi ile ilgili Szymon Starowolski'nin, *Wyprawa i wyjazd sułtana Amurata, cesarza tureckiego, na wojnę do Korony Polskiej*, (Türk Hükümdarı Sultan Murat'ın Leh Krallığı'na Savaş İçin Seferi) adlı eserini, Zbigniew Morsztyn'nin 1673 Kamanice Seferi üzerine *Stawna wiktoria nad Turkami od wojsk koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego pod Chocimiem otrzymana* (Hotin'de Türklere Karşı Polonya-Litvanya Büyük Krallığı Ordusunca Alınan Meşhur Zafer) adlı eserini ve II. Viyana Kuşatması ertesindeki barış görüşmeleri ile ilgili olarak da *Instrumentum traktatów pokoju zawartego miğdzy Majestatem Króla Polskiego a Cesarzem Tureckim z jednej strony przez Pana Małachowskiego Pośła Wielkiego i plenipotencjariusza, a z drugiej przez plenipotencjariuszów Porty Otomańskiej* (Leh Kralı Majesteleri ile Türk Hükümdarı Arasında Bir Tarafta Leh Büyükelçisi Małachowski, Diğer Tarafta Osmanlı Temsilcisi Tarafından İmzalanan Barış Antlaşması'nın Maddeleleri) başlıklı eseri örnek vermek mümkündür.⁶

Çok eski tarihlerden itibaren Osmanlı Devleti ile yürütülen yoğun ilişkiler dolayısıyla Polonya'da Türkçe bilen kişilere ihtiyaç duyulmuştur. Aslında bu dönemlerde Türkçe, Polonya'da popüler yabancı dillerden biridir ve hatta II. Viyana Kuşatması'nın komutanı ve Leh Kralı olan Jan Sobieski dahi Türkçe bilmektedir.⁷ Türkçe bilgisi ile Osmanlı sarayında hizmet verenlerden birisi İslam dinini kabul edip Ali (Ufki) Bey adını alan Wojciech Bobowski'dir (1610-1675). Kendisi, Osmanlı sarayında tercümanlık yapmış, İncil ve Zebur'u Türkçeye çevirmiştir. Polonya, Türkçe bilen tercüman ihtiyacını bazen Litvanya asıllı Tatarlar, Lipkalar ve Ermenilerden karşılarken, bazen yurt dışından getirttiği tercümanları kullanmış, bazen de Türkçe bilen filologları himaye etmiştir. Mesela XVII. yüzyılın en büyük oryantalistlerden biri olan Fraciszek Meniński (1623-1698), Polonya Kraliyet Dairesi'nde görev yapmıştır. Kendisi Leh Kralı Jan Kazimierz'e tercümanlık yaparken, elçilik vazifesiyle İstanbul'da kalmış, bu arada Osmanlı Türkçesini çok iyi derecede öğrenmiştir. Ayrıca Varşova'da Doğu Dilleri Okulu'nun kurulmasını teklif etse de o zamanki ekonomik şartlar bu projenin tatbikine el vermemiştir. Meniński 1681'de Viyana'da *Thesaurus linguarum orientalium turcicae, arabicae, persicae* adlı sözlüğü Lehçe bazı notlar da ekleyerek yayınlamıştır.⁸ Ayrıca bu dönemde elçilikler vasıtasıyla Türkçe öğrenmesi için kraliyetin himayesinde İstanbul'a gönderilen öğrenci-

6 Prokop Zbigniewski, *Adversaria, albo terminata sprawy wojennej, która się toczyła w wołoskiej ziemi z tureckim cesarzem*, 1621; Szymon Starowolski, *Wyprawa i wyjazd sułtana Amurata, cesarza tureckiego, na wojnę do Korony Polskiej*, 1634; Zbigniew Morsztyn, *Stawna wiktoria nad Turkami od wojsk koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego pod Chocimiem otrzymana, Stuck*, 1674; *Instrumentum traktatów pokoju zawartego między Majestatem Króla Polskiego a Cesarzem Tureckim z jednej strony przez Pana Małachowskiego Pośła Wielkiego i plenipotencjariusza, a z drugiej przez plenipotencjariuszów Porty Otomańskiej*, Kraków, 1699.

7 Zygmunt Abrahamowicz, "Polonya'da Türkoloji: Başarıları ve Gelecekteki Gelişimi ile İlgili Bazı Sorunlar", çev. Tüten Özkaya, *Belleten*, 1988, c. LI, sy. 199, s. 1004.

8 Aynı sözlük 2000 yılında Simurg Kitabevi tarafından tıpkıbasım olarak yeniden yayımlanmıştır.

ler de vardır. Bunlardan Samuel Otwinowski XVII. yüzyılın en önemli oryantalistlerinden birisi olarak görülmektedir. Otwinowski, Sadi'nin *Gülistan* adlı eserini Lehçeye çevirmiş, aynı zamanda Kraliyet Arşivi'ndeki bütün Türkçe evrakları listeleyip tercüme etmiştir.⁹ Yine XVIII. yüzyılda Polonya sarayında bulunan yabancılardan İtalyan Franciszek K. Giuliani (ö. 1765) ve Antoni Ł. Crutta (1727-1813) Osmanlı Devleti ile ilişkilerin yürütülmesinde tercümanlık hizmetleriyle ön plana çıkanlardır.¹⁰ Hatta XVII. yüzyılda Otwinowski Polonya arşivinde bulunan Osmanlı Devleti ile ilgili belgeleri düzenlerken, XVIII. yüzyıl sonunda da Crutta, Osmanlı'dan gelen mektupların Lehçe, Fransızca ve ya İtalyanca çevirilerini de aynı mektubun boş kısmına ya da başka bir kağıda iştirikmiştir. Zygmunt Abrahamowicz'in Varşova'daki AGAD (Archiwum Głównie Akt Dawnych-Eski Belgeler Merkez Arşivi) arşivinin Türkiye Bölümü Kataloğu'nu hazırlamasında da bu çeviriler büyük fayda sağlamıştır.¹¹ Yine XVIII. yüzyılın ilk yarısında çeşitli kereler Türkiye'ye ve İran'a giden ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Tadeusz Krusiński de Türkiye ve Türk kültürü üzerine yazdığı eserleri ile bahsedilmeye değerdir.¹² Kendisi İran üzerine bir kitap yazdığı gibi,¹³ Dürri Efendi'nin *İran Sefaretnamesi*'ni de Latinceye çevirerek Lwów'da yayınlamıştır. (1733). XVII. ve XVIII. yüzyılda Viyana (Orientalische Akademie (1754)) ve Paris (L'École des Langues de langues (1669)) gibi büyük Avrupa merkezlerinde yavaş yavaş açılmaya başlayan Doğu Dilleri ve Çalışmaları okullarını takiben, Türkçe bilen eleman ihtiyacını karşılamak üzere son Leh Kralı Stanisław August Poniatowski'nin himayesinde, ağır masraflar da göze alınarak, 1766'da *Szkoła Orientalna* (Oryantal Okulu) İstanbul'daki ilk Doğu Dilleri Okulu olarak açılmış ve 1795'e kadar burada birçok tercüman yetiştirilmiştir.¹⁴ Zaten XVI-XIX. yüzyıllarda Polonya'da kendisini gösteren Sarmatizm anlayışının etkisiyle, Polonya'daki Doğu ve Doğu'ya ait öğelerde asilzadeler arasında başgösteren moda sayesinde bir Doğu ülkesi olan Osmanlı Devleti'ne ilgi artmıştır.¹⁵ Hatta bu akım, XIX. yüzyılda birçok Leh edebiyatçıyı da etkilemiştir. Bunun yanında Polonya'da Türkoloji çalışmalarını başından beri Oryantal çalışmalar çerçevesinde değerlendirmek ge-

9 Tadeusz Majda, "Polonya'da Türk Kültürü ve Sanatının Kabulü", *Osmanlı*, Güler Eren (ed.), Kemal Çiçek, Cem Oğuz (bilim ed.), c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 305.

10 Bkz. Władysław Konopczyński, "Franciszek Krescencjusz Guiliani", *Polski Słownik Biograficzny*, (bundan sonra PSB), T. IV, 1938, s. 109-110; Zygmunt Abrahamowicz, "Antoni Łukasza Crutta", *PSB*, T. VIII, 1959, s. 59-60.

11 Zygmunt Abrahamowicz, *Katalog Dokumentów Tureckich: dokumenty do dziejów Polski i krajów osmańskich*, Cześć I, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959.

12 Bkz. Bronisław Natoński, "Tadeusz Krusiński", *PSB*, T. XV, 1970, s. 426-428.

13 Tadeusz Krusiński, *Relatio de mutationibus Regni Persarum*, Roma, 1727.

14 Bu okulla ilgili bir çalışma için bkz. Władysław Smoleński, *Polska Szkoła Orientalna w Stambule 1766-1795*, Kraków, 1901. Ayrıca bu okulla ilgili arşiv kayıtları Varşova'daki AGAD arşivindeki çeşitli tasniflerde bulunmaktadır.

15 Sarmatizm XVI.-XIX. yüzyıllarda Polonya soyluları arasında kültürel, yaşamsal ve ideolojik alanlarda görülen bir akımdır. Bu akımın içerisinde Doğu'ya ait öğeler de özellikle erken dönemlerde ağır basarken, XVIII. yüzyılda Polonya aydınlanmasını başlatan elit tarafından eleştiriyi uğramıştır. Bunun yanında XIX. yüzyıl Polonya literatürünün romantik yazarları da bu akımdan etkilenmiştir. Nobel ödüllü Henryk Sienkiewicz bunlardır. Sarmatizm ile ilgili bkz. Janusz Tazbir, *Kultura Szlachecka w Polsce, Rozkwit, upadek, relikty*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1983; Friedrich Karin, *The other Prussia: Royal Prussia, Poland and liberty, 1569-1772*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

rekir. Bu yüzden ilk dönem Oryantalistleri genelde hem Türkçe, hem Farsça hem de Arapça bilmektedirler. Sınır komşusu olan Osmanlı Devleti ile siyasi ilişkiler, İran ve Arap ülkeleriyle olan ilişkilerle birlikte algılanmış, Osmanlı Devleti coğrafyası itibariyle Doğu'nun Polonya'yla temasında köprü vazifesi görmüştür.

1795'ten 1918'e kadar resmî olarak bağımsız bir Polonya'nın yokluğu, hiç şüphesiz Türkoloji çalışmalarını da etkilemiştir. Ancak bu dönemde de bilimsel faaliyetler sürdürülmüştür. Doğu bilimi çalışmaları Polonya'nın paylaşımının ardından Rusya'nın eline geçen ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Litvanya sınırlarına dahil edilen Vilnius şehrindeki Vilnius Üniversitesi'nde yürütülmüştür. 1802'de burada açılan ve Polonya'nın ilk Doğu Çalışmaları Okulu ünvanını alan bu okul 1830'da Ruslar tarafından kapatılana dek birçok ünlü Türkolog yetiştirmiş ve Türkologlara ev sahipliği yapmıştır. Mesela Józef Sękowski (1800-1858) burada bulunan oryantalistlerdendir. Hazırladığı *Collectanea z dziejepisów tureckich, rzeczy do historyi polskiej służących*, (Türk Tarihi Kayıtlarından Koleksiyon, Polonya Tarihine Hizmet Eden Şeyler) adlı eserinde Osmanlı-Leh ilişkilerine dair önemli çalışmalara yer vermiştir.¹⁶ Ignacy Pietraszewski (1799-1860) ise Sękowski'nin çalışmasının bazı eksikliklerini de belirterek yeniden yayınlamıştır. Yine Vilnius Üniversitesi'nden filolog Antoni Muchliński (1808-1878) de Türk dili ve tarihi üzerine çalışmalarıyla karşımıza çıkmaktadır.¹⁷ Bu bilim adamları okulun kapatılmasından sonra önce Rusya'nın çeşitli şehirlerine sürgün edilmiş, daha sonra başka ülkelere sığınmış ve bu şartlar altında araştırmalarını gerçekleştirmiştir.¹⁸ XIX. yüzyılda birçok Leh bilim adamı özellikle Rusya'da bilimsel çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Hatta Rusya adına Orta Doğu'da diplomat ve bilgi edinme servislerinde birtakım vazifeler almışlardır.¹⁹ XVIII. yüzyıl sonları ve paylaşım sonrası Polonya'sında (1795'ten itibaren) yapılan çalışmalara Rus etkisi aşikârdır, birçok yayının Petersburg şehri merkezli yürütülmesi de bunun bir göstergesidir. Aynı zamanda daha XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren İstanbul (Lehçe *Stambuł*) birçok yerde *Carogród* olarak zikredilmektedir ki, bu da daha o zaman başlayan Rus etkisinin bir diğer göstergesidir.

XX. Yüzyıl: Türkolojinin Yeniden Dirilişi

I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Polonya'da ilk olarak 1919'da Krakov'da Doğu Çalışmaları Enstitüsü'nün çatısı altında Tadeusz Kowalski başkanlığında Türkoloji bölümü kurulmuştur. Ardından şuan Ukrayna topraklarında yer alan Lwów şehrindeki Jan Kazimierz Üniversitesi'nde de Türkoloji bölümü açılmıştır. Varşova'da ise Varşova Üniversitesi'ndeki Doğu Çalışmaları Enstitüsü'ne bağlı olarak 1935 yılında Polonya'da yaşayan Karaim Türklerinden olan Ananiasz Zajączkowski başkanlığında Türkoloji

16 Józef Julian Sękowski, *Collectanea z dziejepisów tureckich rzeczy do historyi polskiej służących: z dodatkiem objaśnień potrzebnych i krytycznych uwag*, T. I-II, Warszawa: nakładem Zawadzkiego i Węckiego Uprzywilejowanych Drukarzy i Xięgarzy Dworu Królestwa Polskiego, 1824-1825.

17 Muchliński'nin çalışmalarından Leh diline Doğu dillerinden giren kelimeler üzerine çalışması ilginçtir. Bkz. Antoni Muchliński, *Źródło słownik wyrazów, które przeszły do naszej mowy z języków wschodnich*, Petersburg, 1858.

18 Abrahamowicz, "Polonya'da Türkoloji", s. 1004.

19 Anna Krasnowolska, "Iranian Studies in Poland", *Iranian Studies*, V. 20, Nr. 2/4, *Iranian Studies in Europe and Japan*, 1987, pp. 179- 221, p. 183.

kürsüsü kurulmuştur.²⁰ Władysław Kotwicz, Tadeusz Kowalski, Małgorzata Łabecka, Edward Tryjarski gibi önde gelen bilim adamları bu dönemde yetişen Türkologlardandır. Mezkur kurumlarda tetkiklerde bulunan Türkologlar genelde Türk dili ve kültürü ile ilgili eserler ortaya koymuşlardır. Bu dönemde Türkoloji öğrencileri hem Türkçe, hem Farsça ve hem de Arapça öğrenerek oryantalist olarak yetiştirilmektedir. XX. yüzyıl Polonya'sında Türkoloji çalışmalarına tarih incelemeleri de eşlik etmiş, Türk tarihi çalışmaları Türkoloji ile bazen iç içe bazen ayrı kollardan serüvenini sürdürmüştür. Ancak II. Dünya Savaşı'nda Alman bombardımanı nedeniyle üniversitelerde eğitim savaş boyunca yapılamamıştır. Eğitimin tekrar başlaması ise 1948 yılını bulmuştur. Bu dönemde Varşova'nın talan edilmesi esnasında bazı öğrenciler ölmüş, enstitü binaları yakılmış ve kütüphaneler tahrip edilmiştir. Hatta Profesör Zajaczkowski'nin özel koleksiyonu eviyle birlikte zarara uğramıştır.²¹ Ancak II. Dünya Savaşı ertesinde Polonya'da hayatın normale dönüşüyle birlikte Türkoloji çalışmalarına da tekrar başlanmıştır. Hatta Wrocław Üniversitesi'nde de yeni bir Türkoloji bölümü açılmıştır. Bu zamanda Türkoloji çalışmalarının Varşova ayağında birtakım konferanslar da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılarda geçmiş ve günümüz Türkiye'si ile ilgili birtakım sunumlara yer verilmiştir.²² Yine bu dönemde Zajaczkowski'nin Jan Reychman ile birlikte hazırladığı ve bütün dünyada ilgi gören çalışmaları *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomatics* hem İngilizce, hem Lehçe hem Türkçe olarak yayınlanmıştır.²³ Belirtilen kitap, Türkoloji çalışanları için çok faydalı bir eserdir.

XX. yüzyılda Türk tarihi ve arşivciliği üzerine tetkikleriyle Zygmunt Abrahamowicz ismi ön plana çıkmaktadır. Kendisi daha evvel de belirtildiği gibi Varşova'daki AGAD arşivindeki Türkiye Bölümü'nde yer alan belgelerin katalogunun I. kısmını yayınlamıştır. Ancak XVII. yüzyıl sonlarından itibaren XIX. yüzyıla kadarki belgeleri içeren katalogun II. kısmı halen el yazması halindedir. Bunun yanı sıra Abrahamowicz, *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler* çalışmasını da yürütmüştür. Yine kendisi *Die Türkische Herrschaft in Podolien (1672-1699)* (Podolya'da Türk Hakimiyeti (1672-1699)), *La Tughra ottomane de l'Empereur de Russie* (Rus İmparatoru'nun Osmanlı Tuğrası), *Kalga. Tytuł mongolski w chanatach tureckich* (Kalga, Türk Hakanlıkları'nda Moğol Ünvanı), *Sułtan osmański jako cesarz rzymski* (Roma İmparatoru (Kayzer-i Rum) Olarak Osmanlı Padişahı) gibi birçok bilimsel yapıta imza atmıştır.²⁴

20 Zajaczkowski ve çalışmaları için bkz. Ali Fehmi Karaosmanoğlu, "Ananiasz Zajaczkowski 12.XI. 1903-6. IV. 1970", *İÜ Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XIX, 11971, s. 1-34.

21 Edward Tryjarski, "Warsaw Turkology 1918-1978", *Oriental Studies in the Sixty Years of Independent Poland*, Witold Tyloch (ed.), Warszawa, 1983, s. 27-28

22 Bu toplantılarla ilgili bkz. Tryjarski, a.g.m., s. 26-27.

23 Jan Reychman, Ananiasz Zajaczkowski, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomatics*, tr. Andrew S. Ehrenkreutz, Tibor Halaski-kun (ed.), The Hague; Paris; Mouton, 1968 ve Türkçe çevirisi için bkz. aynı yazarlar, *Osmanlı-Türk Diplomatikas El Kitabı*, çev. Andrew S. Ehrenkreutz, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1993.

24 Zygmunt Abrahamowicz, "Die Türkische Herrschaft in Podolien (1672-1699)", *Actes du Premiere Congres International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Europeenes*, III, Sofia, 1969; "La Tughra ottomane de l'Empereur de Russie", *Turcica*, 7, Nr. I, 1976, s. 231-245; "Kalga. Tytuł mongolski w chanatach tureckich", *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Oddz. PAN w Krakowie*, 15, nr. 2, 1971, s. 409-410; "Sułtan osmański jako cesarz rzymski", a.g.e., 21, nr. 2, 1977.

Bu dönemde eğitimi itibarıyla öncelikle Hungaroloji çalışmalarında bulunan; fakat Polonya Türkolojisi'nin en büyük simalarından Jan Reychman da yaptığı büyük çalışmalarla Türkoloji araştırmalarının Türk tarihiyle ilgili alanlarına büyük katkıda bulunmuştur. Jan Reychman yazdığı birçok kitap ve makaleyle günümüz Polonya Türkolojilerinde yürütülen tarih alanındaki çalışmalara kaynaklık etmektedir. Kendisi bu sahadaki şöhretini şu çalışmalarına borçludur: *Dzieje Turcji: od konca XVIII wieku* (Türkiye Tarihi: XVIII. Yüzyıl Sonlarından İtibaren), *Historia Turcji* (Türkiye Tarihi) ve *Dni świętości i kłeski Turcji*, (Türkiye'nin Zafer ve Bozgun Günleri). Mezkur kitapları doğrudan Türk tarihi başlığıyla kaleme aldıklarıdır.²⁵ Bunların yanında XVIII. yüzyılda Türkiye ile ilişkiler ve Polonya'da Türk kültürü üzerine araştırmaları da Türk tarihi çalışmaları içerisinde önem arz eder. *Życie Polskie w Stambule w XVIII wieku* (XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Leh Hayatı), *Orient w Kulturze Polskiego Oświecenia* (Polonya Aydınlanma Kültürü'nde Doğu), *Znajomość i Nauczanie Języków Orientalnych w Polsce XVIII wieku* (XVIII. Yüzyılda Polonya'da Doğu Dilleri Bilgisi ve Öğretimi) adlı kitapları bunların önde gelenlerindedir.²⁶ Yine kendisi Doğu ülkelerine gelen Leh göçmen ve seyyahlarla ilgili olarak da birçok tetkiklerde bulunmuştur. Leh seyyahlarla ilgili olan *Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.* (XIX. Yüzyılda Yakın Doğu'da Leh Seyyahlar) adlı çalışmasında Osmanlı coğrafyasını gezen Leh seyyahlarla ilgili toplu bilgiler bulmak mümkündür.²⁷ Yine kendisi Türk edebiyatı ve sanatı üzerine de birçok eser vermiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin sınırları dışında konuşulan Türk lehçeleri üzerine de çalışmaları mevcuttur.²⁸ Reychman'ın ilginç çalışmalarından bir tanesi de Abrahamowicz gibi birkaç Türkolog ile hazırlanan *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin Lehçe versiyonudur.²⁹ Kısacası Reychman, yaptığı sayısız çalışmalarıyla Polonya Türkolojisi denince ilk akla gelebilecek kişilerdendir. Ancak kendisi bu dönemde Türk arşivlerinin henüz tam olarak yapılandırılmamış olmasından dolayı Türk arşivlerinden faydalanamamıştır.

XX. yüzyılda Türkoloji bölümlerinin kurulmasıyla birlikte yayın faaliyetleri de başlamıştır. Bu bağlamda *Rocznik Orientalistyczny*, *Folio Orientalia*, *Przegląd Orientalistyczny*, *Polski Biuletyn Orientalistyczny*, *Collectanea Orientalia*, *Rozprawy Komisji Orientalistycznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, *Prace Komisji Orientalistycznej PAU* adlı dergiler yayınlanmaya başlanmıştır. Bunun yanında kısa sürse de 1930-1932 yıllarında özellikle Polonya Tatarlarının destekleriyle *Wschód* (Doğu) adlı

25 Jan Reychman, *Dzieje Turcji: od konca XVIII wieku*, 1970: PWN, Warszawa; *Historia Turcji*, Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1973; *Dni świętości i kłeski Turcji*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1962.

26 a.m.l.f., *Życie Polskie w Stambule w XVIII Wieku*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1959; *Orient w Kulturze Polskiego Oświecenia*, Wrocław: Zakład Naradowy im. Ossolińskich, 1964; *Znajomość i Nauczanie Języków Orientalnych w Polsce XVIII Wieku*, Wrocław: Nakł. Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, 1950.

27 a.g.y., *Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.*, Warszawa: Wydawn. Wiedza Powszechna, 1972.

28 Reychman'ın bütün çalışmalarıyla ilgili toplu bir bibliyografya için bkz. Aleksander-Romuald Dubiński, "Bibliographie des oeuvres orientales du professeur Jan Reychman", *Rocznik Oientalistyczny*, T. XXXVIII, 1976, s. 15-29.

29 *Księga podróży Ewliji Czelebiego: wybór Czelebi Ewlija; tł. z tur. Zygmunt Abrahamowicz, Aleksander Dubiński, Stanisław Płaskowicki-Rymkiewicz; red. nauk., wybór, słowo wstępne i koment. Z. Abrahamowicz; szkic o Ewliji Czelebi i jego dzieje, Jan Reychman (red.)*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1969.

dergi yayınlanmıştır. Türkoloji çalışmaları içerisinde Polonya Tatarları ve Karaim Türklerinin özel bir yeri ve gayreti olduğunu da belirtmek gerekir. XX. yüzyıl türkologlarından Zajączkowski de bir Karaim Türküdür.³⁰ Polonya'daki Tatar ve Karaim Türkleri, *Rocznik Tatarski* ve *Myśl Karaimska* adlı dergilerle çalışmalar yürütmüştür. Yayın faaliyetleri bakımından son yıllarda *Dialog* adlı yayınevi Doğu ve de Türkiye ile ilgili yayınlarıyla göze çarpmaktadır.

Günümüz Polonya Türkolojisi

1989'da Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla Polonya'da her bilim sahasında olduğu gibi Türkoloji çalışmalarında da canlılık görülmüştür. Diğer Türkoloji bölümlerine ilaveten 2002 yılında Ponaźa şehrindeki Adam Mickiewicz Üniversitesi'nde bir Türkoloji bölümü kurulmuştur. Bu bölüm çok yeni olmakla birlikte, Kürdoloji çalışmalarıyla ön plana çıkmaktadır.

Yaşayan günümüz Türkologlarından birisi de Krakov Türkologlarından Jan Ciopiński'dir. Kendisinin Doğu dillerine hakimiyeti malumdur. Jan Ciopiński, Yunus Emre üzerine tetkikleriyle bilinmektedir.³¹ Yine özellikle Doğu dilleri, edebiyatı, sanatı ve el yazmaları üzerine çalışmalarıyla gördüğümüz Tadeusz Majda da bir diğer meşhur Türkologdur. Kendisinin *Katalog Rękopisów Tureckich i Perskich* (Türkçe ve Farsça El Yazmaları Kataloğu) adlı çalışması Polonya'da bulunan el yazması eserleri toplu olarak değerlendirmektedir.³² Majda, Osmanlı Sanatı üzerine hazırladığı albüm ve kataloglarla da ses getirmiştir. Mesela *Album Strojów Tureckich* (Türk Kostümleri Albümü), *Orientalizm w Malarstwie, rysunku i grafice w Polsce w XIX i I. Połowie XX wieku*, (XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyılın I. Yarısında Polonya Resim ve Grafığında Doğu) başlığını taşıyan sergi ve sergi kataloğu bunlardır.³³ Bu isimlerin yanı sıra birçok genç Türkolog da günümüzde özellikle Türk dili ve edebiyatı konularına yönelik çalışmalar yürütmekte ve Türkçeden Lehçeye çeviri faaliyetlerine ağırlık vermektedirler.³⁴ Hali hazırda Orhan Pamuk'un birkaç romanı Lehçeye çevrilirken, Halil İnalçık'ın temel eserlerinden ikisi de Lehçe yayınlanmıştır.³⁵ Günümüzde Polonya'da Türk tarihi çalış-

30 Kendisinin Polonyadaki Türk kökenli unsurlara dair bir çalışması da mevcuttur. Bkz. Ananiasz Zajączkowski, "Polonya'da Türk Menşeli Etnik Unsurlar", *İÜ Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, c. XIX, 1971, s. 35-42.

31 Yunus Emre üzerine çalışmalarına örnek olarak bkz. *Płone, ide... / Yunus Emre*, z tur. Przeł Jan Ciopiński i Antony Sarkady; Jerzy S. Łątka (red.), Kraków: Klub Przyjaciół Turcji, 1991; *Księga dobrych rad = Risāletü' n-nushiyye / Yunus Emre*, przeł i oprac. Jan Ciopiński, Warszawa: Dialog, 2005.

32 Tadeusz Majda, *Katalog Rękopisów Tureckich i Perskich*, Ananiasz Zajączkowski (red.), Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1967.

33 *Album strojów tureckich (Dokument elektroniczny)*, tekst Tadeusz Majda, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2006; Anna Kozak-Tadeusz Majda (red.), *Orientalizm w Malarstwie, rysunku i grafice w Polsce w XIX i I. Połowie XX wieku*, Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 2008.

34 XX. yüzyıl başlarından beri Türk dili ve edebiyatı alanında çalışmalarda bulunan birçok kişi de mevcuttur. Türk dili ve edebiyatı ile ilgili çalışmalar yapanlar; Władysław Kotwicz, Włodzimierz Zajączkowski, Jan Grzegorzewski, Józef Sulimowicz, Edward Tryjarski, Aleksander Dubiński, Tadeusz Kowalski, Tadeusz Lewicki, Władysław Zimnicki, Jerzy Lisowski, Stanisław Stachowski, Franciszek Miklosich, Aleksander Bruckner, Marek Stachowski, Ewa Siemienieć-Gołasz, Barbara Podolak, Danuta Chmielowska.

35 Halil İnalçık, *Imperium Osmańskie: epoka klasycyżna 1300-1600*, przekł. Justyn Hunia, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006; *Dzieje gospodarcze i społeczne imperium osmańskiego: ➤*

maları bundan elli yıl öncesine nazaran Türkoloji çalışmaları içerisindeki ağırlığını yitirmiştir. Bir başka deyişle Türkologların Türk tarihi konusundaki çalışmaları çok azdır. Buna karşın, tarihçiler Türk tarihi hususunda çalışmalarıyla dikkat çekmektedirler. Başka bir ifadeyle Polonya’da Türk tarihi çalışmaları Türkoloji bölümlerinden Tarih enstitülerine doğru kayarak tarihçilerin doğrudan araştırma alanı olmuştur.

Türk Tarihi Araştırmalarının Yeni Mekanı: Tarih Enstitüleri

Polonya’da XX. yüzyılın ilk döneminde Tarih enstitüleri bağlamında Varşova Üniversitesi ve Krakov Jagiellon (Yagellon) Üniversitesi Polonya’nın en önemli üniversiteleri olmalarının yanı sıra tarih çalışmaları açısından da ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan ilk dönemde gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde, Jagiellon Üniversitesi profesörlerinden Władysław Konopczyński Polonya tarihçiliği adına önem taşımaktadır. Aynı zamanda *Polska a Turcja* (Polonya ve Türkiye) başlıklı kitabı 1683-1792 yıllarının Polonya-Türkiye siyasi ilişkilerini değerlendiren oldukça geniş kapsamlı bir çalışmadır.³⁶ Çalışmada Krakov Biblioteka Czartoryskich’de (Çartorski Kütüphanesi) ve Varşova Eski Belgeler Merkez Arşivi’nde (AGAD) bulunan devlet kayıtlarına ve yazışmalara yer verildiği gibi birçok ülkenin arşivleri kullanılarak konuya geniş bir perspektiften bakılmıştır. Ne var ki Osmanlı arşivinden yararlanılmamıştır; bu da o tarihlerde hizmet veren bir Osmanlı arşivini olmayışı ve Konopczyński’nin Türkçe bilmeyişi ile ilgilidir. 1936’da yayınlanan bu çalışmayı yine de Türk-Leh ilişkilerini ele alan müstakil araştırmalar kapsamında saymak gerekir. Józef Dutkiewicz’in *Polska a Turcja w czasie sejmów czteroletniego 1787-1792* (Dört Yıllık Sejm Döneminde Polonya ve Türkiye 1787-1792) adlı uzun makalesi Polonya’nın 1795’teki taksiminden evvel Türk-Leh ilişkilerini değerlendiren bir çalışmadır.³⁷ Ancak bu makale de Türk arşivlerinin kullanılmaması yönünden karşılaştırmalı tarih anlayışı bağlamında eksiklik içerir.

Özellikle son dönemde ise Türk tarihi tetkiklerinin artık Türk arşiv ve kaynaklarının da kullanımıyla yürütüldüğü görülmektedir. Bu bağlamda önümüze çıkan ilk kişi Dariusz Kołodziejczyk’tır. Kendisi belli başlı Doğu ve Batı dillerini bilmektedir ve Osmanlı-Leh ilişkilerini İngilizce kaleme alan ilk tarihçidir. *Podole pod panowaniem tureckim, Ejalet Kamieniecki 1672-1699* (Türk Hakimiyeti Altında Podolya, Kamanıçe Eyaleti 1672-1699) başlıklı doktora tezinin ardından, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of ‘Ahdnames and Other Documents ve The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681): Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanıçe* adlı çalışmaları bilim hayatında kendisinin diğer mihenk taşları olmuştur.³⁸ Kołodziejczyk, Türk-Leh ilişkileri konusunda hem Leh, hem Türk hem de diğer Avrupa kaynaklarını da kullanarak çalışmalar yapan ilk tarihçidir. Ortaya koyduğu eserler,

1300-1914, Halil İnalcik, Donald Quataert (red.), tl. Justyn Hunia, Kraków: Wydawnictwo Uniwersyte-tu Jagiellońskiego, 2008.

36 Władysław Konopczyński, *Polska a Turcja 1683-1792*, Warszawa, 1936.

37 Józef Dutkiewicz, *Polska a Turcja w czasie sejmów czteroletniego 1787-1792*, Warszawa, nakl. “Przeglądu Historycznego”, 1934.

38 Dariusz Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of ‘Ahdnames and Other Documents*, Leiden, 2000; *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681): Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanıçe*, Cambridge: Mass. 2004.

zaman dilimi olarak genelde XVII. yüzyıl sonuna kadar gelmektedir. Bu yüzden XVIII-XX. yüzyıl Türk-Leh ilişkileri hâlâ araştırılmaya muhtaçtır. Kołodziejczyk'ın öğrencisi Natalia Królikowska ise 2010 yılında tamamladığı *Law and Division of Power in the Crimean Khanate. A Study on the Reign of Murad Giray (1678-1683)* başlıklı doktora tezi ile Kırım Hanlığı üzerine araştırma yapan bir akademisyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu paralelde Krakov Jagiellon Üniversitesi'nde Piotr Nykiel Çanakkale Savaşları üzerine yazdığı ve *Wyprawa do Złotego Rogu (Haliç'e Sefer)* adıyla yayımlanan doktora tezi ile bir diğer önemli isimdir.³⁹ Bunların yanında Türk kaynaklarını kullanmamakla birlikte Türk-Leh diplomatik ve ticarî ilişkileri üzerine araştırmalar yapan Andrzej Dziebuński'nin de çalışmalarını zikretmek gerekir: *Na szlakach Orientu: handel miğdzy Polską a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku* (Doğu Yollarında: XVI-XVIII. Yüzyıllarda Polonya ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Ticaret) ve *Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500-1572 w kontekście miğdzynarodowym* (1500-1572 Yıllarında Uluslararası Kontekste Leh-Türk Diplomatik İlişkileri) bunların en önemlileridir.⁴⁰ Ayrıca Wrocław Üniversitesi'nden Robert Kołodziej Osmanlı Devleti'ne gelen Leh elçiler üzerine Türk kaynaklarını kullanmamakla birlikte çalışmalar yapmıştır.⁴¹ Ayrıca türkolog Danuta Chmielowska tarafından kaleme alınan *Polsko-tureckie stosunki dyplomatyczne w okresie miğdzywojennym* (İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Leh-Türk Diplomatik İlişkileri) başlıklı kitap da iki Dünya Savaşı arası dönemde Türkiye-Polonya ilişkilerini ele alan genel bir eserdir.⁴²

Polonya'da Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu dönemlere ilişkin Kırım Hanlığı ile ilgili çalışmalar da yürütülmektedir. Bunlardan Leszek Podhorodecki'nin *Chanał krymski i jego stosunki z Polską w XV-XVIII* (Kırım Hanlığı ve Polonya ile İlişkileri XV-XVIII yy.) başlıklı tetkiki önde gelenlerdendir.⁴³ Dariusz Skorupa'nın, *Stosunki Polsko-Tatarskie 1595-1623* (Leh-Tatar İlişkileri 1595-1623) adlı kitabı da bu konuda yazılan bir diğer eserdir.⁴⁴ Bunların yanında Kırım Savaşı da Polonya'da ilgi görmüş bir başka tarihî olaydır.⁴⁵ Hatta 2007 yılında Varşova'da Kırım Savaşı ile ilgili bir konferans da düzenlenmiştir.⁴⁶ Hali hazırda ise Dariusz Kołodziejczyk Polonya ile Kırım Hanlığı arasındaki ilişkilere ve antlaşmalara dair bir kitap hazırlamaktadır.

39 Piotr Nykiel, *Wyprawa do Złotego Rogu*, Kraków: Arkadiusz Wngert, 2009.

40 Andrzej Dziebuński, *Na szlakach Orientu: handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku*, Wrocław: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, 1998; *Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500-1572 w kontekście międzynarodowym*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.

41 Makalelerine örnek olarak bkz. Robert Kołodziej, "Obraz wroga z bliska. Turcy w oczach podróżników polskich w XVI i XVII wieku", *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr. 2966, Historia, 2006, s. 173-179; "Wokół Poselstwa Jerzego Kruszyńskiego do Turcji w 1636 r.", *Między Lwowem a Wrocławiem. Księgu jubileuszowa Profesora Krystyna Matwijowskiego*, B. Roka, J. Maronia (red.), 2006, s. 493-502.

42 Danuta Chmielowska, *Polsko-tureckie stosunki dyplomatyczne w okresie międzywojennym*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2006.

43 Leszek Podhorodecki, *Chanał krymski i jego stosunki z Polską w XV-XVIII*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1987.

44 Dariusz Skorupa, *Stosunki Polsko-Tatarskie 1595-1623*, Warszawa, 2004.

45 Mesela, Michał Klimecki, *Wojna Krymska*, Warszawa: Bellona, 2006; *Polacy i ziemie polskie w dobie wojny krymskiej*, Borejsza J., Bąbiak (red.), Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2008.

46 *The Crimean War-1853-1856 Confrontation Between Different Civilization*, Warsaw, Obory, 3-4/X/2007, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. (basımda)

14-19 Haziran 2004 tarihinde düzenlenen XVI. CIEPO (Comite International D'etudes Pre-Ottomanes et Ottomanes) Sempozyumu'nun Varşova Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilmesi Polonya'da Türk tarihine olan artan ilgiyi gösteren mühim bir gelişmedir. Dünyanın çeşitli ülkelerinden akademisyenlerin katılımıyla gerçekleştirilen sempozyum, Türk tarihinin Polonya'da bilimsel ve doğru bilgiler ışığında ortaya konulması açısından önem arz eder.⁴⁷ Kültürel ve sosyal tarih çalışmaları bazında da Polonya'da XX. yüzyılın son çeyreğinde Türk kültür ve sanatına yönelik birtakım sergi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği de görülmektedir.⁴⁸

Bunların haricinde ise yapılan birçok çalışmada Osmanlı Türkçesi kronikler yeterince kullanılmamaktadır. Bu durum ise dönemin bakış açısının yakalanması açısından eksiklidir.

Türk Tarihi Çalışmalarının Mahiyeti ve Yaklaşımlar

Bir makale çerçevesinde hepsine yer verilemeyecek kadar çok sayıda araştırmacının yapıldığı Polonya'daki Türk tarihine dair çalışmaların temel özellik ve temayüllerini konuyu işleyiş biçimleri bakımından genel olarak şu şekilde izah etmek mümkündür: Türk tarihi üzerine yapılan tetkikler genel itibariyle her iki ülkenin komşu olduğu zamanlara, Osmanlı Devleti üzerine yoğunlaşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ve Karadeniz çevresinde ilerlemesine müteakip karşı karşıya gelen iki devlet olarak, Polonya ile Osmanlı Devleti arasında sıkça cereyan eden savaşlar ve çekişmeler özellikle yapılan çalışmaların hacmi göz önüne alındığında birinci sırada yer alır. Osmanlı Devleti'nin ve Türklerin İslam'ı temsil eden bir öge olarak görülmesi ve karşısında da Katolik bir devlet olan Polonya'nın yer alışı, Polonya'ya Hıristiyanlık dünyası önünde misyon yüklemiştir. Nitekim birçok Haçlı savaşında ve II. Viyana Kuşatması esnasında bu misyonunu yerine getirmiştir. Bu durum haliyle Leh tarih yazımına da yansımıştır. Tarih kitaplarında ve dolayısıyla toplumsal bilinçte "*Avrupa'nın ve Hıristiyanlığın Koruyucusu*" sıfatına nail olmuş bir Kral'ın milleti olgusu kemikleşmiş bir gurur kaynağıdır.⁴⁹ Farklı bir deyişle Leh Kralı Jan Sobieski'nin Avrupa tarihinde boşlu-

47 Sempozyumda Polonyalı akademisyenler tarafından sunulan bildirilerden bazıları şunlardır: Henryk Janowski, "A Register of Taxes Paid by Crimean Karaims to the Khan"; Danuta Chmielowska, "Polonya Diplomatlarının Gözitiyle Versailles Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Sorunları"; Dariusz Kołodziejczyk, "The Character of Ottoman Borders in Early Modern Eastern Europe"; Krzysztof Wawrzyniak, "The Ottoman Gypsies in the Early Modern Period"; Natalia Królikowska, "How the Ottoman Women Earned and Spend Money? The Problem of Their Economic Independence Described by Samuela Pilsztynowa in the Eighteenth Century", XVI. CIEPO Sempozyumu, Varşova, 14-19 Haziran 2004.

48 "VII. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi", Varşova ve Krakov, 1983; "Gurur ve Özgürlük", Poznan, 1990; "Polonya Sanatında Doğu", Krakov, 1992; "Sarmat Beğenisi", Rzeszów, 1995; "Jübile Sergisi: Kraliyet Hediyeleleri: Majestelerine Övgü, Ölümünün Üçyüzdüncü Yılında Yenilmez Jan III. Sobieski, Polonya Kralı (1696-1996)", Varşova, 1996; "Savaş ve Barış", Varşova, 1999; "Orientalizm, XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyılın I. Yarısında Polonya Resim ve Grafiğinde Doğu", Varşova 2008, adlı sergiler Polonya'da son yıllarda bu konuda açılan sergilerdir.

49 Buna dair birkaç örnek çalışma; *Świat chrześcijański i Turcy osmańscy w dobie bitwy pod Warną: pokłosie sesji zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, w dn. 14-15 listopada 1994 r., w 550-lecie bitwy pod Warną*, Danuta Quirini Poptaska (red.), Kraków: UJ, 1995; Janusz Smółucha, *Papiestwo a Polska w latach 1484-1526. Kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, 1999; Janusz Tazbir, *Polska przedmurzem Europy*, Warszawa: Twój Styl, 2004.

ğ u doldurulmaz biri olduğu ve bütün Avrupa'yı Türk ve İslam tehdidinden kurtararak büyük bir sevap işlediği, literatür kitaplarında mükerrer bir şekilde vurgulanır. Kuşatmanın 100. yılı vesilesiyle 1783'te Varşova'daki Łazienki Parkı'na dikilen meşhur "atı üzerinde Türk ve Kozak askerlerini tepeleyen Jan Sobieski heykeli" olayın yüzyıl sonra dahi canlılığını koruduğunun en basit örneği olduğu kadar Türkler ile yapılan savaşların Polonya'da tarih bilinci oluşturulmasında ne derece büyük rol oynadığının da bir göstergesidir. Zaten 1683 Kuşatması, her yüzüncü yılında çeşitli bilimsel faaliyetlerle anılmıştır.⁵⁰ Bunun yanında Varna Savaşı'nda genç Leh Kralı III. Władysław'ın Türkler tarafından öldürülüşü ise Polonya tarihyazımında acı bir hadisedir.

İki devlet arasında geçmiş sayısız sefer ve savaşların bir kısmının ise kimler tarafından kazanıldığı gerçeği bir muammadır. Zira aynı savaş Osmanlı kaynaklarında Türkler, Leh kaynaklarında Lehler kazandı olarak gösterilir. Mesela 1621 Hotin Seferi Osmanlı Devleti için bir mağlubiyet midir?⁵¹ Yoksa yenilememiş midirler, yoksa Leh tarafı mı kazanmıştır? Hotin Seferi'nden hemen önce gerçekleşen ve Leh kaynaklarında *Cecora Savaşı* olarak geçen 1620'deki mücadele ile ilgili asıl gerçekler nelerdir?⁵² 1672 Kamanıçe Seferi'nin muzafferini hangi taraftır?⁵³ Jan Sobieski ile Osmanlı ordusu sadece

50 II. Viyana Kuşatması ile ilgili yapılan çalışmalara misal olarak bkz. Ignacy Polkowski, *O chorągwi tureckiej zdobytej pod Wiedniem: co ma być rzekomo na historycznej wystawie wiedeńskiej*, Kraków: Redakcja, 1883; *Dzień zwycięstwa pod Wiedniem w Krakowie dnia 12 września 1683 r.*, Kraków: nakł. red. Cza-su, 1883. Józef Chelmecki, *Słowo o odsieczy Wiednia z okazji dwóchsetnej rocznicy na dzień 12 września 1883 roku przypadającej*, Kraków, 1883; a.g.y., *Dwieście lat temu: na pamiątkę dwóchsetniej rocznicy odsieczy miasta Wiednia*, Kraków: A. Koziński, 1883; Józef Chociszewski, *Sobieski pod Wiedniem dnia 12 września 1683*, Poznań: Księgarnia Katolicka, 1883; Franciszek German, *Król Jan III Sobieski na Śląsku w drodze pod Wiedeń*, Gliwice: Towarzystwo Przyjaciół Gliwic, 1983; Józef Andrzej Gierowski, *Znaczenie zwycięstwa wiedeńskiego dla stosunków polsko-tureckich*, Warszawa: TWP ZG, 1983; Leszek Podchodecki, *Wiedeń 1683*, Warszawa: Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1983; Janusz Tazbir, *Bitwa pod Wiedniem w świadomości historycznej Polaków*, Warszawa: TWP ZG, 1983; *Wiktoria wiedeńska 1683 roku*, Adam Andrzej Witusik (red.), Warszawa: Interpress: na zlec. Towarzystwa Polonia, 1983; Jan Wimmer, *Odsiedz wiedeńska 1683 roku*, Warszawa: Interpress, 1983; *The 300th [Three hundredth] anniversary of the Vienna relief*, Warsaw: "Omnipress", 1983; Bohdan Wróblewski, *w trzechsetną rocznicę Odsieczy Wiedeńskiej*, wrzesień 1983 Wien, Bezirksmuseum Alsergrund, październik 1983, Warszawa, Galeria Kordegarda, Wiesława Bąblewska-Rolke (przgt), Warszawa: CBWA, 1983.

51 Hotin Savaşı ile ilgili Leh kaynakları olarak bkz. Józef Tretiak, *Historia Wojny Chocimskiej, 1621 r.*, Lwów, 1889; Ignacy Krasicki, *Wojna Chocimska*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1998; Ryszard Majewski, "Polski wysiłek obronny przed wojną chocimską 1621 r.", *Studia i Materiały Historii Wojskowości*, 1961, T. VII, część 1, s. 3-39; Leszek Podchorodecki, "Chocim 1621", *Mówią Wieki*, 1971, nr. 8, (164), Rok XIV, s. 1-5; Wacław Potocki, *Wojna chocimska*, Kraków: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1924; a.g.y., *Wojna Chocimska: poemat w 10 częściach; Merkurjusz nowy; Pełna; Perjody; Wiersze drobne*, Warszawa: S. Lewental, 1880; Dariusz Kołodziejczyk, "Tratatul de la Hotin-un exemplu de diplomatie premodernă", *Revistă de Istorie a Moldovei*, 2004, 1 (57), s. 20-25; Lehcę version: "Traktat chocimski jako przykład dyplomacji wczesnonowożytnej", a.g.e., s. 74-78.

52 Cecora Savaşı ile ilgili Leh kaynaklarına örnek olarak bkz. Ryszard Majewski, *Cecora- rok 1620*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1970; Kacper Śledziński, *Cecora 1620*, Warszawa: Bellona, 2007.

53 Kamanıçe Seferi ile ilgili bkz. Zybigniew Morsztyn, *Stawna Victorya nad turkami od wojsk Koronnych, Wielkiego Xięstwa Litewskiego, pod Chocimiem otrzymana w dzień Świętego Marcina 1673*, 1674; Damian Orłowski, *Chocim 1673*, Warszawa: Bellona, 2007; Janusz Pajewski, *Buńczuk i koncerz: z dziejów wojen polsko-tureckich*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1983; Marek Sadzewicz, *Pod Chocimiem 1673*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1969; Marek Wagner, *Wojna polsko-turecka w latach 1672-1676*, T. I, Zabrze: Inforteditions, 2009.

II. Viyana Kuşatması'nda mı karşılaşmıştır ya da Osmanlı ordusu Jan Sobieski'ye nerelelerde kaç kez yenilmiştir? gibi çoğaltılabilecek birçok sorunun cevabı Türk arşiv ve kaynaklarından tekrar sorgulanmayı beklemektedir. Yoksa her iki devletin tarihyazımında birbirinden tamamen farklı görüşlerde ve birbirinden haberdar olmaksızın yazılan birçok mesele, aynı bihaberlik ile yazılmaya devam edecektir. Bu bakımdan Leh tarihçiler kadar Türk tarihçilerinin de bu hususlara eğilmesi ve iki ülke kaynaklarının karşılıklı mukayesesi suretiyle yeniden tetkiki zaruridir. Tarih biliminin metodolojisini son derece iyi kullanan Leh tarihçilerin, diğer ülke tarihçileri gibi bazı durumlarda mensup oldukları değerler doğrultusunda çalışmalar kaleme alması, her ülkede olduğu gibi kaçınılmazdır. Ancak artık komşu olmayan iki uzak ülke ilişkilerine dair yapılacak çalışmalarda bilimsel sınırlar dahilinde hareket edilmesi beklenir.

Diğer taraftan iki ülkenin bir zamanlar komşu oluşu ve daha evvel belirtilen savaşlar silsilesi kültürel etkileşimi de beraber getirmiştir. Osmanlı topraklarında kol gezen Leh tüccarların götürdüğü mallar vasıtasıyla Leh asilzadeler arasında Osmanlı tarzı giyim erken dönem Polonya'sında moda olmuştur. Ya da kahvenin II. Viyana Kuşatması'nda Osmanlı ordusu karargahına sızan bir Leh casus olan Franciszek Kulczycki tarafından ilk defa Polonya'ya getirildiği efsanesinde olduğu gibi mutfağa dair unsurlar da tarihyazımında var olan ve Leh insanının zihnine yerleşmiş efsanelerdendir.⁵⁴ Diğer yandan bu etkileşimler dolayısıyla Lehçeye geçmiş birçok Türkçe sözcük de konunun bir diğer ilginç yanındır.⁵⁵

Polonya'da Türk tarihi yazımına dair bir diğer mesele de XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyılda Polonya'nın paylaşımı neticesinde yaşanan hadiseler dolayısıyla Osmanlı topraklarına gelen göçmenler hususudur. 1795'te Polonya'nın üçüncü kez paylaşımının ardından siyasi varlığını yitirmesine mukabil, birçok Polonya vatandaşı Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Eflak ve Boğdan'a ardından da İstanbul'a gelen bu mültecilerin bir kısmının Osmanlı Devleti'ne birçok hizmeti olmuştur. Aynı zamanda ülkelerinin bağımsızlığının yeniden kazanılması hareketlerine de destek mahiyetinde girişimlerde bulunmuşlardır. XIX. yüzyılda özellikle 1831 ve 1862 yıllarında görülen ayaklanmalar dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne gelen bu kişiler, İstanbul'da Polonya lehine önemli girişimlerde buldukları gibi bir kısmı da Osmanlı ordusunda önemli görevlerde yer almışlardır. Bu dönemde Paris ve Londra merkezli Polonya direniş hareketlerinin olduğu bilinmektedir. Ancak en az bu merkezler kadar faal olan İstanbul'un Polonya bağımsızlık hareketlerine merkezlik etmiş oluşu, Polonya tarihyazımında yerini alamamıştır.

54 Bkz. *Wojna i Pokój, Skarby sztuki tureckiej ze zbiorów polskich od XV do XIX wieku*, Wystawa zorganizowana przez Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa, 25 Şubat-3 Mayıs 2000, İstanbul-Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 2000, s. 35. Bu etkileşimin sanatsal yönüyle ilgili bir çalışma olarak bkz. Tadeusz Mańkowski, "Influence of Islamic Art in Poland", *Arts Islamica*, v. II, nr. 1, pp. 92-117.

55 *Torba, haracz, jasyr, kałkan, tayn, kiosk* (köşk) bu sözcüklerin birkaçıdır. Bu konuda yapılan bir çalışma için bkz. Tadeusz Kowalski, *Studia orientalistyczne z dziejów słownictwa polskiego*, Wrocław, 1953; Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcызmów w języku polskim*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007. (Bu sözlük ile ilgili farklı bir değerlendirme için bkz. Natalia Królikowska, "Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turcызmów w języku polskim*, Kraków: Wyd. Księgarnia Akademicka, 2007, ss. L + 514", *Kwartalnik Historyczny*, 2009, nr. 3. *Kiosk/köşk* kelimesinin bir Leh Kralı tarafından nasıl bir yaklaşımla hayat bulduğuna dair bir çalışma olarak bkz. Nebahat Avcıoğlu, "A Palace of One's Own: Stanislas I's Kiosks and the Idea of Self-Representation", *The Art Bulletin*, v. 85, nr. 4, 2003, pp. 662-684.

Oysa Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda Polonya'nın tekrar bağımsızlığını elde etmesi için yürütülen girişimlerde Prens Adam Czartoryski'yi Polonya birliklerinin lideri olarak tanırken bu faaliyetler dahilinde İstanbul'a gelen Polonya milli şairi Adam Mickiewicz'i bağrına basmıştır.⁵⁶ XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, politikasının bir gereği olarak Rusya'ya karşı Polonya bağımsızlık hareketlerini sonuna kadar desteklemiştir. Ancak bütün bunlar Polonya tarih yazımında yerini bulamadığı gibi, milli şairleri Adam Mickiewicz'in İstanbul'da vefat ettiğini dahi birçok Leh bilmemektedir. Bu bakımdan Leh tarihçiler bu konuda yapacakları araştırmalar ile bu mevzuyu açığa çıkararak Osmanlı Devleti'nin hakkını iade etmelidirler.

Önceden de vurgulandığı gibi başlangıcından beri Türk tarihi ve erken dönem ikili ilişkileri üzerine yapılan çalışmalarda savaflara ağırlık verilmesi dolayısıyla, birçok yönden Osmanlı Devleti "düşman" sıfatıyla zihinlere yerleşmiştir. Mesela Torun'daki Şehir Müzesi'nde Polonya-Prusya Savaşı'nı tasvir eden bir tabloda Prusya askerlerinin Osmanlı askerî kıyafetleriyle tasvir edilmesi, "zihinlerdeki düşman Osmanlı'nın" ne derece oturmuş bir olgu olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Diğer yandan Türkler uzun geçmişi ve bulunduğu coğrafya ile zengin bir kültüre sahiptir, aynı zamanda "mistik ve egzotik Doğu"dur. Bu yönüyle Polonya tarih yazımında Türklerle ilgili yazılanlar, diğer Avrupa ülkelerindeki tarih yazımıyla örtüşür. *Oryantalizm* kavramı Polonya'da da diğer Avrupa devletleriyle paralellik gösterir. Aynı zamanda 2004 yılında Polonya'nın Avrupa Birliği üyesi oluşu, Polonya'da tarih çalışmalarını ve tarihe bakışı da etkilememiş değildir. 1915 Ermeni iddialarını Polonya Parlamentosu'nun "soykırım" olarak aynı yıl kabulü, bu etkilenmenin bir neticesi olmalıdır. Diğer yandan Avrupa dünyasında yer edinme isteğinin sonucu olarak da tarih araştırmalarına ağırlık verildiği gözlenmektedir. Yeni oluşturulan tarih tezlerinde de doğal olarak Türkiye de yerini almaktadır. XVIII. yüzyıla kadar Türkler ile yapılan savaflara vurgular, Polonya'nın Avrupa'da Türklerle yapılan savaflardaki yerini yeniden hatırlatmak amaçındadır. Polonya'nın Doğu Bloku'nun dağılmasıyla birlikte yeni bir tarihî süreç girdiği bir gerçektir. Bu bakımdan ortaya çıkan yeni tabloda, Polonya'da milliyetçilik oldukça güçlü bir seyir izlemektedir. Her toplumda milliyetçiliğin oluşturulmasında tarihin rolü büyüktür. Bu yeni süreçte Polonya'nın inşasında tarihin etkisi bağlamında Türk tarihini ele alış da farklı yaklaşımların oluşmasına sebep olmaktadır.

Sefaretnamelerde ve Seyahatnamelerde Türkiye Anlatımı

Daha evvel de belirtildiği gibi Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'a en çok elçi gönderen ülke olarak Polonya, doğal olarak gönderilen elçilerin sefaretnameleri (*posels-two*) ve seyahatnameleri açısından da büyük önem taşımaktadır. Wojciech Hensel'in bildirdiğine göre 140 Leh elçisi Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve birçoğu görevleriyle ilgili raporlar yazmış ya da yazdırmıştır.⁵⁷ Bu sefaretnamelerde genelde Osmanlı ülkesine seyahatler, padişah tarafından kabulleri, Osmanlı halkı ve yaşayış biçimleri anlatılırken bir kısmı da mektuplar şeklinde sunulmuştur. Andrzej Taranowski'nin 1569'da

⁵⁶ Bu konularla ilgili birçok arşiv evrakı İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır.

⁵⁷ Wojciech Hensel, "Leh Sefaretnamelerinde Türkiye (XVI-XVII. yy)", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler*, c. I, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1985, s. 285.

İstanbul'a, oradan da Osmanlı askerleri ile beraber Astrahan'a yaptığı seyahati anlattığı eseri XVI. yüzyıl sefaretnamelerine bir örnektir.⁵⁸ Kendisi sefer sonrası raporunu Leh kralı Zygmunt August II.'a sunmuş ve ardından rapor Almancaya çevrilerek Kutsal Roma-Germen İmparatoru'na gönderilmiştir. XVII. yüzyıldaki savaşlı yılların ardından oluşturulan elçiliklerden Zbarawski'nin 1621 Hotin Seferi sonrası İstanbul elçiliği de tarihî hatıra olarak görülebilir.⁵⁹ Yine Wycoski'nin Kamanıçe Seferi'nin hemen öncesi gerçekleşen elçiliği de bu yüzyılın sefaretnamelerinden bir diğeridir.⁶⁰ Savaşlar sonrası gerçekleşen elçiliğe başka bir misal de Karlofça Antlaşması sonrası Polonya ile 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması dolayısıyla Dersaadet'e gelen Leszczyński'nin elçiliğidir.⁶¹ XVIII. yüzyılda ise 1778'te İstanbul'da Polonya'nın daimî ikamet elçiliği kuruluncaya dek, genelde elçilikler padişahların cülus tebrikleri için veya yeni kralın tahta çıkışını bildirmek üzere veyahut da ticarî imtiyaz alma amaçlı olmuştur. Bunlardan sefaret görevlisi olan Józef Mikosza'nın *Obserwacje polityczne państwa tureckiego* (Türk Devleti Üzerine Politik Gözlemler) adlı kitabı ve yine benzer tarihlerde İstanbul'daki Leh elçisi Kajetan Chrzanowski tarafından Polonya'ya gönderilen mektuplardan oluşturularak basılmış olan *Wiadomości o państwie tureckim* (Türk Devleti Hakkında Haberler) adlı kitabı Osmanlı Devlet yapısı ve halkını Lehler gözünde anlatan ilginç eserlerdir.⁶² Yine elçi mektuplarının basılmasından müteşekkil bir diğer eser, Kazimierz Waliszewski'nin son Leh elçisinin yazışmaları ile ilgili kitabıdır.⁶³ XX. yüzyıl Leh elçilerinden Michał Sokolnicki'nin günlüğü de II. Dünya Savaşı yıllarını anlatması bakımından önemi haizdir.⁶⁴ Bütün bu sefaretname, günlük ve mektuplardan Lehlerin Türkiye'ye ve Türke dair algısını anlamak mümkündür. Özellikle Osmanlı döneminde yazılmış olanlarda Batı'dan Doğu'ya, "Orient'e" bakışı bütün tipikliğiyle görmek mümkündür. Kısacası Osmanlı Devleti, Avrupa'dan farklı bir yapıya sahiptir, padişahın mutlak hakimiyeti, vezirlerin konumları, bürokraside hediyeleşme ortak konu başlıklarıdır. Yine seyahat esnasında yaşananlar, şehirlerin ve camilerin görüntüsü, muhatap oldukları insanların davranışları ve İstanbul'un güzelliklerinden de bahsedilir. Bu mezkur sefaret-

58 Abrahamowicz'ten naklen bkz. "Polonya'da Türkoloji", s. 119. (L. Tardy, I. Vasary, "Andrzej Taranowskis Bericht über seine Gesandtschaftsreise in der Tartarci (1569)", *Acta Orientalia*, Acad. Sc. Hung., 28, nr. 2, 1974, s.213-252). Taranowski ile ilgili bibliyografik bilgi için bkz. "Andrzej Taranowski", *Bibliografia Polska*, Karol Estreicher (ed.), T. XXXI, Kraków, 1936, s. 26. Ayrıca Taranowski'nin elçiliği ve raporu ile ilgili bkz. Akdes Nimet Kurat, "The Turkish Expedition to Astrakhan' in 1569 and the Problem of the Don-Volga Canal", *The Slavonic and East European Review*, v. 40, nr. 94, Dec. 1961, pp. 7-8.

59 Bkz. S. Kuszewicz, *Poselstwo Xięcia Zbarawskiego do Turek w r. 1622*, *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce*, J. U. Niemcewicz (ed.), T. II, Warszawa, 1882.

60 Ilona Czamańska, "Czy Wojna z Turcją w 1672 Roku Była Nieunikniona? Poselstwo Franciszka Karzimirza Wycoskiego do Turcji w Latach 1670-1672", *Kwartalnik Historyczny*, 1986, Rok XCII, nr. 4, s. 769-790.

61 Bu elçilikle ilgili bkz. F. Radzewski, *Poselstwo Wielkie .. Rafała Leszczyńskiego ... od Króla... Augusta II do Mustafy II cesarza tureckiego ... roku pańskiego 1700 odprawione...*, Poznań, 1744; Rafał Leszczyński, *Poselstwo Rafała Leszczyńskiego do Turcji w 1700 roku: diaryusz i inne materiały*, przygot. Ilona Czamańska, Lesznr. Urząd Miasta, 1998.

62 Józef Mikosza, *Obserwacje polityczne państwa tureckiego*, część I-II, Warszawa, 1787; Kajetan Chrzanowski, *Wiadomości o państwie tureckim*, Warszawa, 1786.

63 Kazimierz Waliszewski, *Ostatni Poseł Polski do Porty Otomańskiej. Akta Legacji Stambulskiej Franciszka Piotra Potockiego*, T. I-II, Paris: Impremiere Veune Victor Goupy, 1894.

64 Michał Sokolnicki, *Dziennik ankarcki, 1939-1943*, London: Gryf Publications, 1965.

nameler tarihî kaynak olarak kıymet taşır, aynı zamanda Osmanlı algısı etrafında da değerlendirilmelidir.

Bunların yanı sıra bir de sırf seyahat amaçlı Osmanlı topraklarına gelmiş kişilerce yazılan seyahatnameler de vardır. Bunlar genellikle XIX. yüzyılda yoğunlaşır. Ama daha erken zamanlarda da hac veya ticari amaçlı gelenler olmuştur. Mesela Simeon (Szymon)'un seyahatnamesi XVI. yüzyılda Kudüs'e gitmek için Türkiye'ye gelen bir hacının anılarını anlatır ve Türkçeye çevrilmiş Leh seyahatnamelerinin ikisinden biridir.⁶⁵ Diğeri ise İstanbul'u ve Çanakkale'yi gezen Polonya'nın asilzadelerinden Edward Raczyński'nin seyahatnamesidir.⁶⁶ Raczyński, seyahatnamesinde gezdiği yerleri tarihî ve coğrafi özellikleriyle ve tarihî hikayeler katarak anlatır. Ancak bunlar dışında da Türkiye hakkında birçok Leh seyahatnamesi olmasına rağmen Türkiye'de bilinmemektedirler. Mesela birçok Osmanlı toprağını gezen ve Polonya soylu ailelerinden Potocki ailesine mensup Jan Potocki'nin seyahat anıları XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başında Osmanlı Devleti'ni anlatması bakımından oldukça önemlidir.⁶⁷ Birçoğunu Fransızca olarak yazdığı anıları, sadece imparatorluğun merkezi İstanbul'u ve Balkanlar'ı değil, Mısır ve Kafkaslar gibi geniş coğrafyaları da kapsar.⁶⁸ Kendisinin bu yerlerde yaptığı yazışmaların bir kısmı Varşova'daki AGAD arşivinde bulunmaktadır. Bu bakımdan Osmanlı topraklarına gelen seyyahlarla ilgili Jan Reychman'ın *Podróznicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.* (XIX. Yüzyılda Yakın Doğu'da Leh Seyyahlar) adlı eseri bir rehber görevi görebilir. Ayrıca XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne sığınıp hizmette bulunan Leh asıllı subay, mühendis ve doktorlarca yazılmış anı kitapları da Osmanlı Devleti'ni ve sosyal yaşamını anlatan geniş kaynaklardır. Bunlardan özellikle Adam Mickiewicz'in İstanbul mektupları kıymet taşır.⁶⁹ Birçok kişi gibi Osmanlı topraklarına önyargıyla gelen Mickiewicz, İstanbul'un güzelliği karşısında hayranlığını gizleyememiştir. Yine Türkiye'de doktorluk yapan (hâlâ yazdıklarının bir kısmı yayınlanmamıştır) Władysław Jabłonowski'nin anıları da İstanbul'a dair detaylar içerir.⁷⁰ Kırım Savaşı'nda Osmanlı ordusunda görev alan Michał Czaykowski (Sadık Paşa)'nin ve Konstanty Borzęcki (Mustafa Celaleddin Paşa)'nin Türkiye'de iken yazdıkları da

65 Bkz. Polonyalı Siemon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi*, çev. Hrand Adreasyan, İstanbul: Kesit, 2007.

66 Bkz. Edward Raczyński, *Dziennik podróży do turcyi odbytej w roku MDCCCXI y (1814)*, Wrocław, 1841. Türkçesi için bkz. *1814'te İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, çev. Kemal Turan, İstanbul: Tercüman, 1980.

67 Jan Potocki ile ilgili bkz. Aleksandra Kroh, *Jan Potocki: daleka podróż*, z fr. przeł. Wiktor Dłuski, Warszawa: Drzewo Babel, 2007; François Rosset, Dominique Triaire, *Jan Potocki: biografia*, przeł. Anna Wasilewska, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2006.

68 Bu seyahat yazıları ile ilgili bkz. Jan Potocki, *Jana hr. Potockiego Podróż do Turcyi i Egiptu: z wiadomością o życiu i pismach tego autora*, Kraków: Drukarnia D. E. Friedleina, 1849; *Voyage en Turquie et en Égypte*, Paris: José Corti, 1998 cop. 1999; *Podróż*, wyd. Leszek Kukulski, Warszawa: Czytelnik, 1959; *Rękopis znaleziony w Saragossie*, T. I-II, Warszawa: Czytelnik, 1976.

69 Bkz. Jan Reychman, "Pobył Mickiewicza w Stambule w 1853 r.", *Przegląd Orientalistyczny*, 1955: nr 3/ (15), s. 269-282; Roman Koropeczyk, *Adam Mickiewicz The Life of a Romantic*, London: Cornell University Press, 2008, s. 439-475.

70 Hatıratının bir kısmı için bkz. Władysław Jabłonowski, *Pamiętniki z lat 1851-1893*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1967.

önemlidir.⁷¹ Bu seyyahlarla ve göçmenlerle ilgili olarak Jerzy S. Łątka'nın *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji* (Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Lehler Sözlüğü) başlıklı çalışmasına bakılabilir.⁷²

Yine İstanbul'da bulunmuş Leh ressamı gerek çizdikleriyle, gerekse yazdıklarıyla XIX. yüzyıl Osmanlı'sını anlatan önemli eserler vücuda getirmişlerdir. Bunlardan Polonya ressamı tarihinin en önde gelenlerinden Jan Matejko'nun tabloları da yazdıkları da mühim eserlerdir.⁷³ Tabi bu eserlerin bir kısmında tipik *Orienteştirme* görülür. Mesela Matejko'nun *Utopiona w Bosforze* (1880) (Boğaziçi'nde Boğma) başlıklı tablosu buna örnektir.⁷⁴ Yine Abdulaziz'in saray ressamı Stanisław Chlebowski'nin çizimleri de imparatorluk merkezi İstanbul'u, bir başka deyişle Osmanlı'yı görsel olarak anlatan önemli sanat çalışmalarıdır.⁷⁵

Arşiv ve Kütüphaneleriyle Türk Tarihi Çalışmalarının Saklı Ülkesi Polonya

Diğer Avrupa devletlerinden çok farklı bir maziye sahip Polonya'da arşivler de bu maziden nasibini almıştır. Polonya'nın paylaşımına uğramış olması ve Leh soylularının aile arşivlerinin varlığı Polonya'nın birçok şehrinde irili ufaklı arşiv ve kütüphaneler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devlet arşivlerinin en önemli olanlarından birisi Varşova'daki Archiwum Głównie Akt Dawnych-Varşova Eski Belgeler Merkez Arşivi (AGAD)'dır. Bu arşiv XX. yüzyıla kadar olan eski evrakların büyük bir kısmını içerir. Arşiv, Polonya'nın üçüncü taksiminden sonra Ruslar tarafından Varşova'dan götürülmüş, Polonya'nın tekrar bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, 1921'de yapılan ikili antlaşma ile Rusya'dan geri getirilmesi mümkün olmuştur. Ancak XIX. yüzyıl Polonya tarihe dair birçok evrakın halen Moskova'da olduğu bilinmektedir. Bahsi mevzu arşivde Osmanlı Devleti dönemine dair evraklar, yazışmalar, elçi raporları vs. bulunmaktadır. Arşivde oluşturulan Türkiye Bölümü'nde birçok tarihî malzeme vardır. Burada bulunan evraklarla ilgili katalog Zygmunt Abrahamowicz tarafından hazırlanmıştır. Hatta XVII. yüzyıl sonuna kadarki dönemi içeren evraklara dair katalog da yayınlanmıştır.⁷⁶ Ancak XVII. yüzyıl sonundan XVIII. yüzyıl sonuna kadar olan dönemi içeren kısmı sadece el yazısı olarak bulunmaktadır. Bu arşivde Osmanlı Türkçesi evrak sayısı çok az olmakla birlikte Osmanlı tarihine dair birçok önemli evrak saklanmaktadır.

XX. yüzyıl Türk-Leh ilişkileri üzerine ise yine Varşova'da bulunan Archiwum Akt Nowych (Varşova Yeni Belgeler Arşivi)'dan bahsetmek gerekir. XX. yüzyılın son on yılına kadar yapılacak çalışmalar için bu arşive bakılmalıdır.

71 Michał Czaykowski, *Dziwne życie Polaków i Polek*, Lipsk, 1865; *Moje Wspomnienia o wojnie 1854 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1962.

72 Jerzy S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2005.

73 Bkz. Maciej Szukiewicz, "Stambulski epizod w życiu Matejki", *Jan Matejko, studia i szkice*, Kraków: Wydaw. Literackie, 1938.

74 Bkz. Tadeusz Majda ve Anna Kozak, (red.), *Orientalizm w Malarstwie, rysunku i grafice w Polsce w XIX i I. Połowie XX wieku*, Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 2008, s. 195.

75 Chlebowski ve eserleri için bkz. *a.g.e.*, s. 117-133 ve 278-287.

76 Zygmunt Abrahamowicz, *Katalog dokumentów tureckich: dokumenty do dziejów polski i krajów osmańskich*, Cześć I, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959.

Osmanlı dönemi araştırmaları için kıymeti haiz bir diğer arşiv ise Krakov'daki Biblioteka Czartoryskich (Çartoriskiler Kütüphanesi)'dir. Polonya'nın soylu ailelerinden biri olan Czartoryski ailesi mensuplarından Adam Czartoryski tarafından kurulan vakfa bağlı olarak bir arşiv oluşturulmuş, bir kısım devlet evrakı satın alınarak özel koleksiyon şeklinde saklanmıştır. 1831'deki ayaklanmadan Paris'e gönderilerek kurtarılmıştır. Nihayetinde 1876'da Krakov'a tekrar getirilmiştir. Bu arşivde Türk tarihi ile ilgili padişah namelerinden, sadrazamların ve Kırım hanlarının mektuplarına ve elçilere dair birçok önemli evrak bulunmakla birlikte, Osmanlı Türkçesi sayısız evrakın derli toplu bir katalogu olmayışı dolayısıyla tam olarak hangi konuda, ne kadar malzeme bulunduğu, bilinmemektedir.⁷⁷ Hatta bu kütüphanede Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi el yazması kitaplar da mevcuttur. Türk tarihi tetkikleri açısından bir an evvel bu arşivdeki Osmanlıca evrakın bir katalogunun hazırlanması icap etmektedir.

Erken dönem Osmanlı-Leh ilişkileri için ise Krakov'daki Wavel Sarayı'nda mevcut arşivde cüzi de olsa belgeler bulunmaktadır. Bunun haricinde Krakov Jagiellon Üniversitesi Kütüphanesi, Krakov Polska Akademia Umiejętności (Polonya Öğretim Akademisi)'de mevcut arşivlerde Türk tarihi ile ilgili vesikalar mevcuttur. Varşova'daki Biblioteka Naradowa (Milli Kütüphane) bünyesinde yine Türk tarihi ile ilgili arşiv materyalleri bulunmaktadır. Varşova Üniversitesi Kütüphanesi'nde de bir kısım arşiv evrakı veya eski basım kitaplar bulunmaktadır. Yine Varşova'da Biblioteka Kraszyńskich, Poznań'da Biblioteka Ossolińskich, Kórnik'teki Biblioteka Kórnicka gibi birçok arşiv ve kütüphanede de Türk tarihine dair tarihi malzemelere rastlanabilir. Bahsedilenlerden anlaşıldığı üzere Polonya'da Türk tarihî çalışmaları için zengin koleksiyonlar bulunurken, neredeyse her büyük şehirde karşılaşılabilecek arşiv ve kütüphaneler, diğer taraftan araştırmaları zorlaştırmaktadır.

Gelecekte Yapılacak Çalışmalara Dair

Yukarıda belirtilen hususlar Polonya'da Türk tarihi yazımı ve çalışmaları konusunda birçok meseleyi gözler önüne sermiştir. Ancak bir kez daha vurgulanması gereken tarafları da vardır. Polonya'da Türkolog ve tarihçiler Türk tarihi konusunda burada hep sine yer veremeyeceğimiz kadar çok sayıda çalışma yapmışlardır. Ancak şimdiye dek yapılanlar, yine de her iki ülke tarihleri açısından yeterli sayılmaz. İletişimin ve arşivlerden faydalanmanın daha da kolaylaştığı günümüzde, her iki ülkenin de arşivleri ve kütüphaneleri kullanılmak suretiyle yapılacak tetkikler, bundan sonra araştırmacılar beklenmektedir. Diğer yandan, Osmanlı Türkçesinin gerek paleografik ve gerekse filolojik pek çok zorluğuna rağmen, Osmanlı kaynaklarını çok iyi kullanabilen Polonyalı tarihçiler mevcuttur. Günümüz tarih anlayışı karşılaştırmalı tarih anlayışı doğrultusunda yürütülmekte, hal böyle olunca özellikle ikili ilişkilerin araştırılmasında her iki ülkenin arşivlerinin kullanılması zarureti doğmaktadır. Diğer taraftan olayın Türkiye cephesine bakıldığında ise, Türk-Leh ilişkileri konusunda ancak parmakla sayılabilecek kadar çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu bakımdan bundan sonraki dönemlerde her iki

⁷⁷ Kütüphanede bulunan el yazmaları ile ilgili olarak genel kataloglar mevcuttur. Bunlardan en eski ve derli toplu olanı için bkz. *Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis*, V. I, sygn. 1-917, Józef Korzeniowski (haz.), Kraków, 1887-1893; V. II, sygn. 918-1681, Stanisław Kutrzeba (haz.), Kraków, 1908-1913.

ülkenin genç araştırmacıları tarafından günümüz mukayeseli tarih anlayışına uygun olarak çalışmalar yapılması beklenir. Türkiye’de gerçekleştirilen Polonya tarihi ile ilgili araştırmalar, Polonya’da yürütülen Türk tarihi araştırmaları ile kıyaslandığında, Türkiye’de gerçekleştirilmiş çalışmalar geride kalmıştır. Başta Türkiye’de Türk bilim adamlarınca kaleme alınmış herhangi bir müstakil Polonya tarihi kitabı yoktur. Yapılan tetkikler özel konularda ve makale bazındadır. Bu açıdan Polonya’nın Türk tarihi çalışmalarına olan ilgisini, Türkiye’deki Polonya tarihi çalışmalarını yönünden değerlendirdiğimizde maalesef Türkiye sınıfta kalmıştır. Buna rağmen, önümüzdeki yıllarda, her iki ülkede de Türk tarihi ve Türk-Leh ilişkileri konusunda araştırmaların artacağı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda araştırmacıları, geniş ve zengin arşivler beklemektedir. İlerleyen zamanlarda Polonya’da Türk tarihi alanında çalışmalar yürütecek olan kişilerde artış olacağı düşünülmektedir.

Bibliyografya*

Siyasi Tarih

Abrahamowicz, Zygmunt, “Die Turkische Herrschaft in Podolien (1672-1699)”, *Actes du Premiere Congres International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Europeenes*, III, Sofia, 1969.

___, “La tughra Ottomane de l’Empereur de Russie”, *Turcica*, 7, nr.I, 1976, s. 231-245.

___, “Sułtan osmański jako cesarz rzymski”, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Oddz. PAN w Krakowie*, 21, nr. 2, 1977.

Bandrowski, Jerzy, *Mohammed II: Tygrys Turcji*, Warszawa: Rój, 1927.

Baranowski, Bohdan, (review), “G. W. F. Stripling, “The Otoman Turks and Arabs, 1511-1574”, The University of Illinois Press, Urbana, 1942, s. 136”, *Przegląd Historyczny*, 1949: T. XXXIX, Zeszyt (bundan sonra Z.). 1, s. 32-33.

Batowski, Henryk, *Cieśniny tureckie: 1911-1936*, Warszawa, 1936.

Belgrad pod panowaniem tureckim 1521-1683, [katalog wystawy / tekst Želimir Novaković; przekł. z serboch. Magdalena Petryńska; Muzeum Miasta Belgradu, Muzeum Historyczne m. st. Warszawy, Warszawa: Studio R, 1988.

Bielski, M., *Kronika tho iesth historia świata...*, Kraków, 1564.

Bohomolec, F., *Opisanie Krótkie państwa tureckiego*, Warszawa, 1770.

Boratyński, Ludwik, *Stefan Batory i plan ligi przeciw Turkom (1576-1584)*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1903.

Bunt na cara tureckiego Osmana roku 1622, Kraków, 1622.

Bunt na cara tureckiego Osmana roku 1622, Kraków, 1622.

Cegielski, Max, *Oko świata: od Konstantynopola do Stambułu*, Warszawa: Wydawnictwo W. A. B., 2009.

Chmielowska, Danuta, “19. Yüzyılda Polonya’da Çıkan “Wędrowiec” (Seyyah) Dergisinde Türkiye Hakkında Yayınlanan Haberler”, *X. Uluslararası Türkoloji Kongresi Bildirileri*, 1985.

* Verilen bibliyografya Polonya’da şimdiye kadar yapılan bütün Türk tarihi çalışmalarını içermekten ziyade, genel bir bibliyografyadır.

- ____, "Piłsudski and Atatürk: Two symbols of the Building National Identity in the Interwar Period. Similarities and Differences", *Encounters at the Bosphorus: Turkey during World War II: proceedings of the international conference in Wrocław and Krzyżowa, Poland, 28-30 September 2007*, Mikołaj Wojtaszek (ed.), Krzyżowa: Fundacja Krzyżowa dla Porozumienia Europejskiego; Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut-Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, cop. 2008, s. 33-44.
- Dziubiński, Andrzej, "Imperium Osmanów", *Europa i świat w początkach epoki nowożytnej*, A. Mączak (red.), 1991, część (bundan sonra cz.) 1.
- ____, "Turcja Osmańska w Europie do 1526 roku", *Schyłek średniowiecznej Europy*, Henryk Samsonowicz (red.), Warszawa: Bellona, 2003.
- Maciej, Franz, "Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińskich w XVI-XVII wieku", [reviewed by D. Kołodziejczyk], "Jak Kozacy państwo budowali, a Lachy historię im pisali", *Przegląd Historyczny*, 2007, T. 98, s. 575-586 ve tekrar cevaben "W odpowiedzi Maciejowi Franzowi", *Przegląd Historyczny*, 2008, T. 99, s. 461-462.
- Feldman, Józef, *Polska a Sprawa Wschodna 1709-1714*, Kraków, 1926.
- Gębarski, Bohdan, *List do starego tureckiego znajomego*, Warszawa: Koło Zainteresowań Kulturą Ormian przy Oddziale Warszawskim Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, 1987.
- Imperium Osmańskie: Sulejman Wspaniały, złoty wiek Stambułu*, Thérèse Bittar; przekł. Elżbieta Sadowska, Warszawa: BGW, 1992.
- Jačov, Marco, *Europa i Osmanie w okresie Lig Świętnich*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2003.
- Kowalski, Tadeusz, *Turcja powojenna*, Lwów: Wydaw. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1925.
- Kołodziejczyk, Dariusz, *Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672-1699*, Warszawa: Polczek, 1994.
- ____, *Turcja, Historia państw świata w XX wieku* serisi içinde, Warszawa: Trio, 2000.
- ____, *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681): Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanıçe*, Cambridge, Mass. 2004.
- ____, *Poznajemy dzieje cywilizacji. Podręcznik dla klasy piątej szkoły podstawowej* (współautorstwo z Katarzyną Zielińską), Warszawa, 2003.
- ____, "Imperium Osmańskie w XVI wieku-kilka uwag o potencjale demograficznym i gospodarczym", *Przegląd Historyczny*, 1987, T. 78, s. 375-394.
- ____, "Ludzie Dubrownika" *Mówią Wieki*, 1988, T.3, s. 14-18.
- ____, "Kamjanec'kyj ejalet-Turec'ki dżerela do istoriji Podillja 1672-1699 rokov", *Ukrajins'kyj Arxeohrafičnyj Ščoričnyk*, 1992, T. 1/4, s. 113-118.
- ____, "Ottoman Podillja: The Eyalet of Kam'janec' 1672-1699", *Harvard Ukrainian Studies*, 1992, s. 87-101.
- ____, "The Defter-i Mufassal of Kamanıçe from ca. 1681-An Example of Late Ottoman Tahrir. Reliability, Function, Principles of Publication", *Osmanlı Araştırmaları=The Journal of Ottoman Studies*, 1993, c. XIII, s. 91-98.
- ____, "Kamieniec Podolski pod panowaniem tureckim", *Mówią Wieki*, 1993, T. 10, s. 25-28.
- ____, "Dzieje jednego rękopisu", *Mówią Wieki*, 1993, T. 12, s. 42-45.

- ___, "Czy Rzeczpospolita miała kolonie w Afryce i Ameryce? -czyli czy kolonia mojego wasa-
la jest moją kolonią?", *Mówią Wieki*, 1994, T. 5, s. 44-47.
- ___, "Osmanowie": *Dynastie Europy* içinde, (praca zbiorowa pod red. A. Mączaka), Wrocław,
1997, s. 205-236.
- ___, "Jerozolima w polityce Porty Otomańskiej", *Jerozolima w kulturze europejskiej* içinde,
(materiały z konferencji zorganizowanej w Instytucie Sztuki PAN pod red. P.
Paszkiwicza i T. Zadroznego), Warszawa, 1997, s. 203-209.
- ___, "La reconquête catholique de la Podolie", *Revue XVIIe siècle*, 1998, Z. 199, s. 291-296.
- ___, "Hotin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998, c. 18, s. 253-254.
- ___, "Between the Entente and Red Russia: Turkey and Poland after the First World War",
*Symposium organised on the occasion of the 75. anniversary of the foundation of the
Republic of Turkey (28. 10. 1923-28. 10. 1998)*. Tadeusz Majda (ed.), Warsaw, 1999, s.
14-22.
- ___, "The Ottoman Empire on the turn of the 16th century. A beginning of decline or a success-
ful attempt of modernization?", *Modernizacja struktur władzy w warunkach
opóźnienia. Europa Środkowa i Wschodnia na przelomie średniowiecza i czasów
nowożytnych* içinde, wyd. M. Dygo, S. Gawlas i H. Grala, Warszawa, 1999, s. 109-118.
- ___, "Kamieniec Podolski pod panowaniem tureckim 1672-1699", *Kamieniec Podolski. Studia
z dziejów miasta i regionu*, pod red. Feliksa Kiryka, Kraków, 2000, T. I, s. 187-192.
- ___, "Leh belgelerde devlet adamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *Merzifonlu Kara Mustafa
Paşa Uluslararası Sempozyumu, 08-11 Haziran 2000*, Ankara, 2001, s. 117-127.
- ___, "O Turkach w Kamieńcu raz jeszcze-refleksje z kwereudy w Bolonii", *Barok. Historia-
Literatura-Sztuka*, 2001, T. VIII/1, s. 165-175.
- ___, "Kamaniçe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2001, T. 24, s. 274-275.
- ___, "Czy Rzeczpospolita była wasalem Imperium Osmańskiego?", *Rocznik Stacji Naukowej
PAN w Paryżu*, 2001, T. 4, s. 79-86.
- ___, "Die Frau, die mit Männern handelte. Eine Polin am Bosphorus", *Frauen, Bilder und
Gelehrte. Studien zu Gesellschaft und Künsten im Osmanischen Reich / Arts, Women
and Scholars. Studies in Ottoman Society and Culture Festschrift Hans Georg Majer*
inçinde, S. Prätör (ed.), İstanbul, T. I, s. 159-165.
- ___, "Kryzys Turcji w XVII wieku-prawda czy fikcja", *Mówią Wieki*, 2002, T. 11, s. 18-24.
- ___, "Turcja", *Encyklopedia historyczna świata*, T. XI, Azja, 2002, cz. 2, s. 306-334.
- ___, "Osmanowie", *Dynastie Europy* (praca zbiorowa pod red. A. Mączaka, wydanie drugie,
poszerzone i uzupełnione), Wrocław, 2003, s. 251-280.
- ___, "The Ottoman northern policy as seen from the Venetian archives", *CIÉPO Osmanlı
Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri,
18-22 Eylül 2000, Çeşme*, T. Baykara (ed.), Ankara, 2004, s. 417-426.
- ___, "Les conversions sous la domination ottomane", *La Conversion et le Politique à l'Époque
moderne* içinde, Sous la direction de Daniel Tollet, Paris, 2005, s. 143-149.
- ___, "Inner Lake or Frontier? The Ottoman Black Sea in the Sixteenth and Seventeenth
Centuries", *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer Noire (XIV-XXI
siècles). Études à la mémoire de Mihail Guboglu*, sous la direction de F. Bilici, I.
Cândea, A. Popescu, Braïla, 2007, s. 125-139.

- ____, "Tertium non datur? Turec'ka al'ternatyva v zovnišnij polityci kozac'koji deržavy", *Hadjac'ka unija 1658 roku*, Kyjiv, 2008, s. 67-80.
- ____, "Provincial or regional-what makes a good university?", *International Seminar "Universities, Cultural Development and Regional Identity"*, Kazan, 2008, s. 62-65; Rusça versiyon: "Provincial'nyj ili regional'nyj-čto značit xorošij universitet?", *Meždunarodnyj seminar "Universitety, kul'turnoe razvitie i regional'naja samobytnost"*, Kazan, 2008, s. 67-71.]
- ____, "Kamanıçe", *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, G. Agoston and B. Masters (ed.), New York, 2009, s. 306.
- ____, "Poland", *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, G. Agoston and B. Masters (ed.), New York, 2009, s. 464-465.
- ____, "Sobieski, Jan", *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, G. Agoston and B. Masters (ed.), New York, 2009, s. 533-534.
- ____, "Rzekome listy sułtańskie do stanów Rzeczypospolitej", (J. Olko (ed.)), basımda.
- ____, "Ottoman Frontiers in Eastern Europe", (M. Koller (ed.)), basımda.
- ____, "Between universalistic claims and reality: the Ottoman frontiers in the early modern period", (Ch. Woodhead (ed.)), basımda.
- Koskowski, Bolesław, *Ostatni rozbiór Turcji: rozkład państwa tureckiego w Europie, polityka europejska względem Turcji.-czem jest Turcja azjatycka?*, Warszawa: nakł. Gebethnera i Wolffa, 1915.
- Król-Mazur, Renata, *Miasto Trzech Nacji, Studia z dziejów Kamieńca Podolskiego w XVIII wieku*, Kraków: Avalon, 2008.
- Królikowska, Natalia, "Turek w niewoli u Giaurów", *Mówią Wieki*, 2003, IX, s. 42-45.
- ____, (review) "Nurcan Abacan "Bursa Şehrinde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl), Ankara, 2001", *Przegląd Orientalistyczny*, 2005, 1-2, s. 105-108.
- Kula, Marcin, *Pod górkę do Europy: o Turcji lat trzydziestych-ale też trochę o dzisiejszej Polsce*, Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1994.
- Łątka, Jerzy. S., *Ojciec Turków-Kemal Atatürk*, Kraków: Społeczny Instytut Historii i Kultury Turcji, 1994.
- ____, *Sulejman II Wspaniały*, Warszawa: Bellona, 2004.
- Łychowski, Tadeusz, *Turcja*, Warszawa, 1924.
- Madej, Urszula, *Kronika dziejów Polski 966-1772: sąsiedzi-Litwa, Mołdawia, Rosja, Szwecja, Turcja, Węgry*, Kraków: Palmaris, 1996.
- Madeyska, Danuta, *Historia świata arabskiego: okres osmański 1516-1920*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1988.
- Międzyleski, W., "Descriptio potentie Turcie", *Acta Tomicianiana*, 1853, T. III, s. 168-181.
- Michałek, Andrzej, *Mehmed Zydobywca*, Warszawa: Bellona, 2003.
- Mikosza, Józef, *Obserwacje polityczne państwa tureckiego*, cz. I-II, Warszawa, 1787.
- Misiągiewicz, Justyna, *Polityka zagraniczna Turcji po zimnej wojnie*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, cop. 2009.
- Mommsen, Hans, "Helmuth James von Moltke's Visit to Turkey in summer 1943: Motivaions and Objectives", *Encounters at the Bosphorus: Turkey during World War II: proceedings of the international conference in Wrocław and Krzyżowa, Poland, 28-30 September 2007*, Mikołaj Wojtaszek (ed.), Krzyżowa: Fundacja Krzyżowa dla

- Porozumienia Europejskiego; Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut-Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, cop. 2008, s. 117-124.
- Ricaut, R., *Monarchia turecka*, Łuck, 1678.
- Paszkowski, Marcin, *Dzieje tureckiej utarczki kozackiej z Tatury...*, Kraków, 1615.
- Piętak, Arkadiusz, *Turcy jako gospodarbeiterzy w Niemczech w latach 1961-2000*, Częstochowa: Wydawnictwo Akademii Polonijnej Educator, 2005.
- Poznańska, Krystyna, *Republika Turecka*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydaw., 1977.
- ___, *Turcja stara i nowa*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1970.
- Znamierowska-Rakk, Elżbieta, *Rozwój stosunków Bułgarii z Grecją i Turcją po II wojnie światowej, 1944-1975*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979.
- Reychman, Jan, "O pewnych zagadnieniach dziejów powstań antyfeudalnych w Turcji w XVII-XVIII w.", *Przegląd Orientalistyczny*, 1952, nr. 4, s. 89-100.
- ___, "1945'ten Beri Polonya'da Türkiye tarihi ile ilgili çalışmalar", *Belleten*, 1964, nr. 28, s. 153-159.
- ___, "1794 Polonya İsyanı ve Türkiye", *Belleten*, 1967, S. 121, s. 85-91.
- ___, *Dzieje Turcji: od konca XVIII wieku*, Warszawa: PWN, 1970.
- ___, *Historia Turcji*, Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1973.
- ___, *Dni świetności i klęski Turcji*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1962.
- ___, "O Pewnych Zagadnieniach Dziejów Powstań Antyfeudalnych w Turcji w XVII-XVIII w.", *Przegląd Orientalistyczny*, 1952, Z. 4, s. 89-100.
- Rozmowy świeże o nowinach z Ukrainy, Węgier i Turcji*, Kraków, 1621.
- Sękowski, Józef Julian, *Collectanea z dziejopisów tureckich rzeczy do historii polskiej służących: z dodatkiem objaśnień potrzebnych i krytycznych uwag*, Warszawa: nakładem Zawadzkiego i Węckiego Uprzywilejowanych Drukarzy i Xięgarzy Dworu Królestwa Polskiego, 1824.
- Smółucha, Janusz, *Papiestwo a Polska w latach 1484-1526: kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, 1999.
- Sokolnicki, Michał, "Polityka Piłsudskiegoa Turcja", *Niepodległość*, 1958, T. VI, s. 3-20.
- Tanty, Mieczysław, *Bosfor i Dardanele w polityce mocarstw*, Warszawa: Państ. Wydaw. Naukowe, 1982.
- Sulejman Wspaniaty i jego czasy: imperium osmańskie we wczesnej epoce nowożytnej*, Metin Kunt, Christine Woodhead, przeł. Wojciech Weinert (red.), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, cop. 1998.
- Trunk, Achim, "Europe's Oriental Appendix? Turkey in the Eyes of Western Europe's Postwar Politicians", *Encounters at the Bosphorus: Turkey during World War II: proceedings of the international conference in Wrocław and Krzyżowa, Poland, 28-30 September 2007*, Mikołaj Wojtaszek (ed.), Krzyżowa: Fundacja Krzyżowa dla Porozumienia Europejskiego; Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut-Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe cop., 2008, s. 153-166.
- Ukraińskie Sprawy, Przyczynek do dziejów polskich, tatarskich i tureckich XVII wieku*, wyd. S. Przyłęski, Lwów, 1842.
- Widerszal, Ludwig, *Bułgarski ruch narodowy 1856-1872*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1937.

- Wituch, Tomasz, *Tureckie przemiany: dzieje Turcji 1878-1923*, Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1980.
- _____, *Od Trypolisu do Lozanny: polityka Włoch wobec Turcji i Bliskiego Wschodu w latach 1912-1922*, Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1986.
- Wróbel, Piotr, *Krzyż i Półksiężyc. Zachodnie Bałkany wobec Turcji w latach 1444-1463* [reviewed by D. Kołodziejczyk], *Kwartalnik Historyczny*, 2002, T. 109, Z. 2, s. 156-157.
- Wójcik, Zbigniew, *Rzeczpospolita Wobec Turcji i Rosji 1674-1679*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.
- Wybór artykułów z polskiej prasy międzywojennej na temat Turcji z czasów wojny wyzwoleńczej i rządów Atatürka (19 maja 1919-1 września 1939) = Polonya basınından Kurtuluş Savaşı ve Atatürk dönemi Türkiye'si üzerine seçme yazılar (19 Mayıs 1919-1 Eylül 1939)*, opr. Öztürk Emiroğlu-Agnieszka Zastawna, Warszawa: Dialog, 2001.
- Wybicki, J., *Uwagi o związku interesów Polski z interesami politycznymi innych europejskich mocarstw*, 1795.
- Vetulani, Zygmunt, *Turcja*, Warszawa: Min. Spraw Zagranicznych, 1928.
- Zajac, Grażyna, *Smutna ojczyzna i ja smutny...: kręgi literackie epoki Abdülhamita II w świetle tureckiej autobiografii*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2008.
- Zajączkowska, Maria Emilin, *Kemal Pasza*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1966.
- Zalewski, Zygmunt Stefan, *Dardanele i Gallipoli w polityce i strategii mocarstw europejskich podczas I wojny światowej*, Olsztyn: Wydaw. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2001.
- Żurawski vel Grajewski, Radosław Paweł, *Wielka Brytania w "dyplomacji" księcia Adama Jerzego Czartoryskiego wobec kryzysu wschodniego (1832-1841)*, Warszawa: Semper, 1999.
- Zdanowski, Jerzy, *Emiraty Wahhabickie Z ziejów Arabi w latach 1745-1932*, Warszawa: Semper, 1993.

Diplomatik İlişkiler

- Abrahamowicz, Zygmunt, "Leh", *EF*, 1978, v. V, s. 720-723.
- Bartoszewicz, Julian, *Pogląd na stosunki Polski z Turcją i Tatarszczyzną*, Warszawa, 1860.
- Bazyłow Ludwik, "Polsko-tureckie powiązania dyplomatyczne w XVI wieku", *Przegląd Humanistyczny*, 1976, XX, 5/128, s. 1-13.
- Chmielowska, Danuta, "The Polish-Turkish Diplomatic Relations in the Years 1923-1935", *Symposium organised on the occasion of the 75. anniversary of the foundation of the Republic of Turkey*, 28.10.1923-28.10.1998, Warsaw, 1999, s. 37-54.
- _____, "Ankara'daki Polonya Büyükelçisinin Atatürk ile yaptığı Bir Görüşme", *CIEPO-14, Symposium, Comité International des Etudes Pre-Ottomanes et Ottomanes*, Çeşme IX, 2000.
- _____, "Birinci Dünya Savaşının Polonya-Türkiye ilişkilerindeki Etkileri ve Politik Neticeleri", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 9-13 Eylül 2002, c. 3, Kongreye sunulan bildiriler, Ankara, 2005, s. 137-142.
- _____, "The stand of Polish government towards the stabilization of Turkey after the Versailles Treaty. Lausanne Conference in 1923", *V. Uluslararası Atatürk Konferansı*, December 8-12 2003, Bildiriler, c. I, Ankara, 2005, s.705-709.

- ____, *Polsko-tureckie stosunki dyplomatyczne w okresie międzywojennym*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2006.
- Crutta, Antoni Łukasz, *Dziennik przyjęcia i pobytu nadzwyczajnego posła Porty Otomańskiej do Stanisława Augusta, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego, i do Rzeczypospolitej Polskiej: 1777 r.* przedm. Eustachy Marylski, Warszawa: S. Orgelbrand, 1860.
- Czamańska, Ilona, "Czy Wojna z Turcją w 1672 Roku Była Nieunikniona? Poselstwo Franciszka Karzimirza Wycoskiego do Turcji w Latach 1670-1672", *Kwartalnik Historyczny*, 1986: Rok (Bundan sonra R.) XCII, nr. 4, s. 769-790.
- Czeppe, Maria, "Na Tropach "Błędnego Rycerza". Poselstwo Marcina Stankiewicza do Turcji w latach 1763-1765", *Kwartalnik Historyczny*, 2004, CXI, 3, s. 89-101.
- Dopierała, Kazimierz, *Stosunki dyplomatyczne Polski z Turcją za Stefana Baterego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.
- Dutkiewicz, Józef, *Polska a Turcja w czasie Sejmu Czteroletniego 1787-1792*, Warszawa: nakł. Przeglądu Historycznego, 1934.
- ____, "Ambasada Potocki", *Przegląd Historyczny*, 1934, T. XXXII.
- Dziebuński, Andrzej, *Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500-1572 w kontekście międzynarodowym*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.
- Dunin-Karwicki, Józef, "Opisanie wjazdu do Stambułu Rafała Leszczyńskiego", Biblioteka Warszawska, 1889, T.3.
- Ekscerpt z listu do cara posła Piotra Tołstoja, rezydującego u Porty*, 1710.
- Gasztott, Tadeusz, *Turcja a Polska*, Paryż: Druk. Polska A. Reiffa, 1913.
- Gebert, Bolesław, *Five hundred and fifty years of diplomatic relations between Turkey and Poland*, Ankara: Ankara Üniversitesi Diş Münasebetler Enstitüsü, 1963.
- Hensel, Wojciech, "Leh Sefaretnamelerinde Türkiye (XVI-XVII yy)", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler*, c. I, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1985, s. 285-288.
- Konieczpolski, Stanisław, *Korespondencja Stanisława Konieczpolskiego hetmana wielkiego koronnego 1632-1646*, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego "Societas Vistulana", 2005.
- Konopczyński, Władysław, *Polska a Turcja: 1683-1792*, Warszawa: nakł. Instytutu Wschodniego w Warszawie, 1936.
- Kołodziejczyk, Dariusz, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*, Leiden, 2000.
- ____, "Ottoman Diplomats on Eighteenth-Century Poland: Contempt or Discouragement" (Skilliter Library Colloquium Abstracts), *The Turkish Studies Association Bulletin*, 1992, V. XVI/2, s. 202-203.
- ____, "Stosunki polsko-tureckie w połowie XVII wieku": *Rzeczpospolita w latach Potopu*, içinde, J. Muszyńska, J. Wijaczka (red.), Kielce, 1996, s. 41-48.
- ____, "Polen und die Osmanen im 17. Jahrhundert", *Polen und Österreich im 17. Jahrhundert* içinde, herausgeg. von Walter Leitsch und Stanisław Trawkowski, Wien, 1999, s. 261-276.
- ____, "The Ottoman Diplomats on Eighteenth-Century Poland: Contempt or Discouragement?", *Oriente Moderno XVIII n. s. (LXXIX)*, 1 (1999) = *The Ottoman Empire in the Eighteenth Century.*, K. Fleet (ed.), 1999, Napoli, s. 97-100.

- ____, "A historical outline of Polish-Ottoman political and diplomatic relations", *War and Peace. Ottoman-Polish Relations in the 15th-19th centuries*, 1999, s. 21-35.
- ____, "Some Remarks on the Nature of Ottoman-Polish Relations", *The Turks*, Kemal Çiçek (ed.), c. 3, Ankara, 2002, s. 344-350.
- ____, "1795'e kadar Osmanlı-Leh ilişkilerinin karakteri üzerine bazı tespitler", *Türkler*, Kemal Çiçek (ed.), c. 9, Ankara, 2002, s. 679-685.
- ____, "Polish embassies in Istanbul or how to sponge on your host without losing your self-esteem", *The Illuminated Table, the Prosperous House: Food and Shelter in Ottoman Material Culture*, S. Faroqui and Ch. Neumann (ed.), Würzburg, 2003, s. 51-58.
- ____, "İstanbul'daki Leh Elçileri yada Onurunu Kaybetmeden Ev Sahibinin Kesesinden Geçirme Yolları", *Soframız Nur, Hanemiz Mamur*, Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann (ed.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 47-54.
- ____, "Semiotics of behavior in early modern diplomacy: Polish embassies in Istanbul and Bahçesaray", *Journal of Early Modern History*, 2003, V. 7, s. 245-256.
- ____, "Łacina w dyplomacji islamskiej: Imperium Osmańskie", *Łacina jako język elit*, J. Axer (red.), Warszawa, 2004, s. 395-398.
- ____, "Łacina traktatów polsko-tureckich jako element gry dyplomatycznej", *a.g.e.*, s. 399-411.
- ____, "Native Nobilities and Foreign Absolutism: a Polish-Ottoman case", *Studia Caroliensia* 2004, nr. 3-4, *Europe and Hungary in the Age of Ferenc II Rákóczi*, s. 303-308.
- ____, "Posłowie Rzeczypospolitej w Stambule", *Dawne elity-słowo i gest*, J. Axer, J. Olko (red.), Warszawa, 2005, s. 217-223.
- ____, "Diplomatie 1 (XIVe-XVIIIe s.)" *Le Dictionnaire de l'Empire Ottoman* Nicolas Vatin (ed.), 2008, Fayard. (Basımda).
- ____, "Pologne", *Le Dictionnaire de l'Empire Ottoman* Nicolas Vatin (ed.), 2008, Fayard. (Basımda).
- Kopie listów posłanych od cesarza tureckiego i króla perskiego do króla hiszpańskiego Filipa*, Kraków: Druk. Łazarzowa, 1586.
- Kraszewski, Józef Ignacy, *Podróże i poselstwa polskie do turcyi*, Kraków: Wydaw. Biblioteki Polskiej, 1860.
- Krzeminski, Andrzej, "Relacja Sejjida Mehmeda Emina Wahida Efendiego z podróży do Polski w 1807 r.", *Przegląd Orientalistyczny*, 1977, T. 77, s. 23-37.
- Kubala, L. "Dwa Poselstwa w roku 1654", *Biblioteka Warszawska*, 1906, T. 264.
- Kuharska, Barbara, "Polska XVIII Wieku w Oczach Tureckiego Dyplomaty Hacı Ali Agi", *Przegląd Orientalistyczny*, 1962, I (41), s. 31-46.
- Kuszewicz, Samuel, Karzymierz, *Narratio Legationis Zbaravianae Et Rerum apud Otthomanos Anno 1622 Gestarum*, Dantisci: Apud Georgium Forsterum, 1645.
- ____, *Poselstwo Xięcia Zbarawskiego do Turek w r. 1622, Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce*, J. U. Niemczewicz (ed.), T. I-II, Warszawa, 1882.
- Leszczyński, Rafał, *Wielkie poselstwo Rafała Leszczyńskiego, wojewody łęczyckiego do Porty Otomańskiej*, 1700.
- Leszczyński, Rafał, *Poselstwo Rafała Leszczyńskiego do Turcji w 1700 roku: diariusze i inne materiały*, przygot. Ilona Czamańska, Lesznr. Urząd Miasta, 1998.
- Lisowski, Jerzy, "Quelques remarques sur la mission de Mehmed Aga en Pologne (1707)", *Folia Orientalia*, 1959, T. I/I, s. 46-56.

- ____, "Deux documents concernant l'ambassade de Samuel Górski a Stamboul", *Folia Orientalia*, 1963, T. V, s. 89-96.
- Łątka, S. Jerzy, *Polonya-Türkiye*, çev. B. Chochlinska, M. Turhan, 1988.
- Łojek, Jerzy, *Dzieje Pięknęj Bitynki*, *Historia Życia Zofii Potockiej 1760-1822*, Szczecin: Glob, 1988.
- Łopaczyński, Wincenty, "Stosunki Polityczne Polski z Turcją w XVIII i XIX w.", *Przegląd Dyplomatyczny*, 1919, R. I, s. 671-688.
- ____, "Materiały do historii polskiej służby zagranicznej w latach 1788-1795", *Przegląd Historyczny*, T. LIII, Z. 3.
- Majda, Tadeusz (red.), *Stosunki polsko-tureckie: materiały z sesji naukowej, zorg. przez Instytut Orientalistyczny i Towarzystwo Polska Turcja w 1988 r.*, Warszawa: Instytut Orientalistyczny UW, 1995.
- Maroń, Jerzy, "Poland and Turkey up until the Beginning of the 20th Century", *Encounters at the Bosphorus: Turkey during World War II: proceedings of the international conference in Wrocław and Krzyżowa, Poland, 28-30 September 2007*, Mikołaj Wojtaszek (ed.), Krzyżowa: Fundacja Krzyżowa dla Porozumienia Europejskiego; Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut-Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, cop. 2008, s. 11-22.
- Monko, Michał, "Prześwietne Legacje do Turek", *Mowią Wieki*, 1971, nr. 12 (168), R. XIV, s. 25-27.
- Muratowicz, Sefer, *Relacya Sefera Muratowicza obywatela Warszawskiego do Zygmunta III Króla Polskiego dla sprawowania rzeczy wysłanego do Persyi w roku 1620. rzecz ze starego rekopisma wybrana i teraz dopiero do druku podana*, Warszawa, 1777.
- Pajewski, Janusz, *Stosunki polsko-węgierskie i niebezpieczeństwo tureckie w latach 1516-1526*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1930.
- ____, "Legacja Piotra Zbarawskiego do Turcji w 1568 r. Materiały do Historii Stosunków Polsko-Tureckich z panowania Zygmunta Augusta", *Rocznik Orientalistyczny*, 1936, T. XII, s. 29-90.
- ____, *Projekt Przymierza polsko-tureckiego za Zygmunta Augusta*, Warszawa, 1935.
- ____, *Turcja wobec elekcji Walezego*, Kraków: nakł. aut., 1933.
- Dr. Pkarz, plk, "Na Czasie Polska i Turcja", *Bellona, Miesięcznik Wojskowy*, 1925, T. XV.
- Poczta Polska w Stambule 1766-1922, *Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu*, Warszawa: Wydawnictwo Komunikacyjne, 1960.
- Polska Służba Dyplomatyczna XVI-XVIII wieku*, Wójcik, Zbigniew (red.), Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966.
- "Poselstwo Krzysztofa Xsięcia Zbaraskiego do Turcji w r. 1622", *Dziennik Wilenski*, 1827, T. III.
- Przyboś, Adam, *Wielka legacja Wojciecha Miaskowskiego do Turcji w 1640 r.*, Warszawa: Kraków: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1985.
- Żelewski, Roman, *Diplomaci w Dawnych Czasach*, Kraków: Wydaw. Literackie, 1959.
- ____, *Wielka Legacja Wojciecha Miaskowskiego do Turcji w 1640 r.*, Warszawa, Kraków: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1985.
- Radzewski, Franciszek, *Poselstwo Wielkie Rafała Leszczyńskiego ... od Króla... Augusta II do Mustafy II cesarza tureckiego ... roku pańskiego 1700 odprawione...*, Poznań, 1744.

- Raszba, Noj, "Z dziejów polsko-tureckich stosunków w XVI-XVII w.", *Przegląd Orientalistyczny*, 1962, T. 41-1, s. 241-257.
- Reychman, Jan, "Konsulaty zagraniczne dawnej Rzeczypospolitej", *Sprawy Morskie i Kolonialne*, 1935, nr. I, s. 119-125.
- ____, "Rzekoma Siedziba Ambasady Dawnej Rzepospolitej w Stanbule", *Rocznik Orientalistyczny*, 1951-1952, T. 17, s. 399-414.
- ____, *Polonya ile Türkiye Arasında Diplomatik Münasebetlerin 550. Yıldönümü*, Ankara, 1964.
- ____, "İstanbul'daki Eski Lehistan Devleti Elçiliğinin Yerine Dair", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1964-65, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, 1965, s. 39-59.
- ____, "Une Famille de Dragomans Orientaux en Pologne au XVIII Siecle", *Rocznik Orientalistyczny*, 1961, T. XXV-I, s. 83-99.
- ____, "Z dziejów polsko-tureckich stosunków w zakresie kartografii", *Przegląd Geograficzny*, 1963, nr. 3, s. 227-232.
- ____, "Pomiędzy Warszawą i Stambułem, Kontakty i Oddźwięki Insurekcji Kościuszkowskiej w Europie Południowoschodniej", *Kwartalnik Historyczny*, 1966, R. LXXIII, Z. 2, s. 291-325.
- Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa: wyd. Stow. Samopomoc Urzędników Polskiej Służby Zagranicznej, 1938.
- Sękowski, Józef, "Podróż Resmi Ahmed Efendiego do Polski, poselstwo jego do Prus", *Collectanea z Dziejopisów Tureckich*, T. II, Warszawa: nakładem Zawadzkiego i Węckiego Uprzywilejowanych Drukarzy i Xięgarzy Dworu Królestwa Polskiego, 1824, s. 222-289.
- Sokolnicki, Michał, *Dziennik ankarcki*, 1939-1943, London: Gryf Publications, 1965.
- "Stosunki Dypłomatyczne Rzeczypospolitej Polskiej z W. Portą", *Świat*, 6 Marzec 1909, R. 4, nr. 10, s. 2.
- Tomczak, Andrzej, "Z Dziejów stosunków polsko-tureckich za Zygmunta Augusta 1548-1553", *Księga Pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1958.
- Twardowski, Samuel, *Przeważna legacja Krzysztofa Zbaraskiego od Zygmunta III do sołtana Mustafy*, wyd. Roman Krzywy, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN: Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”, 2000.
- Waliszewski, Kazimierz, *Ostatni Poseł Polski do Porty Otomańskiej, Akta Legacji Stambuńskiej Franciszka Piotra Potockiego*, T. I-II, Paris: Impremiere Veune Victor Goupy, 1894.
- Wolański, Filip, "Trasa i warunki podróży do Stambułu w świetle diariusza poselstwa Rafała Leszczyńskiego i listów Kajetana Chrzanowskiego", *Z przeszłości Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych, Prace Historyczne*, T. XXV, 1998, s. 71-79.
- Wójcik, Zbigniew, *Rzeczpospolita wobec Turcji i Rosji 1674-1679: studium z dziejów polskiej polityki zagranicznej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.
- ____, *King John III of Poland and the Turkish aspects of his foreign policy*, *Belleten*, 1980, XLIV, S. 176, s. 659-673.
- Wojtasik, Janusz, "Uwagi księcia Krzysztofa Zbaraskiego posła wielkiego do turcji z1622 r. o państwie ottomańskim i jego siłach zbrojnych", *Studia i Materiy do Historii Wojskowości*, 1961, T. VII, cz. I, s. 321-346.

Zaleski, Bronisław, "Stosunki Polski z Portą Ottomańską na Początku Panowania Stanisława Augusta", *Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu*, R. 1869, T. IV, Paryż, 1870.

Ticari ve Ekonomik İlişkiler

Ciecierska-Chłapowa, Teresa, "Episode de tutelle ottomane au benefice des marchands turcs a l'etranger (XVIII' s)", *Folia Orientalia*, 1966, T. VII.

___, "Excanges commerciaux entre la Pologne et la Turquie au XVII' siecle", *Folia Orientalia*, 1973, T. XIV.

Czacki, Tadeusz, *Uwagi o handlu Polski z Portą Ottomańską*, Poznań, 1845.

Dziubiński, Andrzej, "Handel Niewolnikami polskimi i ruskimi w Turcji w XVIw. i jego organizacja", *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego*, 1963, T. III.

___, "Drogi handlowe polsko-tureckie w XVI stuleciu", *Przegląd Historyczny*, 1965, T. 56, nr. 2, s. 232-259.

___, *Na szlakach Orientu: handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku*, Wrocław: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, 1998.

___, "16.-18. Yüzyıllarda Polonya-Osmanlı Ticareti", *Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı Polonya İlişkileri*, Selmin Kangal (yay. yön.), İstanbul, 1999, s. 38-45.

Grzegorzewski, Jan, "Dwa fermany sułtanskie z w XVIII go zarys historyczny traktatów handlowych polski z turcją", *Turcica*, 1917, s. 297-333.

Kamiński, Czesław, *Monety złote 1851-1987: kraje europejskie, kraje pozaeuropejskie-Australia, Kanada, Republika Południowej Afryki, Stany Zjednoczone Ameryki, Turcja*, Warszawa: "Libra", 1990.

Kołodziejczyk, Dariusz, "Kilka uwag o handlu polsko-tureckim w XVI wieku", *Kwartalnik Historyczny*, 1995, T. 95, Z. 3, s. 207-216.

___, "Kilka uwag o handlu polsko-tureckim w XVI wieku": *Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Orientalistyczny i Towarzystwo Polska Turcja w 1988 roku içinde*, Tadeusz Majda (red.), Warszawa, 1995, s. 40-52.

___, [review by D. Kołodziejczyk], Inalcık, Halil, *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea I: Customs Register of Caffa, 1487-1490; An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, wyd. H. Inalcık i D. Quataert *Przegląd Historyczny*, 1997, T. 88, s. 173-175.

___, [reviewed by D. Kołodziejczyk], Quirini-Popławska, Danuta, *Włoski handel czarnomorski-niewolnikami w późnym średniowieczu* *Przegląd Historyczny*, 2004, T. 95, s. 269-272.

___, "Eksport srebrnej monety z Rzeczypospolitej na ziemię Imperium Osmańskiego i problem bilansu handlowego", *Mappa Mundi. Zbirnyk naukovyx prac' na pošanu Jaroslava Daškevyča z nahody joho 70-riččja*, içinde, L'viv-Kyjiv-New York, 1996, s. 253-260.

___, "The export of silver coin through the Polish-Ottoman border and the problem of the balance of trade", *Turcica. Revue d'études turques*, 1996, V. 28, s. 105-116.

___, "Czarnomorskie wrota Rzeczypospolitej", *Mówią Wieki*, 1998, T. 5, s. 13-17.

___, "Polish coin on the Ottoman market-the puzzle of *zolota*", (*La monnaie et les monnaies dans l'Empire ottoman*, D. Panzac and Ş. Pamuk (ed.). (Basımda).

Małowist, Marian, *Kaffa, kolonia genueńska na Krymie i problem wschodni w latach 1453-1475*, Warszawa: Towarzystwo Miłośników Historii, 1947.

- Reychman, Jan, "Bandera Polska na Morzu Czarnym w XVIII w.", *Sprawy Morskie i Kolonialne*, 1936, T. III.
- ____, "Zatarg handlowy polsko-turecki o handel wódką XVIII w.", *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 1951, T. XIII, s. 215-230.
- Strzembosz, Jan, "Kapitulacje Tureckie i Interesy Polskie", *Przegląd Dyplomatyczny*, 1920, R. II, s. 43-49.

Tatarlar, Kırım Hanlığı ve Osmanlı Vasalları

- Abrachamowicz, Zygmunt (haz.), *Historia Chana Islam Gereja III / Hadży Mehmed Senai z Krymu*, uzup. koment. hist. Olgierd Górka i Zbigniew Wójcik; pod red. nauk. Zbigniewa Wójcika, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971.
- ____, "Kałga. Tytuł mongolski w chanatach tureckich", *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Oddz. PAN w Krakowie*, 15, nr. 2, 1971, s. 409-410.
- Baranowski, Bohdan, *Polska a Tatarszczyzna w latach 1624-1629*, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1948.
- ____, "Geneza sojuszu kozacko-tatarskiego z 1648 r.", *Przegląd Historyczny*, 1948, T. XXXVIII.
- ____, *Stosunki polsko-tatarskie w latach 1632-1648*, Łódź: Instytut Historyczny UŁ, 1950.
- ____, *Chłop polski w walce z Tatarami*, Warszawa: Ludowa Spółdz. Wydaw, 1952.
- ____, "Tatarszczyzna wobec wojny polsko-szwedzkiej w latach 1655-1660", *Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655-1660*, oprac. zespół pod red. Adama Przybosia; Polska Akademia Nauk. Instytut Historii, T. I, Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1957.
- Tuhan Mirza, Baranowski, Stefan, *Aktów wojskowych o Tatarach litewskich (1782-1892)*, Wilno, 1929.
- Borawski, Piotr, "Z dziejów kolonizacji tatarskiej w Wk. Ks. Lit. I w Polsce w XIV-XVII w.", *Przegląd Orientalistyczny*, 1977, nr. 4.
- ____, *Tatarzy w Dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1986.
- Broniowski, Marcin, *Tartariae Descriptio*, Köln, 1595.
- Bujak, Franciszek, *Kalimach i znajomość państwa tureckiego w Polsce około początku XVI wieku*, Kraków: Akad. Umiejętności, 1900.
- Chrzęszcz, Izidor Edmund, *Stosunki kozacko-tatarskie z uwzględnieniem stosunków z Turcją, Mołdawią i Siedmiogrodem w I. połowie 1649 roku*, Lwów: nakładem Seminarjum Historji Polski Uniw. J. K., 1929.
- Czamańska, Iwona, "Mołdawia i Wołoszczyzna w stosunkach polsko-tureckich XV-XVII wieku", *Balkanica Poznaniensia*, 1989, T. 4.
- Czołowski, Aleksander, "Diariusz Ekspedycji Jego Mości Pana Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza i hetmana koronnego przeciw Tatarom pod Rohatyn 1618", *Kwartalnik Historyczny*, 1892, T. VI.
- ____, "Rozprawa szczęśliwa z Tatary", *Kwartalnik Historyczny*, 1892, T. VI.
- ____, *Tatarzy w Karpatach w 1594 r. Epizod z najazdów tatarskich na Polskę*, Stanisławów: Redakcja Kwartalnika "Złoty Szlak", 1939.

- Chowaniec, Czesław, "Sobieski wobec tatarszczyzny 163-1685", *Kwartalnik Historyczny*, 1928, nr. I.
- Czapliński, Władysław, "Sprawa Najazdów Tatarskich na Polskę w pierwszej połowie XVII. w.", *Kwartalnik Historyczny*, 1963, nr. 3.
- Demel, Juliusz, *Historia Rumunii*, Wrocław, Warszawa, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970.
- Gorecki, Leonard, *Leonarda Goreckiego, szlachcica polskiego Opisanie wojny Iwona hospodara wołoskiego z Selimem II cesarzem tureckim, toczonęj w roku 1574*, przeł. Władysław Syrokomla, Petersburg, Mohylew: B. M. Wolff, 1855.
- Górka, Olgierd, "Liczebność Tatarów krymskich i ich wojsk", *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, 1936, T. VIII/2.
- Horn, Maurycy, "Chronologia i zasięg najazdów tatarskich na ziemię Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600-1647", *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, 1962, T. VIII, nr. 1.
- ___, "Najazd tatarski 1620 r. i jego skutki ekonomiczne", *Zeszyty Naukowe WSP w Opolu*, Historia, 1963, nr. 3-4.
- Idées Politiques et Mentalités Entre l'Orient et l'Occident Pologne et Pays Roumains au Moyen Âge et à l'époque Moderne*, Colloque de la Commission d'Historiens Polonais et Roumains, Żarnowski, Janusz (red.), Varsovie, 21-22 septembre 1999, Warszawa: Institut Historii PAN, 2000.
- Jabłonowski, Stanisław, "Diariusz Napadu tatarskiego 1692 r.", wyd. L. Finkel, *Kwartalnik Historyczny*, 1890, T. IV.
- Kocowski, Bronisław, "Wyprawa Tatarów na Węgry przez Polskę w 1594 r.", *Rozprawy Wydziału Historycznego-Filologicznego*, T. II, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1948.
- Kolankowski, Ludwik, "Dzieje chanatu krymskiego w XV i XVI w.", *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie*, 1918, nr. 5.
- ___, "Problem Krymu w dziejach jagiellońskich", *Kwartalnik Historyczny*, 1935, nr. 3.
- Kołodziejczyk, Arkadiusz, *Rozprawy i studia z dziejów Tatarów litewsko-polskich i Islamu w Polsce w XVII-XX wieku: w 600-lecie osadnictwa tatarskiego na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Siedlce: IH WSRP, 1997.
- Kołodziejczyk, Dariusz, "Turcja i Krym", *Rzeczpospolita-Europa. XVI-XVIII wiek. Próba konfrontacji*, wyd. M. Kopczyński i W. Tygielski, Warszawa, 1999, s. 67-76.
- ___, "Islam a chrześcijaństwo: obcowanie wyznań w bałkańskich prowincjach Porty Otomańskiej w XVI-XVII wieku", *Stosunki międzywyznaniowe w Europie Środkowej i Wschodniej w XIV-XVII wieku*, wyd. M. Dygo, S. Gawlas i H. Grała, Warszawa, 2002, s. 95-103.
- ___, "Krymskoe xanstvo kak faktor stabilizacii na geopolitičeskoj karte Vostočnoj Evropy", *Ukraina i sosednie gosudarstva v XVII veke. Materialy meždunarodnoj konferencii, otvetstvennyj*, T. Jakovleva (red.), Sankt-Peterburg, 2004, s. 83-89.
- ___, "La Res Publica polono-lituanienne était-elle le vassal de l'Empire ottoman?", *Studies in Oriental Art and Culture in Honour of Professor Tadeusz Majda*, Anna Parzymies (ed.), Warszawa, 2006, s. 125-136.
- ___, "Azov", *Encyclopaedia of Islam*, T. 0, Leiden: 2008. (Basimda).
- Kowalski, Tadeusz, Dutkiewicz, Józef, "Jarłyk tatarski z r. 1177 h. (1765)", *Rocznik Orientalistyczny*, 1925, T. II, Lwów, 1925, s. 213-220.

- Królikowska, Natalia, *“Dzieje Chanatu Krymskiego według kroniki “Esencja Historii Abdulgafara el-Kyrymiego (1699-1724)”*, Yüksek Lisans tezi, Promotor: Tadeusz Majda, Uniwersytet Warszawski, Inst. Orientalistyczny, Warszawa, 2007.
- ____, “Orientalny despota czy primus inter pares “władza chana krymskiego” w epoce nowożytnej”, *Mówią Wieki*, 2009, nr. 1.
- ____, (review), “Henryk Jankowski, A Hystorical-Etymological Dictionary of Pre-Russian Habitation Names of the Crimea, Leiden-Boston 2006”, *Kwartalnik Historyczny*, 2008, nr. 2.
- Link-Lenczowski, Andrzej, “Hetman Adam Mikołaj Sieniawski a Niektóre Aspekty Finansowe Polityki Polskiej Wobec Porty i Krymu w Początkach XVIII wieku”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 1982, R. XXXVI, nr.3-4, s. 457-465.
- Muchliński, Antoni, “Zdanie o Tatarach litewskich sułtanowi Suleymanowi w 1538 r.”, *Teka Wileńska*, 1858, T. IV.
- Michalski, Jerzy, “Sprawa przymierza Polsko-Rosyjskiego w dobie aneksji Krymu”, *Z Dziejów Polityki i Dyplomacji Polskiej, Studia Poświęcone pamięci Edwarda hr Raczynskiego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wyschodźstwie*, Warszawa: Wydaw. Sejmowe: Kancelaria Sejmu, 1994, s. 68-93.
- Naruszewicz, Adam, *Taurika czyli wiadomości starożytne i późniejsze o stanie i mieszkańcach Krymu do naszych czasów*, Warszawa: w Druk. nr. 646 przy Nowolipiu, 1805.
- Plewczyński, Marek, *Ludzie Wschodu w wojsku ostatnich Jagiellonów*, Warszawa: Bellona, 1995.
- Podhorodecki, Leszek, *Chanat krymski i jego stosunki z Polską z XV-XVIII*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1987.
- Pułaski, Karzymierz, “Trzy poselstwa Ławryna Piaseczyńskiego do Kazi Gereja, chana perekopskich Tatarów”, *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1911, nr. 39.
- ____, *Stosunki z Mendli Gerejem, chanem Tatarów perekopskich (1469-1515). Akty i listy*, Kraków-Warszawa, 1881.
- Ks. Sas, Józef, “Z Historii Misji Polskiej na Krymie, Misja Ks. Piotra Borowskiego T. J. (1743-1747)”, *Przegląd Powszechny*, 1909, R. 26, T. CIII, s. 174-191.
- Sikorski, Michał, *Wyprawa Sobieskiego na czambuły tatarskie 1672*, Zabrze: Infortedition, 2007.
- Skorupa, Dariusz, *Stosunki polsko-tatarskie 1595-1623*, Warszawa, Wydawnictwo Neriton: Instytut Historii PAN, 2004.
- Spierski, Zdzisław, *Awantury Mołdawskie*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1967.
- Tott, F. Opisy Turków i Tatarów, T. II, Warszawa, 1791.
- Tyszkiewicz, Jan, *Zwrot przymierzy za Mengli Gireja: chanat krymski z Turcją przeciw Polsce*, Warszawa: Inst. Orientalistyczny UW, 1995.
- Zagrzewski, A. B., “Rzeczypospolita XVI-XVIII wieku, Państwem Tatarów?”, *Rzeczypospolita Państwem Wielu Naradowości i Wyznań XVI-XVIII wiek*, red. Tomasz Ciesielski, Anna Filipczak-Kocur, Warszawa, Opole: Wydawnictwo DiG; Opole: Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego, 2008, s. 221-230.
- Wójcik, Zybigniew, “Mediacja Tatarska Między Polską a Turcją w roku 1762”, *Przegląd Historyczny*, 1962, T. LIII, Z. 1.
- Zimnicki, Władysław, “Jarłyk Maksud ben Seamet Girej Chana z r. 1767”, *Rocznik Orientalistyczny*, 1925, T. II, s. 213-219.

Żarnowski, Janusz, *Pologne-Roumanie Intégration Européenne (XVIII-XX siècles)*, Colloque de la Commission d'Historiens Polonais et Roumains, Septembre 2003, Warszawa: Institut Historii PAN, 2004.

Savaşlar ve Antlaşmalar

Abrachamowicz, Zygmunt, *Kara Mustafa pod Wiedniem*, Kraków: Wydawn. Literackie, 1973.

— “Tło polityczne i polityczne wyprawy wiedeńskiej Kara Mustafy”, *Kwartalnik Historyczny*, 1983, nr.1.

Armia Otomańska w I wojnie światowej: turecki piechur, 1914, Waldemar Kiendziński (red.), Warszawa: Del Prado, 2002.

Babiatyński, Konrad, “Wojsko i Polityka, Kikla Uwag o Udziale Armii Litewskiej w Kampaniach Przeciwko Turkom i Tatarom w Latach 70. XVII w.”, *Rzeczpospolita Państwem Wielu Narodowości i Wyznań XVI-XVIII wiek*, Tomasz Ciesielski, Anna Filipczak-Kocur (red.), Warszawa, Opole: Wydaw. DIG, 2008, s. 503-519.

Baczkowski, Krzysztof, “Próby włączenia państwo jagiellonskich do koalicji anty-tureckiej przez papieża Aleksandra VI na przełomie XV/XVI wieku”, *Nazsa Przeszłość, Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce*, 81, 1995, s. 5-50.

Becikowska, Alicja, *Król Jan III i odsiedz Wiednia*, Warszawa, 1933.

Bielski, Mieczysław, *Władysław Warneńczyk na Bałkanach (1443-1444): dwie wyprawy*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009.

Bouffał, Bronisław, *Bosfor i Dardanelle wobec aneksyi Bośni i Hercegowiny: przyczynek do kwestyi wschodniej*, Warszawa, 1909.

Chełmecki, Jan, *Słowo o odsieczu Wiednia z okazji dwóchsetnej rocznicy na dzień 12 września 1883 roku przypadającej*, Kraków, 1883.

Chmielewski, Józef, *Dwieście lat temu: na pamiątkę dwóchsetletniej rocznicy odsieczu miasta Wiednia*, Kraków: A. Koziański, 1883.

Chociszewski, Józef, *Sobieski pod Wiedniem dnia 12 września 1683*, Poznań: Księgarnia Katolicka, 1883.

Codello, Aleksander, *Litwa wobec wojny z Turcją 1672-1676 r.*, Warszawa: Ministerstwo Obrony Narodowej, 1968.

Contynuacja dalszych Traktatów, y potym ich Conclusia z Portą Ottomańską, pod Kárlowiczem 29. Decēbris 1698. z Kráková 10. Ianuarij 1699. wydáne., Kraków, 1699.

Coyer, Gabriel F., *Historia Jana Sobiekiego, króla polskiego*, T. I-II, Wilno, 1853.

Czermak, Wiktor, *Plany wojny tureckiej Władysława IV*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1895.

Czołowski, Aleksander, *Ikonografia Wojenna Jana III*, Warszawa, 1930.

—, *Wojna polsko-turecka 1675 r.*, Lwów, 1894.

Dąbrowski, J., “L’année 1444”, *Bulletin International de l’academie Polonaise des Sciences et des Lettres*, Cracovie, 1951, (1952), supl. 6.

Derdej, Piotr, *Kamianiec Podolski 1672*, Warszawa: Bellona, 2009.

Dydycz Pacyfik, Antoni, *O Marek d’Aviano, kapucyn kapelan Wiedeńskiej Odsieczu*, Warszawa: Bracia Mniejsi Kapucyni, 1983.

- F.S., *Wiersz poświęcony Jaśnie Wielmożnemu Feldmarszałkowi Generałowi hrabi Dybiczowi Zabałkańskiemu, wielkich orderów kawalerowi, i walecznym woyskom rossyjskim będącym pod Jego dowództwem w wojnie tureckiej*, Warszawa, 1829.
- German, Franciszek, *Król Jan III Sobieski na Śląsku w drodze pod Wiedeń*, Gliwice: Towarzystwo Przyjaciół Gliwic, 1983.
- Gierowski, Józef Andrzej, *Znaczenie zwycięstwa wiedeńskiego dla stosunków polsko-tureckich*, Warszawa: TWP ZG, 1983.
- Górka, Olgierd, *Białogród i Kilia a wyprawa czarnomorska 1497 roku*, Warszawa, 1932.
- _____, *Nieznaný život Bajezida II źródłem dla wyprawy czarnomorskiej i najazdów Turków za Jana Olbrachta*, Lwów, 1938.
- Grzegorzewski, Jan, *Z sidzillatów rumeliejskich epoki wyprawy wiedeńskiej. akta tureckie/teks turecki i polski*, Lwów, 1912, 1915.
- Górski, Konstanty, *Wojna Rzeczypospolitej Polskiej z Turcyq w latach 1672 i 1673*, Warszawa, 1890.
- Gundulić, Ivan, *Osman: poemat historyczny o wojnie chocimskiej z r. 1621 w XX pieśniach*, Warszawa: Dom Książki Polskiej, 1934.
- Halecki, Oskar, *The Crusade of Varna*, New York: Polish Institute of Arts and Sciences in America, 1943.
- Hniłko, Antoni, "Przygotowania artylerii na wyprawę wiedeńską", *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, 1933, T. VI.
- Handelsman, Marcelli, "W. Ks. Poznańskie w Początkach Wojny Krymskiej w Tajnych Donieszeniach dla Paskiewicza", *Przegląd Dyplomatyczny*, 1920: R. II, s. 13-42.
- Instrumentum traktatów pokoju zawartego między Majestatem Króla Polskiego a Cesarzem Tureckim z jednej strony przez Pana Małachowskiego Pośta Wielkiego i plenipotencjariusza, a z drugiej przez plenipotencjariuszów Porty Otomańskiej*, Kraków, 1699.
- Jaworski, Marek, "Kampania ukraińska Sobieskiego 1671 r.", *Studia Materiały do Historii Wojskowości*, 1965, T. IX, nr. 1.
- Klimecki, Michał, *Wojna Krymska*, Warszawa: Bellona, 2006.
- Kołodziejczyk, Dariusz, "Segedin treaty rediscovered": *Kulturni, istoričeski i etnopolitičeski otnošenija meždu xristijanstvo i isljama na Balkanite XIV-XV vek. Materiali ot Meždunarodnata naučna konferencija, posvetena na 550-godišninata ot bitkata na narodite kraj Varna, içinde (Varna 2-3 juli 1994 g.)*, Sofija, 1995, s. 132-141.
- _____, "Traktat segedyński odnaleziony?", *Mówią Wieki*, 1996, T. 8, s. 19-22.
- _____, "Traktat segedyński odnaleziony?", *Balkanica Posnaniensia. Acta et Studia*, 1997, V. VIII = *Warna 1444. Rzeczywistość i tradycja*, s. 119-128.
- _____, "Der Vertrag von Segedin 1444. Ein Beitrag zur Geschichte der frühosmanischen diplomatischen Beziehungen mit den christlichen Staaten", *Turkologie heute-Tradition und Perspektive. Materialien der dritten Deutschen Turkologen-Konferenz. Leipzig, 4.-7. Oktober 1994* içinde, herausgeg. von Nurettin Demir und Erika Taube, Wiesbaden, 1998, s. 175-183.
- _____, "Az oszmán 'katonai lemaradás' problémája és a kelet-európai hadszíntér" ["The Problem of Ottoman 'military backwardness' and the East European Theatre of War"], 1999, *AETAS*, V. 4, s. 142-148.
- _____, "The Segedin Treaty Rediscovered", *Romano-Turcica*, 2003, T. I, s. 15-24.

- ____, "Między barokowym splendorem a politycznym pragmatyzmem-treść i forma dokumentów traktatu karłowickiego oraz przebieg jego ratyfikacji między Warszawą i Sambułem", *Balkanica Posnaniensia. Acta et Studia* 2003, V. XIII = *Traktaty karłowickie z 1699 roku i ich następstwa*, s. 25-33
- ____, "Rola islamskiego sąsiedztwa w kulturze i polityce Rzeczypospolitej", *Rzeczpospolita wielu wyznań. Materiały z międzynarodowej konferencji Kraków, 18-20 listopada 2002*, A. Kaźmierczyk, A. K. Link-Lenczowski, M. Markiewicz, K. Matwijowski (red.), Kraków, 2004, s. 441-448.
- ____, "Tratatul de la Hotin-un exemplu de diplomatie premodernă", *Revistă de Istorie a Moldovei*, 2004, 1 (57), s. 20-25; Lehçe versiyon: "Traktat chocimski jako przykład dyplomacji wczesnonowożytnej", *a.g.e.*, s. 74-78.
- ____, "Between the splendor of barocco and political pragmatism: the form and contents of the Polish-Ottoman treaty documents of 1699", *Oriente Moderno* XXII n. s. (LXXXIII), 3 (2003) = *The Ottoman Capitulations: Text and Context*, M. van den Boogert, K. Fleet (ed.), 2004: Napoli, s. 671-679.
- ____, "Nameren li e Segedinskijat dogovor?", *Varna 1444. Dejstvitenost i tradicija*, 2005: Varna, s. 135-144.
- ____, "España y la cuestion de oriente entre 1876 y 1878. Una guerra privada del encargado de negocios español", J. Kieniewicz (ed.). (Basımda).
- ____, "Karlowitz (traité de)", *Le Dictionnaire de l'Empire Ottoman*, Nicolas Vatin (ed.), 2008, Fayard. (Basımda).
- Konarski, Karzimirz, *Polska przed odsiedzą wiedeńską*, Warszawa, 1914.
- Koneczny, Feliks, *Tło cywilizacyjne odsieczy wiedeńskiej*, Warszawa: Milla, 1999.
- Konopczyński, Władysław, *Polska w okresie Wojen Tureckich*, Kraków, 1924.
- ____, *Materiały do Dziejów Wony Konfederackiej, 1768-1774 r.*, Kraków, 1931.
- ____, *Konfederacja Barska*, T. I-II, Warszawa: Wydawn. Sejmowe, 1991.
- Kopia listu króla do królowej pisanego w obozie pod Wiedniem 13 września 1683*, 1683.
- Krasicki, Ignacy, *Wojna Chocimska*, Warszawa, 1780.
- Krykun, Mykola, "Rozgraniczenie ziem Rzeczypospolitej i Imperium Ottomanskiego w 1633 roku", *Żydzi wśród chrześcijan w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej*, *Studia Historyczne Ofiarowane Genenowi Guldonowi w Sześćdziesiątą Rocznie Urodziń*, ed. W. Kowalski ve J. Muszynska, Kielce, 1996, s. 145-157.
- Kukliński, Jakub, *Kahlenberg: die Belagerung und der Entsatz Wiens 1683*, Wien: zu beziehen durch die Verlagsbuchh. G. Eichinger, K. Berg's Nachf., 1907.
- ____, *Spis rycerstwa polskiego z wyprawy wiedeńskiej 1683*, 1912.
- Kuruta, Dmitrij Dimitrievic, *Rozkaz dzienny do Woyska Polskiego w Kwaterze Głównéy w Warszawie dnia 5/17 października 1829*, Warszawa, 1829.
- Laskowski, Otton, *Jan III Sobieski*, Lwów, 1933.
- ____, *La campagne de Vienne 1683*, Varsovie: Institut des Sciences Militaires, 1933.
- Majewski, Ryszard, "Polski wysiłek obronny przed wojną chocimską 1621 r.", *Studia i Materiały Historii Wojskowości*, 1961, T. VII, cz. 1, s. 3-39.
- Majewski, Wiesław, "Wojny polsko-tureckie 1672-1699", J. Sikorski (red.), *Polskie Tradycje Wojskowe*, T. 1, 1990.

- Majewski, Ryszard, *Cecora- rok 1620*, Warszawa: Bellona, 1970.
- Marcinkowski, Tadeusz, *Opieka medyczna w czasie wyprawy wiedeńskiej Jana III Sobieskiego (1629-1696)-w trzechsetną rocznicę śmierci wielkiego króla*, Goleniów: Bios, Szczecin: nakł. autora, 1996.
- Mochnacki, Maurycy, *La politique oriento-méridionale du cabinet de Pétersbourg, considere dans son rapport avec la cause polonaise*, Paris: A la Librairie Polonaise, 1836.
- Morawski, Szczesny, *Materyaty do Konfederacji Barskiej, r. 1767-68*. T. 1, Lwów, 1851.
- Michałek, Andrzej, *Wyprawy krzyżowe: armie ludów tureckich*, Warszawa: Bellona, 2001.
- Morawski, Wojciech, *Wojny rosyjsko-tureckie od XVII do XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2006.
- Morsztyn, Zbigniew, *Sławna Victorya nad turkami od woysk Koronnych, Wielkiego Xięstwa Litewskiego, pod Chocimiem otrzymana w dzień Świętego Marcina 1673*, Słuck, 1674.
- Pamiętniki o wyprawie chocimskiej Jana hrabi z Ostroroga, Prokopa Zbigniewskiego, Stanisława Lubomirskiego i Jakuba Sobieskiego*, Z rękopismów współczesnych i druków mniej znanych zebrał Żegota Pauli, Kraków, 1883.
- Nowiny wiktorii nad Turkami otrzymanej pod Granem 9 października 1683*, 1683.
- Nykiel, Piotr, *Wyprawa do Złotego Rogu. Działania wojenne w Dardanelach i na Morzu Egejskim (sierpień 1914-marzec 1915)*, Arkadiusz Wingert, Kraków-Międzyzdroje, 2008.
- _____, "Porażka Floty Sprzymierzonej w Dardanelach (18 marca 1915)", *Morza, Statki i Okręty*, lipiec-wrzesień 1998, nr. 4, s. 48-55.
- _____, "Półksiężyc w Galicji", *Komandos*, 1998, part 1. nr. 11(75), pp. 43-46; part 2. nr. 12 (76), pp. 40-41-Beata Nykiel ile birlikte.
- _____, "Ostatnia misja "E15" ", *Okręty Wojenne*, T. 36, 1/2000, s. 14-19.
- _____, "Was it Possible to Renew the Naval Attack on the Dardanelles Successfully the Day After 18th March?", *The Gallipoli Campaign International Perspectives 85 Years On-Conference Proceedings 24-25 April 2000*", Atatürk & Gallipoli Campaign Research Center, Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale, 2002, s. 110-115.
- _____, "Some comments and further information on never trust a fisherman memories of the 2002 tour", *The Gallipolian*, Autumn 2003, nr. 102, London, pp. 14-16.
- _____, "The Role of the Turkish Strategists in Shaping the Early Conceptions of Defense of the Dardanelles (September 1914-March 18, 1915)"-a paper delivered at 5th International Congress on Atatürk in 2003 in Ankara, Ankara, 2003.
- _____, "Minesweeping Operation in the Dardanelles (February 25-March 17, 1915)", *The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies*, March 2004, Issue 2, pp. 81-115.
- _____, "The Poles in the Gallipoli Campaign", *The Gallipolian*, Autumn 2004, nr. 105, London, pp. 48-50.
- _____, "Operacja trałowania min w Dardanelach (25 lutego-17 marca 1915)", *Okręty Wojenne*, 2005, nr. 3, T. 71, pp. 20-29.
- _____, "Credibility of Historical Sources Confronted with Battlefield Research. Outline of the Issue on the Example of two Demolition Landings in Kumkale and Seddülbahir (February, 26 and 27, 1915)", *90. Yıl Dönümünde Çanakkale Savaşlarını Düşünürken*, 2005: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale, s. 83-94 [Türkçe çevirisi aynı kitap, s. 95-100].

- ____, "Goblo! Rajd na Imroz 20 stycznia 1918", *Okrety Wojenne*, 2008, 1/87, s. 24-30.
- ____ "Gone but not forgotten"-Ofiary rajdu "Goebena" i "Breslaua" na Imroz", *Okrety Wojenne*, 2009, 3/95, s. 18-20.
- Orłowski, Damian, *Chocim 1673*, Warszawa: Bellona, 2007.
- Pajewski, Janusz, *Buńczuk i koncerz: z dziejów wojen polsko-tureckich*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1983.
- Pamiętniki Stanisława hr. Nałęcz Małchowskiego*, wydał Wincenty hr. Łoś, Lwów, 1876.
- Petrus, Jerzy T., "Szabla Wielkiego Wezyra Kara Mustafy -Legends i Fakty", *Orient i Orientalizm w Sztuce*, Elzbiata Karkowska (ed.), Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1986.
- Pieniążek, Jerzy Odrowąż, *Rycerstwo polskie w wyprawie wiedeńskiej pod wodzą króla Jana III Sobieskiego w roku 1683*, Warszawa: Sekcja Rodowa Komitetu Obchodu 250-lecia odsieczy Wiednia, 1933.
- Pieśń o szczęśliwym zwycięstwie z Turków pod Chocimiem roku 1673 otrzymanym*, 1673.
- Podchorodecki, Leszek, "Chocim 1621", *Mowią Wieki*, 1971, nr. 8, (164), R. XIV, s. 1-5.
- ____, *Wiedeń 1683*, Warszawa: Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1983.
- ____, *Lepanto 1571*, Warszawa: Bellona, 1993.
- Polacy i ziemie polskie w dobie wojny krymskiej*, Borejsza J., Bąbiak G. (red.), Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2008.
- Polkowski, Ignacy, *O chorągwi tureckiej zdobytej pod Wiedniem: co ma być rzekomo na historycznej wystawie wiedeńskiej*, Kraków: Redakcja, 1883.
- ____, *Dzień zwycięstwa pod Wiedniem w Krakowie dnia 12 września 1683 r.*, Kraków: nakł. red. Czasu, 1883.
- Potkowski, Edward, *Warna 1444*, Warszawa: Bellona, 2004.
- Pułaski, Karzysmierz, "Szlachta podolska w okresie zaboru tureckiego (1672-1699)", *Szkice i poszukiwania historyczne*, Seria II, St. Petersburg, 1898.
- Relacja potrzeby i wiktarii otrzymanej pod Wiedniem przez wojska króla Jana III*, 1683.
- Relacja walnego od Turków oblężenia Wiednia w roku 1683*, 1683.
- Relacja Traktatów Polskich z Porthą Ottomańską, z Krakowa 3. Ianuarij, Anni Dñi 1699*, Kraków, 1699.
- Romanov, Konstantin Pavlovic, *Rozkaz dzienny do Wojska Polskiego w Kwaterze Główny w Warszawie dnia 29 czerwca/11 lipca 1829*, Warszawa, 1829.
- Rutka, T.T., *Miecz przeciwko Turkom ...*, Leszno, 1696.
- Sadzewicz, Marek, *Pod Chocimiem 1673*, Warszawa: Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1969.
- Schmidt, Ferdinand, *Turcy pod Wiedniem: obrazek historyczny*, Warszawa: J. Breslauer, 1877.
- Schreiber, Karol, *Diariusz oblężenia wiedeńskiego od Turków i wybawienia przez wojska chrześcijańskie*, Warszawa, 1683.
- Semkowicz, Władysław Aleksander, *Litovské vojsko Sobieského na Slovensku roku 1683*, Turčiansky Sv. Martin: kendi yayını, 1934.
- Smolucha, Janusz, *Papiestwo a Polska w latach 1484-1526. Kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków: Towarzystwo Naukowe "Spicietas Vistulana", 1999.

- ____, *Stosunki Polski ze Stolicą Apostolską na tle Zagrożenia Europy Chrześcijańskiej ze Strony Turków Osmańskich od upadku Kili i Białogrodu do Klęski pod Mohaczem*, Kraków, Towarzystwo Naukowe "Spicetas Vistulana", 1998.
- ____, "Między Warną a Mohaczem. zagrożenie tureckie w polsce w świetle wybranych traktatów", *Studia Historyczne*, nr. 38, 1995, s. 459-479.
- Spieralski, Zydziasław, *Jana Tarnowskiego rozmowa o prowadzeniu wojny z Turkami (1542)*, Warszawa: Wydaw. MON, 1986.
- ____, "Po klęsce bukowińskiej 1497. Pierwsze najazdy Turków na Polskę", *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, 1963, T. IX, cz.1.
- Spis rycerstwa polskiego walczącego z Janem III. pod Wiedniem oraz szyk bojowy wojsk polskich i sprzymierzonych dnia 12 września 1683 r.: na pamiątkę dwóchsetnej rocznicy obchodu zwycięstwa pod Wiedniem z portretem króla Jana*, Poznań: Heroldium, 1997.
- Starowski, Szymon, *Wyprawa i wyjazd sułtana Amurata, cesarza tureckiego, na wojnę do Korony Polskiej*, 1634.
- Stozman, Karol, *Chorągiew Mahometa w czasie wyprawy pod Wiedeń przez króla Jana III-go w roku 1683-o zdobycia [Dokument ikonograficzny]*, 1819.
- Suwara, Franciszek, *Przyczyny i Skutki Klęski Cecorskiej 1620 r*, Kraków: Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1930.
- Swoboda, Wincenty, *Warna 1444*, Kraków: Krajowa Agencja Wydaw., 1994.
- Świętochowski, Tadeusz, "Czartoryski and Russian-Turkish Policy, 1804-1806", *The Polish Review*, 1967, V. XII, nr. 4, 1967,
- Śledziński, Kacper, *Cecora 1620*, Warszawa: Bellona, 2007.
- Tazbir, Janusz, *Bitwa pod Wiedniem w świadomości historycznej Polaków*, Warszawa: TWP ZG, 1983.
- The 300th [Three hundredth] anniversary of the Vienna relief*, Warsaw: "Omnipress", 1983.
- Thuczkiewicz, J., *Relacja chronologiczna o azjatyckich, europejskich sułtanach i ekspedycjach morskich, lądowych ich wojennych ...*, Warszawa, 1735.
- Traktaty karłowickie z 1699 roku i ich następstwa*, Czamańska, Ilona (red.), Poznań: Wydaw. Naukowe UAM, 2003.
- Tretiak, Jerzy, *Historia Wojny Chocimskiej, 1621 r.*, Lwów, 1889.
- Tryumf w Rzymie odprawiony po zwycięstwie wiedeńskim nad Turkami*, 1683.
- Tryumf wiedeński 1683*, Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1985.
- Turcy pod Wiedniem: opowiadanie historyczne z czasów oblężenia Wiednia przez Turków w r. 1683*, Cieszyn: nakł. Edwarda Feitzingera, 1888.
- Wagner, Marek, *Wojna polsko-turecka w latach 1672-1676*, T. I, Zabrze: Inforteditions, 2009.
- Wiadomości różne Cudzoziemskie, z Krakowa 13. Decembris 1698. Tudzież o Traktatach z Porthą Ottomańską Dyaryusz*, Kraków, 1698.
- Wicher, Ludwig, *Przed odsieczą Wiednia*, Zbaraż: Nakł. funduszu naukowego, 1913.
- Wiedeń rakuski od Turków oblężony a od wojsk chrześcijańskich uwolniony w roku 1683*, 1683.
- Wiktoria wiedeńska 1683 roku*, Adam Andrzej Witusik (red.), Warszawa: Interpress: na zlec. Towarzystwa Polonia, 1983.
- Witasek, Marian, *Konstantynopol 1453*, Warszawa: Bellona, 2008.

- Wimmer, Jan, *Wieden 1683*, Warszawa: Wydaw. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1983.
- ___, *Odsiedz wiedeńska 1683 roku*, 1983, 2008: wydawn. DIG, Warszawa.
- Woliński, Janusz, *Z Dziejów wojen polsko-tureckich*, Warszawa: Wydaw. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1983.
- ___, "Materiały do dziejów wojny polsko-tureckiej 1672-1676", *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, 1964-1970, T. X-XVI.
- ___, "Wojna polsko-turecka 1672-1676 w świetle relacji rezydentów austriackich w Turcji", *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, 1961, VII, cz. 2.
- ___, "Ze spraw polsko-mołdawskich", *ZN WAP, SH*, 1967, nr. 14 (44).
- Wójcik, Zbigniew, *Między traktatem andruszowskim a wojną turecką stosunki polsko-rosyjskie 1667-1672*, Warszawa, 1968.
- ___, *Rzeczypospolita wobec Turcji i Rosji 1674-1679*, Wrocław, 1976.
- ___, *Jan Sobieski 1629-1696*, Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy, 1983.
- Z Krakowa 23 Nouembris 1686. Relacya o znieśieniu Turków cztery mile od Segedynu przez Woyska Cesarskie, także o poddaniu się tej Fortecy, o dostaniu Finfkierchen, o wziętym Sicclosie y Dar- dzie, y inne Cudzoziemskie wiadomości*, Kraków, 1686.
- Zieliński, Andrzej, *Malta 1565*, Warszawa: Bellona, 2004.
- Zbigniewski, Prokop, *Adwersaria, albo terminata sprawy wojennej, która się toczyła w wołoskiej ziemi z tureckim cesarzem*, 1621.
- Żygulski, Zdzisław, *Odsiecz Wiednia 1683*, Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1994.

Kültür - Sanat - Din

- Album strojów tureckich (Dokument elektroniczny)*, tekst Tadeusz Majda, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2006.
- Baczkowski, Krzysztof, *Turcy osmańscy w piśmiennictwie francuskim drugiej połowy XIV wieku*, Kraków, 1992.
- Bałczewski, Marian, *Gry i Zabawy Turków osmańskich na podstawie polskich i obcych źródeł od schyłku o średniowiecza do końca Oświecen*, Warszawa: Dialog, 2000.
- ___, *Znajomość edukacji Turków osmańskich w Polsce*, Warszawa: Dialog, 2001.
- Baranowski, Bohdan, *Znajomość Edukacji Turków Osmańskich w Polsce*, Warszawa: Dialog, 2001.
- ___, "Znajomość orientu w dawnej polsce", *Łódzkie Towarzystwo Naukowe*, 1949, R. III, nr. 1, s. 48-50.
- ___, *Znajomość wschodu w dawnej polsce do XVIII wieku*, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1950.
- Biedrońska-Słota, Beata, "Polonya'daki Osmanlı Kumaş Koleksiyonlarının Tarihçesi", *Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, Selmin Kangal (yay. yön.), İstanbul, 1999, s. 62-69.
- Bogucka, Maria, "Szlachta Polska Wobec Wschodu Turecko-Tatarskiego: Między Facynacją a Przerażeniem (XVI-XVIII w.)", *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, R. XXXVII (1982), nr. 3-4, 1982, s. 185-193.
- ___, *Lost world of the "Sarmatians": custom as the regulator of Polish social life in early modern times*, Warszawa: Polish Academy of Sciences, 1996.

- Bohdan Wróblewski: *w trzechsetną rocznicę Odsieczy Wiedeńskiej, wrzesień 1983* Wien, *Bezirksmuseum Alsergrund, październik 1983* Warszawa, *Galeria Kordegarda, Wiesława Bąblewska-Rolke* (haz.), Warszawa: CBWA, 1983.
- Chmielowska, Danuta, *La femme turque dans l'oeuvre de Nabi, Vehbi et Vasif*, Varsovie: Éditions Scientifiques de Pologne, 1986.
- _____, "XIX. Asırda Enderunlu Osman Vasıf'ın Muhammeslerinde Türk Kadınının Portresi", *III. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 24-29.IX.1979.
- _____, "Kral Stanisław Poniatowski Tarafından II. Abdülhamid'e Gönderilen Tabak Takımı", *Uluslararası Çini Kongresi, Tebliğler*, Kütahya, 1986, s. 97-104.
- Chrzanowski, Tadeusz, "Orient i Orientalizm w kulturze staropolskiej", *Orient i Orientalizm w Sztuce*, Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1986, s. 43-68.
- Deliberacya o spółku i związku Korony Polskiej z pany chrześciańskimi przeciwko Turkowi: przydane są poselstwa i responsa sławnego króla Zygmunta pierwszego*, Kraków: Wydaw. Biblioteki Polskiej, 1858.
- Dumanowski, Jarosław, *Świat Rzeczy Szlachty Wiekopolskiej w XVIII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2006.
- Gasztott, Tadeusz, *La Pologne et l'Islam*, Paris: Société Française d'Imprimerie et de Librairie, 1907.
- Grzybowski, Stanisław, *Sarmatyzm*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydaw., 1996.
- Guliński, Stanisław, *Alewizm i bektaszizm: historia i rytuał*, Kraków: "Nomos", 1999.
- Kowalski, Tadeusz, *Arabowie i Turcy*, Kraków: Nakł. Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1923.
- Godzińska, Marzena, *Turcy w oczach ImćPana Jana Sobieskiego: na podstawie pism i wypowiedzi prywatnych*, Warszawa: Semper, 1996.
- Grzegorzewski, Jan, *Ferman Sułtana Abdu'l-hamida z roku 1775*, Księga Pamiątkowa Prof. J. Tretiaka, Kraków, 1913.
- Jakimowicz, Andrzej, *Zachód a sztuka Wschodu*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967.
- Kołodziejczyk, Arkadiusz, "Muzulmanie w Warszawie w XVIII-XX w", *Warszawa i Mazowsze Rozważania nad Dziejami*, Tom I, Warszawa: DIG, 1997, s. 57-78.
- Kołodziejczyk, Dariusz, "Od stanic kresowych do rogatek. Rozwój pojęcia granicy linearnej w Europie Wschodniej", *Barok. Historia-Literatura-Sztuka*, 1996, T. III/2, s. 53-59.
- _____, "Zarys historii stosunków polsko-tureckich do roku 1795", *Wojna i Pokój. Skarby sztuki tureckiej ze zbiorów polskich od XV do XIX wieku*, 2000, Stambuł-Warszawa, s. 17-31.
- _____, "Smrodliwe ziele, czyli początki tytoniu w Polsce", *Mówią Wieki*, 2001, T. 2, s. 17-22.
- _____, "Kultura osmańska", "Kultura perska" i „Literatura osmańska”, *Encyklopedia pwn.pl*, T. 8, *W kręgu islamu*, 2001, Wrocław.
- _____, "Islam w Europie średniowiecznej i nowożytnej", *Encyklopedia PWN: Historia. Średniowiecze i epoka nowożytna*, 2002: Warszawa, s. 72-75.
- _____, "Islam w Europie-współczesność", *Encyklopedia PWN: Historia. Wiek XIX i XX*, 2002, Warszawa, s. 60-62.
- _____, "Co Turcy wiedzieli o Rzeczypospolitej", *Mówią Wieki*, 2003, IX, s. 14-19.
- _____, "The 'Turkish yoke' revisited: the Ottoman Empire in the eyes of its non-Muslim subjects", *Zones of Fracture in Modern Europe: the Baltic Countries, the Balkans, and Northern Italy*, Bues (ed.), Wiesbaden, 2005, s. 157-164.

- ____, "Between *tabaka* and *tytoń*: who introduced tobacco to Poles", *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey, Dubrovnik-Croatia, 20-23 August 2001* içinde, Ankara, 2005, s. 151-157.
- ____, "Slave hunting and slave redemption as a business enterprise: the northern Black Sea region in the sixteenth to seventeenth centuries", *Oriente Moderno* XXV n. s. (LXXXVI), 2006, 1, = *The Ottomans and Trade.*, E. Boyar and K. Fleet (ed.), Roma, 2006, s. 149-159.
- ____, "The "Turkish yoke" revisited: the Ottoman non-Muslim subjects between loyalty, alienation, and riot", *Acta Poloniae Historica*, 2006, 93, s. 177-195.
- ____, "Elity w Imperium Osmańskim (XV-XVIII wiek)", *Afryka, Orient, Polska. Prace ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Dziubińskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, S. Kuczyński, A. Rachuba, M. Tymowski (ed.), Warszawa, 2007, s. 87-122.
- Kowalski, Tadeusz, *Na Szlakach Islamu, szkice z historii kultury ludów muzułmańskich*, Kraków: Gebethner-Wolff, 1935.
- Królikowska, Natalia, "Muzulmanka w Imperium Osmanskim. Porównanie w opisach europejskich i w osmańskich źródłach prawnych", Yükses Lisans tezi, Uniwersytet Warszawski, Inst. Historyczny, Promotor, Dariusz Kołodziejczyk, Warszawa, 2004.
- ____, "Udział muzułmanek w lokalnym życiu społecznym w Imperium Osmańskim w XVI-XVIII w.", *Przegląd Historyczny*, 2005, 3, s. 421-438; İngilizcesi, *Acta Poloniae Historica*. (Basimda).
- ____, "Osmański Harem", *Dialog*, 2006, I, s. 140-147.
- ____, "A Polish female traveler in the eighteenth-century Ottoman lands: Regina Salomea Pilsztynowa", (VIII International Congress of Economic and Social History of Turkey, Bursa: 1998. (Basimda).
- ____, "Obraz sułtana tureckiego w publicystyce staropolskiej", F. Wolański (ed.). (Basimda).
- Kulczycki, Włodzimierz, *Kobierce wschodnie XVII wieku w Muzeum Stauropigijnem we Lwowie*, Kraków: Akad. Umiejętności, 1910.
- "Kağan Turecki", *Mowiół Wieki*, 1971, nr. 1, (157), R. XIV, s. 40-42.
- Kulecki, Michał, *Wygnańcy ze Wschodu. Egzulanicy w Rzeczypospolitej w ostatnich latach panowania Jana Kazimierza i za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państw, 1997.
- Krusiński, Tadeusz, "Kazanie tureckie", *Monitor*, 1769, nr. 61, s. 488-49.
- ____, *Pragmatographia de legitimo usu ambrozji tureckiej: to iest opisanie sposobu należytego zażywania kawy tureckiej*, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1991.
- Łątka, S. Jerzy, *Tajemnice haremów*, Kraków: "Cracovia", 1992.
- Łydko, Ludwik, Stanach, Joseph (ed.), *Resimli mecmua Lehistan (Polonya) sanayi ve Türkiye: Ludwik Łydko'nun editörlüğü altında İstanbul'daki 1. Leh Sergisi münasebetiyle*, Ankara: Buluş Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri, 2006.
- Majda, Tadeusz, "Nazwy tkanin wschodniego pochodzenia w języku polskim", *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1986, R. XXXIV, s. 499-53.
- ____, (ed.), *Seventh International Congress of Turkish Art*, Warsaw: Polish Scientific Publishers, 1990.
- ____, (ed.), *Symposium organised on the occasion of the 75. Anniversary of the foundation of the Republic of Turkey (28.10.1923-28.10.1998): [papers presented to the Scientific Council of the Institute of the Oriental Studie]s*, Warsaw: Dialog, 1999.

- ____, "Polonya Koleksiyonlarında Osmanlı Sanatı", *Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, Selmin Kangal (yay. yön.), İstanbul, 1999, s. 52-61.
- ____, "Polonya'da Türk Kültürü ve Sanatının Kabulü", *Osmanlı*, Güler Eren (ed.), Kemal Çiçek, Cem Oğuz (bilim ed.), c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2000, s. 303-308.
- ____, Kozak, Anna (red.), *Orientalizm w Malarstwie, rysunku i grafice w Polsce w XIX i I. Połowie XX wieku*, Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 2008.
- Mańkowski, Tadeusz, *Sztuka Islamu w Polsce w XVII i XVIII wieku*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1935.
- ____, *Orient w polskiej kulturze artystycznej*, Wrocław; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Warszawa: Państw. Instytut Sztuki, 1959.
- ____, "Influence of Islamic Art in Poland", *Arts Islamica*, V. II, nr. 1, pp. 92-117.
- Marzena Królikowska-Dziubecka, *Podróże artystyczne Jana Chrystiana Kamsetzera: (1776-1777; 1780-1782) architekta w służbie króla Stanisława Augusta Poniatowskiego*, Warszawa: Neriton, 2003.
- Krajewska-Michalska, Wiesława, *Harem*, Warszawa: Dziennikarska Spółdzielnia Pracy Unia-Press, 1992.
- ____, *Tajemnice haremu: kobieta w świecie islamu*, Warszawa: Bellona, 2003.
- Mrozowska, Alina Barbara, *Rysunki kostiumów tureckich z kolekcji króla Stanisława Augusta w Gabiniecie Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1973.
- ____, "Nazwy ubiorów wschodniego pochodzenia w języku polskim", *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1986, R. XXXIV, s. 505-515.
- Namiot turecki z XVII wieku: pokaz maj grudzień 2002*, [tekst Magdalena Piwocka; red. Maria Podlodowska-Reklewska; Zamek Królewski na Wawelu], Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, cop. 2002.
- Niewiara, Aleksandra, *Wyobrażenia o Narodach w Pamiątnikach i Dziennikach z XVI-XIX wieku*, Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, 2000.
- Nikitine, Basile, "Le Mihmandar de Gobineau", *Rocznik Orientalistyczny*, 1953, R. XVII, 1951-1952, s. 155-168.
- Nykiel, Piotr, *Lehistan'dan bugünkü Polonya'ya*, Polonya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği'nin Resmî Tanıtım Kitabı, Ankara, 2001.
- Olszewski, Henryk, "The Ideology of the Polish-Lituanian Commonwealth as the Bulkward of the Christianity", *Polish Westerns Affairs*, V. XXXIII, 2/1992. s. 69-86.
- Parzymies, Anna (ed.), *Studies in oriental art and culture in honour of professor Tadeusz Majda*, Warsaw: Academic Publishing House Dialog, 2006.
- Piwocka, Magdalena, "Polonya Koleksiyonlarındaki Osmanlı Çadırları", *Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, Selmin Kangal (yay. yön.), İstanbul, 1999, s. 52-61.
- Reychman, Jan, "Ks. J. CHR. Orłowski, nieznaný architekt polski w Stambule w XVIII w.", *Biuletyn Sztuki i Kultury*, 1935, nr. 4, s. 378-382.
- ____, "Znajomość języków wschodnich w Polsce w drugiej połowie XVIII w.", *Przegląd Powszechny*, 1937, nr. 6, s. 707-711.
- ____, *Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce XVIII wieku*, Wrocław, 1950.
- ____, *Życie Polskie w Stambule w XVIII Wieku*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1959.

- ____, "Sur l'activité de quelque artistes polonais en Turquie au XVIII siècle", *First International Congress of Turkish Arts*, 1962, s. 286-287.
- ____, "XVIII. Yüzyılda Lehistan Uygarlığında Görülen Türk Etkileri", *Belleten*, XXVIII, 1964, s. 757-767.
- ____, "Tłumacze języków wschodnich w Polsce XVIII wieku", *Przegląd Orientalistyczny*, 1949, nr. 1, s. 83-90.
- ____, *Orient w Kulturze Polskiego Oświecenia*, Wrocław: Zakład Naradowy im. Ossolińskich, 1964.
- ____, "Les notes du Prince A. K. Czartoryski consernants ses etudes dela langue turque", *Rocznik Orientalistyczny*, 1960, T. XXIII, Z. 2.
- ____, "Nowe Materiały do Działalności J. Chr. Orłowskiego Architekta Polskiego w Stambule w XVIII wieku", *Biuletin Historii Sztuki*, 1964, R. XXVI, nr. 1, s. 186-190.
- ____, "Tradycja Polskiej Poczty w Turcji", *Kurier Filatelistyczny*, R. VII, nr. 68, s. 16-17.
- ____, "Influences turques sur l'art polonais de l'epoque rococo", *Atti del Seconde Congresso Internazionale di Arte Turca*, Napoli, 1965, s. 213-219.
- ____, "İstanbul'daki Eski Lehistan Devleti Elçiliğinin Yerine Dair", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1965, nr. 1, s. 39-59.
- Siemieniec-Gołasz, Ewa, *The formation of substantives in XVIIth century Ottoman-Turkish*, Kraków: Księgarnia Akademicka, Wydawnictwo Naukowe, 1997.
- Biedrońska-Słotowa, Beata, "Tykaniny tureckie i perskie w ubiorach polskich XVI-XVIII wieku", *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1986, R. XXXIV, s. 491-498.
- Stambuł i Egipt na dawnej fotografii = Istanbul and Egypt in early photography*, haz. Jacek Strzałkowski, Łódź: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, 2008.
- Smoleński, Władysław, *Polska Szkoła Orientalna w Stambule 1766-1795*, Kraków, 1901.
- Szymański, Adam, "Portrety władców Wschodu", *Trudne Sądztwo*, Andrzej Szczepaniak (red.), Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007, s. 11-43.
- Starowolski, Szymon, *Dwór cesarza tureckiego i rezydencja jego w Konstantynopolu*, wyd. K. Józef Turowski, Kraków: nakł. Wydaw. Biblioteki Polskiej, 1858.
- Świat chrześcijański i Turcy osmańscy w dobie bitwy pod Warną*: pokłosie sesji zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, w dn. 14-15 listopada 1994 r., w 550-lecie bitwy pod Warną, Danuta Quirini Popłaska (red.), Kraków: UJ, 1995.
- Tazbir, Janusz, *Kultura szlachecka w Polsce: rozkwit-upadek-relikty*, Poznań: Wydaw. Poznańskie, 1998.
- ____, *Polska przedmurzem Europy*, Warszawa: Twój Styl, 2004.
- Treter, Mieczysław, "Rysunki sultana Abdul-Azisa", *Lamus*, I, 1909, s. 555-563.
- Turecja i Turcy: odczyt do 46 obrazów*, red. A. Gierczyński, Tarnów: nakł. Księgarni i Drukarni Zygmunta Jelenia, 1914.
- Tryjarski, Edward, *Kultura ludów tureckich w świetle przekazu Mahmuda z Kaszgaru*, Warszawa: PAN IAIe, 1993.
- Wąsko, Andrzej, *Romantyczny sarmatyzm: tradycja szlachecka w literaturze polskiej lat 1831-1863*, Kraków: ARCANA, 1995.

- Wśród jarzyków i fermanów: materiały z sesji naukowej poświęconej pamięci dra Zygmunta Abrahamowicza, 20 kwietnia 2004*, Ewa Siemieniec-Gołaś (red.), Kraków: Księgarnia Akademicka, 2004.
- Zabłocki, Franciszek, *Sarmatyzm*, Wrocław: Wydaw. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1951.
- Zajączkowski, Ananiasz, "Un album des Costumes Turcs du XVII siecle", *Rocznik Orientalistyczny*, 1966, T. XXX, Z.1.
- Żygulski jun, *Zdzisław, Skarby sztuki orientu: [przewodnik po wystawie w Domu Gotyckim w Puławach w roku 1966]*, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 1966.
- _____, *Broń w Dawnej Polsce*, Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1975.
- _____, *Broń wschodnia: Turcja, Persja, Indie, Japonia*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydaw., 1986.
- _____, *Broń Wschodnia*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986.
- _____, *Sztuka Turecka*, Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1988.
- _____, *Ottoman Art in the Service of the Empire*, New York: New York University Press, 1992.
- _____, *Światła Sztambułu*, Warszawa: DIG, 1999.
- _____, "Kalkanın Tanımı, Kökeni ve İşlevi", *Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, Selmin Kangal (yay. yön.), İstanbul, 1999, s. 70-79.
- _____, Władysław Kościelski, "(Sefer Paşa) Silah Koleksiyonuyla İlgili Düşünceler", *a.g.e.*, s. 94-96.
- Zajaczkowski, Ananiasz, *Elementy tureckie na ziemiach polskich*, Zamość : [Rada Centralna Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej], Zamość: Druk. Rady Powiatowej w Zamościu, 1935.

Hatratlar - Seyahatnameler

- Bartsch, Henryk, *Wspomnienia z podróży do Kairu i Jerozolimy w roku 1861*, Warszawa, 1873.
- Bełza, Stanisław, *W stolicy padyszacha: wrażenia z podróży do Konstantynopola*, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1898.
- Bogdański, Henryk, *Dziennik podróży z lat 1826-1827*, Kraków: Wydaw. Literackie, 1980.
- Chmielowska, Danuta, "19. Yüzyılda Türkiye'deki Polonyalı Göçmen Doktorların Tarihe Katkısı", *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Kongresi*, İstanbul, 14-18.X.1981.
- Chodasiewicz, R., *A voice from with him the walls of Sebastopol: a narrative of the campaign in the Crimea and of the events of the siege*, London: John Murray, 1855.
- Chrzanowski, Kajetan, *Wiadomości o państwie tureckim*, Warszawa, 1786.
- Chudzikowska, Jadwiga, *Dziwne życie Sadyka Paszy*, wyd. 2, Warszawa: Państw. Instytut Wydaw., 1982.
- Czarnowski, Stanisław, Jan, *Wspomnienie z nad Bosforu*, Upominek Książka zbiorawa na część Elizy Orzeszkowej, Kraków, 1893.
- Czaykowski, Michał, *Moje wspomnienia o wojnie 1854 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1962.
- _____, *Z pism gen. Michała Czaykowskiego (Sadyka-paszy) do swego towarzysza broni p. Ignacego Glińskiego we Lwowie*, Lwów, 1873.

- Dzieduszycki, Włodzimierz, "Podróż dla doświadczenia sprau Dniestrowego w roku 1785", *Przyjaciół Ludu*, 1843, nr. 9, 10, 12-15, 17-19.
- Gawroński, Jan, *Wzdłuż mojej drogi: sylwetki i wspomnienia*, Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy, 1968.
- Gnatowski, Jan, "Listy z Konstantynopola", Kraków: Gazeta Krakowska, 1883.
- Harbut, Juliusz Stanisław, *Po prochy generała Bema: wrażenia i rozważania z podróży przez Rumunię, Bułgarię, Turcję, Palestynę i Syrię*, Warszawa: Skł. gł. Książnica-Atlas, 1929.
- Jabłanowski, Stanisław, "Pisma Aleksandra Jabłanowskiego", *Wschód mużłmański*, T. 6, Warszawa: skł. gł. E. Wende, 1912.
- Orient nam bliski: fotografie z podróży Przemyśl-Stambuł 1912: informator wystawy w Muzeum Historii Miasta Przemyśla Oddziale Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej V-VI 2006*, haz. Nalan Sarkady, Przemyśl: Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, 2006.
- Oświęcim, Stanisław, *Z Podróży Oświęcima: Turcja, Francja, Niemcy i Włochy*, wyd. z rękopisu Klemens Kantecki, Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1875.
- Korzeliński, Seweryn, "Ułamek podróży moich po Azji Mniejszej", *Opis podróży do Australii*, T. 2, 1954.
- Koźmian, Kajetan, *Pamiętniki*, T. I-III, Warszawa, Kraków, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972.
- Kukiel, Marian, "Memoriały Oficerów Polaków o Sprawach Tureckich z Końca XVIII wieku", *Kwartalnik Historyczny*, 1917, R. XXXI, Z. 1/2, s. 131-156.
- "Lista Polaków z legionu polskiego przybyłych z Turcji do Liverpool d. 4 marca 1851 r.", *Demokrata Polski*, 1851, nr. 12.
- Listy Legionistów Adama Mickiewicza z lat 1848-1849*, Hanna Lutowa (haz.), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1963.
- Memoriał ze Stambułu przesłany księciu Adamowi Czartoryskiemu*, L. Surmacki, (haz.) Paryż, 1855.
- Pamiętniki Janczara przed rokiem 1500 napisane*, Sanok: Nakład i Druk Karola Pollaka, 1868.
- Paszkievicz, Mieczysław, *Gorejący kamień: notatnik podróży*, Kraków: Wydaw. Literackie, 1980.
- Pietraszewski, Ignacy, *Uroki Orientu: wspomnienia z wojaży (1832-1840-1860-1862)*, występ I oprac. Zygmunt Abrahamowicz, Olsztyn: Pojezierze, 1989.
- Podróż dyplomatyczna Jana Ocieskiego do Konstantynopola w roku 1531 w świetle jego dziurysza*, Janusz Małłek, Wojciech Polak (red.), 1993.
- Potocki, Jan, *Jana hr. Potockiego Podróż do Turcyi i Egiptu: z wiadomością o życiu i pismach tego autora*, Kraków: w Drukarni D. E. Friedleina, 1849.
- ___, *Voyage en Turquie et en Égypte*, Paris: José Corti, 1998 cop. 1999.
- ___, *Podróże*, wyd. Leszek Kukulski, Warszawa: Czytelnik, 1959.
- ___, *Rękopis znaleziony w Saragossie*, T. I-II, Warszawa: Czytelnik, 1976.
- ___, *Nelle steppe di Astrakan e del Caucaso: 1797-1798*, a cura di Giovanni Battista Tomassini, Milanr. Arnoldo Mondadori, 1999.
- Raczyński, Edward, *Dziennik podróży do turcyi odbytej w roku MDCCCXI y (1814)*, Wrocław, 1841.
- Radziwiłł, Mikołaj Krzysztof Sierotka, *Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu 1582-1584*. opracował Leszek Kukulski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1962.

- Rogosz, Józef, "Wrażenia z Wycieczki na Wschód", *Biblioteka Warszawska*, 1887, T. I, s. 28-61.
- Siemieniec-Gołąc, Ewa, "Istanbul in the Eye of Polish Travelers to the East", 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim 2009, Ankara.
- Smolikowski, Paweł, *Wspomnienia misjonarza bułgarskiego z wojny rosyjsko-tureckiej 1877-1878 r.*, Kraków: kendi yayını, 1885.
- Trzy relacje z polskich podróży na Wschód muzułmański w pierwszej połowie XVII wieku, Adam Walaszek haz., Kraków: Wydaw. Literackie, 1980.
- Woytkowski, Andrzej, *Edward Raczyński i jego dzieło*, Poznań, Biblioteka Raczyńskich, 1929.
- Zajęc, Grażyna, "Polonyalı İki Gezgin Rahibin Gözüyle XIX. Yüzyılda İstanbul", 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim 2009, Ankara.
- Zajęc, Józef, "Listy z Turcji", *Życiorys*, wyd. Władysław Konopczyński, Kazimierz Pułaski, Kraków, 1931, s. 343-349.
- Zamojska, Jadwiga, "Listy z Turcji", *Znak*, 1975, nr. 11/12, s. 1489-1519.
- Zdanowski, A. L., "Z pamiętnika konfederata barskiego", wyd. K. Pułaski, *Szkice i poszukiwania historyczne*, T. II, Petersburg, 1898, s. 7-93.
- Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego, wojewody chełmińskiego do Turcyi w latach 1677-1678*, wyd. Franciszek Pułaski, Warszawa: Muzeum Konstantego Świdzińskiego, 1907.

Leh Göçmenler

- Adamska, Jolanta, *Dom Pamięci Zofii Ryży: Adampol Polonezköy*, Warszawa: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, 2004.
- _____, *Zofia Riży Hatıra Evi: Polonezköy Adampol*, çev. Beata Uzunkaya, Warszawa: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, 2004.
- Aulich, Henryk, *Dziennik dwunastoletniej misyi apostolskiej na Wschodzie*, Cz. 1, Kraków: Wydawn. Dzieł Katolickich, 1850.
- Bartoszewicz, Henryk, "Misja Romana Knolla w Ankarze 1924-1925", *Studia z Dziejów Rosji i Europy Wschodniej*, T. XXXVI, Warszawa, 2001.
- Batowski, Henryk, *Mickiewicza misja naukowo-literacka w r. 1855*, Warszawa: Polska Akademia Nauk, 1955.
- Bieliński, Seweryn, *Polacy w Turcyi po upadku rewolucyi węgierskiej w roku 1849*, Poznań: J. K. Żupański, 1852.
- Borejsza, Jerzy Wojciech, *Emigracja Polska po powstaniu styczniowym*, Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1966.
- _____, *Sekretarz Adama Mickiewicza (Dzieje i Dokumenty)*, Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy, 1969.
- Borkowski, M. K., "Polacy w Turcji-Adampol", *Głos*, 1886, nr. 7-9-13.
- Brandstaetter, Roman, *Legjon żydowski Adama Mickiewicza: (dzieje i dokumenty)*, Warszawa: Wydaw. Menora, 1932.
- Bronowski, Ksawery, *Projekt de démembrément de la Turquie européenne, et du rétablissement de l'indépendance de la Pologne*, Paris: J. Lachevardière, 1833.
- Chmielowska, Danuta, "Polonyalı Gözüyle Gelenekçi Toplumdan Modern Topluma Geçişte Atatürk'ün Rolü", *İkinci Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara, 9-11.IX.1991.

- ____, "Adam Mickiewicz'in Mektuplarında İstanbul", 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, 5-10 Ekim 2009, Ankara.
- Cichocki, Dariusz, Marzena Godzińska, *Adampol-Polonezköy: między polskością a tureckością: monografia współczesnej wsi*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2006.
- Czaykowski, Michał, *Dziwne życie Polaków i Polek*, Lipsk: 1865.
- Dach, Krzysztof, "Działalność Michała Czaykowskiego (Sadyka Paszy) i Władysława Zamoyskiego na ziemi rumuńskiej w czasie wojny krymskiej", *Studia Historyczne*, R. XXVIII, 1985, Z. 1.
- Dopierala, Karzimirz, *Adampol-Polonezköy: z dziejów Polaków w Turcji*, Poznań: Wydaw. Naukowe UAM, 1983.
- "Omanlı İmparatorluğu'nda Polonyalılar", *Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, Selmin Kangal (yay. yön.), İstanbul, 1999, s. 80-83.
- Drożdż, Jerzy, "Polacy w armii tureckiej w XIX w.", *Polacy i osoby polskiego pochodzenia w siłach zbrojnych i policji państw obcych. Historia i współczesność*, A. ve J. Judyckich (red.), Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski, 2001.
- Druga epoka sprawy wschodniej i obowiązki Polaków*, Paryż, 1854.
- Duchiński, Franciszek Henryk, *Polacy w Turcii*, Londyn, 1856.
- ____, *Emigracja polska w Turcji w XIX i XX wieku*, Lublin: Polonia, 1988.
- Gaczyńska, Kira, *Polacy w Kraju Półksiężycza*, Kraków: Wydaw. Literackie, 1974.
- Gawroński, Franciszek, *Michał Czaykowski (Sadyk-Pasza): jego życie i działalność wojskowa i literacka, zarys biograficzny*, Petersburg: nakładem Księgarni K. Grendyszyńskiego, 1900.
- Graniewski, Henryk, "The Mission of General Chrzanowski to Turkey (1830-1840)", *Antemurale*, XII, 1968, p. 115-264.
- Kołodziejczyk, Dariusz, "Whose Nation? Mustafa Delaleddin between Ottomanism and Turkism", J. Borejsza (ed.), (Basımda).
- Koropecy, Roman, *Adam Mickiewicz The Life of a Romantic*, London: Cornell University Press, 2008.
- Lewak, Adam, *Działalność polska na Wschodzie: 1830-1870*, Warszawa, 1933.
- ____, *Dzieje Emigracji Polskiej w Turcji, 1831-1878*, Warszawa: nakł. Instytutu Wschodniego w Warszawie, 1935.
- Gawroński, Franciszek, *Materyały do historii polskiej XIX wieku: działalność emigracji z roku 1831 na terenie Turcji do pokoju paryskiego*, zebrał Fr. Rawita Gawroński, Kraków: Gebethner, 1909.
- Kaczmarek, Hieronim, "Sefer Paşa (Władysław Kościelski)", *Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, Selmin Kangal (yay. yön.), İstanbul, 1999, s. 88-93.
- Karkoski, S., *Polacy w Turcji*, Poznań, 1913.
- Koszyc, W., *Wschod-Ze Stambulu do Angory*, Lwów, 1874.
- Kromer, J., *Szkice z podróży na Wschód*, Warszawa, 1887.
- Łątka Jerzy S., *Polacy w Turcji*, Lublin: PCKO UMCS, 1980.
- ____, *Stambuł był moim domem*, Kraków: Klub Przyjaciół Turcji, 1991.

- ____, *Lehistan'dan Gelen Sefirler Türkiye-Polonya ilişkilerinin altı yüzyılı*, çev. Antoni and Nalan Sarkady, çev. danışmanı H. A. Yüksel, Kraków, İstanbul, Klub Przyjaciół Turcji=Türkiye Dostları Derneği, 1991.
- ____, *Polonezköy (Adampol): cenneten bir köşe*, çev. Nalan ve Antony Sarkady, İstanbul: Türkiye Dostları Derneği 1992.
- ____, *Adampol: polska wieś nad Bosforem*, Kraków: Klub Przyjaciół Turcji, 1992.
- ____, *Pasza z Lechistanu: Mustafa Dżelaleddin (Konstanty Borzęcki)*, Kraków: Społeczny Instytut Historii i Kultury Turcji [etc.], 1993.
- ____, *Lot ku gorzkiej sławie: gen. Ludomił Rayski*, Kraków: Społeczny Instytut Historii i Kultury Turcji, 1994.
- ____, *150 Lat Adampola*, Kraków: Społeczny Instytut Historii i Kultury Turcji, 1994.
- ____, *Lew nasz, lew polski: pasza Iskender (Antoni Iliński)*, Kraków: Społeczny Instytut Historii i Kultury Turcji; Gdańsk: Rocznik Tatarów Polskich, 1996.
- ____, *Adampol-Polonezköy 1842-1992: historyczne i kulturowe uwarunkowania powstania, rozwoju i zaniku polskiej osady w Turcji*, Kraków: Universitas, 1997.
- ____, *Adampol-polska wieś nad Bosforem*, Kraków: Wydaw. Literackie, 1981.
- ____, *Z ziemi tureckiej do Polski, Dzieje legionu polskiego 1877 r.*, Gdańsk: Związek Tatarów Polskich w RP, 2000.
- ____, *Odaliski, poturczęńcy i uchodźcy: z dziejów Polaków w Turcji*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2001.
- ____, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2005.
- “*Mazurek Dąbrowskiego*” w Turcji, Gdańsk: Oddział Wojewódzki Towarzystwa Miłośników Tradycji „Mazurka Dąbrowskiego”, 1999.
- Morawski, S., Tarnawski, A., “Polacy w Konstantynopolu”, *Przegląd Emigracyjny*, 1893, nr. 21.
- Pezda, Janusz, “Relacja Ildefonsa Kosiłowskiego o śmierci Adama Mickiewicza”, *Akta Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu*, 1991, T. 1.
- ____, *Ludzie i pieniądze. Finanse w działalności Adama Jerzego Czartoryskiego i jego obozu w latach 1831-1848*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, cop. 2003.
- Promiński, Bogdan, *Etos Adampola*, Szczecin: Albatros, post 2002.
- Reychman, Jan, “Piotr Crutta Emisariusz Kościuszki do Stambułu”, *Wschód-Orient*, 1938, R. IX, nr. 2, s. 3-12.
- ____, “Pobyt Mickiewicza w Stambule w 1853 r.”, *Przegląd Orientalistyczny*, 1955, nr 3/(15), s. 269-282.
- ____, “Polacy w górach Kaukazu do końca XIX w.”, *Wierchy*, 1954, nr. 23, s. 19-58.
- ____, “Działalność Mickiewicza w czasie Wojny Krymskiej (1853-1856)”, *Materiały Dyskusyjne Komisji Naukowej Obchodu Roku Mickiewicza PAN*, 1955, 60 s. (daktilo hali)
- ____, “Polacy w Egypcie. Przyczynki do dziejów oręża polskiego 1833-1841”, *Wojsko Ludowe*, 1957, nr. 10, s. 46-51.
- ____, “Les notes du prince A. K. Czartoryski concernant ses etudes de la langue turque”, *Rocznik Orientalistyczny*, 1960, T. XXIII, nr. 2, s. 57-82.

- ___, "Pomiędzy Warszawą a Stambułem. Kontakty i odzwierciedlenia insurekcji kościuszkowskiej w Europie południowo-wschodniej", *Kwartalnik Historyczny*, 1966, R. 73, Z. 2.
- ___, "Po polskich śladach nad Bosforem", *Kierunki*, 1968, nr. 5.
- ___, "Polacy w Turcji", *Problemy Polonii Zagranicznej*, 1971, R. 6-7, s. 97-132.
- ___, *Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.*, Warszawa: Wydawn. Wiedza Powszechna, 1972.
- Robert, A., "Czajkowski and the Balkan Policies of the Hotel Lambert 1832-1847", PhD thesis, University of Indiana, 1974.
- Sarkady, Nalan, *Za górami... za morzami... : z dziejów Adampola, polskiej wioski w Turcji (w 165. rocznicę założenia osady): informator wystawy, listopad 2007-styczeń 2008*, Przemysł: Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemysłu, 2007.
- Sima, Jerzy Leoncjusz, *Duszpasterstwo franciszkańskie wśród Polaków w Turcji*, Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2006.
- Stępniewska-Holzer, Barbara, "Polacy w Oriencie. Z dziejów emigracji po powstaniu listopadowym", *Rocznik Tatarów Polskich*, 1994, T. 2.
- Szukiewicz, Maciej, "Stambulski epizod w życiu Matejki", *Jan Matejko, studia i szkice*, Kraków, 1938.
- Ziółkowski, Paweł, *Adampol (Polonezkioj)-osada polska w Azji Mniejszej: zapiski historyczne*, Poznań: nakł. aut. i Adama Dochody w Turcji, 1929.

Türkoloji Çalışmaları Üzerine Çalışmalar

- Abrahamowicz, Zygmunt, "Polonya'da Türkoloji: Başarıları ve Gelecekteki Gelişimi ile İlgili Bazı Sorunlar", çev. Tüten Özkaya, *Belleten*, 1988, c. LI, sy. 199, s. 1003-1026.
- ___, "Turkology in Poland: Achievements and Some Problems or Future Development", *IJTS*, III/1, 1984-1985, s. 123-128.
- Dubiński, Aleksander, "Turkologie in Polen", *Materialia Turcica*, 1990, 14, 100-118.
- Łątka, Jerzy S., *Turcja : bibliografia publikacji wydanych w Polsce w latach 1985-1987 wraz z uzupełnieniami za lata 1944-1984 = Türkiye: Polonya'da 1985-1987 yılları arasında yayımlanmış olan neşriyatların 1944-1984 yılları için ikmalleriyle bibliografyası*, Kraków: Towarzystwo Poska-Turcja, 1988.
- Kotański, Wiesław, *Bibliografia polskich prac orientalistycznych, 1945-1955*, Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1957.
- Majda, Tadeusz, "Studia Turkologiczne (1983-2006)", 75 Lat Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2007, s. 95-100.
- Reychman, Jan, "1945'den Beri Polonya'da Türk Tarihiyle İlgili Çalışmalar", *Belleten*, XXVIII, 1964, s. 109-112.
- ___, "Orientalistyka Polska w okresie 10-lecia Polski Ludowej", *Przegląd Orientalistyczny*, 1954, nr II, s. 71-86.
- ___, "Z Dziejów Orientalizmu Doby Oświecenia: Adam K. Czartoryski, Karol Reviczky, William Jones", *Przegląd Orientalistyczny*, 1958, s. 385-408.
- ___, "Niedoszły Projekt z Czasów Komisji Edukacyjnej, Nauczenie języka tureckiego w Kamieńcu Podolskim", *Rocznik Orientalistyczny*, R. XI, s. 80-83.

- Tryjarski, Edward, "Warsaw Turkology 1918-1978", *Oriental Studies in the Sixty Years of Independent Poland*, Witold Tyloch (ed.), 1983, s. 25-33.
- _____, *In Confinibus Turcarum, Szkice Turkologiczne*, Warszawa: PAN, 1994.
- Zajączkowski, Ananiasz, "L'orientalisme et les etudes le philologie turque en Pologne", *Belleten*, XXV/99, 1961, s. 447-453.
- Zajączkowski, Włodzimierz, "Polonya'da Türkoloji", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul-15-23 Ekim 1973, Tebliğler*, 1979, II, s. 553-561.
- _____, "Turkic Studies in Cracow", *Oriental Studies in the Sixty Years of Independent Poland*, Witold Tyloch (ed.), 1983, s. 21-24.

Osmanlı Türkçesi ve Arşivlerde Türk Tarihi Evrakları

- Abrahamowicz, Zygmunt, *Katalog dokumentów Tureckich: dokumenty do dziejow Polski I krajow osmańskich*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959.
- _____, "Dokumenty tatarskie i tureckie w zbiorach polskich", *Przegląd Orientalistyczny*, 1954, T. 2 (10), s.142-148.
- Kołodziejczyk, Dariusz, "Ottoman documents in the Polish collections", *War and Peace. Ottoman-Polish Relations in the 15th-19th centuries*, İstanbul, 1999, s. 37.
- _____, "Dokumenty tureckie w zbiorach polskich", *a.g.e.*, s. 33.
- Królikowska, Natalia, "Stanisław Stachowski, *Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim*, Kraków: Wyd. Księgarnia Akademicka, 2007, ss. L + 514", *Kwartalnik Historyczny*, 2009, nr. 3.
- Majda, Tadeusz, "Problemy języka tureckiego XVII w.", *Doktora tezi*, Warszawa, 1970.
- _____, *Katalog Rękopisów Tureckich i Perskich*, red. Ananiasz Zajączkowski, Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1967.
- _____, "A Seventeenth Century Turkish Text in Latin Characters from a Polish Collection", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 1973*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, 1979.
- _____, "Present State and Perspectives of the Studies of Otoman Turkish Linguistic Monuments in Phonetic Transcription; A letter by Sultan Mehmet III to King Sigismund III in Polish Transcription", *Rocznik Orientalistyczny*, T. XXXVIII, 1976.
- Reychman, Jan-Zajączkowski, Ananiasz, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomatics*, Tibor Halaski-kun (ed.), The Hague; Paris; Mouton, 1968.
- _____, *Zarys dyplomatyki osmańsko-tureckiej*, Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1955.
- _____, "Znajomość języków wschodnich w Polsce w drugiej połowie XVIII wieku", *Rocznik Orientalistyczny*, 1963, T. XXVII, s. 127-137.
- _____, "Początki orientalistyki na uczelniach polskich", *Rocznik Orientalistyczny*, 1969, T. XXIV, s. 135-142.
- _____, *Vocabulaire Arabe-Kiptchak: de l'epoque de l'Etat Mamelouk: Bulgat al-Mustağ fi lugat At-Turk Wa-l-Qifzao*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1954.
- _____, "Archiwa tureckie i ich znaczenie dla nauki europejskiej", *Archeion*, 1961, nr. 34, s. 123-135.
- _____, *Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich*, Stefan Strelcyn (red.), Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1967.

Türk Tarihine Dair Lehçeye Çevrilmiş Çalışmalar

- Babinger, Franz, *Z dziejów imperium Osmanów: sułtan Mehmed Zdobywca i jego czasy*, przeł. Tadeusz Zabłudowski, Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy, 1977.
- Coco, Carla, *Harem i jego sekrety*, przeł. Ewa Romkowska, Warszawa: Arkady, 1998.
- Dzieje gospodarcze i społeczne imperium osmańskiego: 1300-1914*, Halil İnalçık, Donald Quataert (red.), tł. Jutyn Hunia, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, cop. 2008.
- Farhi, Moris, *Młodzi Turcy*, przeł. Marek Fedyszak, Warszawa: Noir sur Blanc, 2009.
- Nerval, Gerard de, *Podróż na Wschód*, przeł. Jadwiga Dmochowska, Warszawa: Czytelnik, 1967.
- Goodwin, Godfrey, *Prywatny świat kobiet ottomańskich*, przeł. Karolina Lossman, Warszawa: Bellona, 2008.
- İnalçık, Halil, *Imperium Osmańskie: epoka klasyczna 1300-1600*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006.
- _____, *Dzieje gospodarcze i społeczne imperium osmańskiego: 1300-1914*, Halil İnalçık, Donald Quataert (red.), tł. Justyn Hunia, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
- Księga podróży Ewliji Czelebiego*: wybór Czelebi Ewlija; tł. z tur. Zygmunt Abrahamowicz, Aleksander Dubiński, Stanisław Płaskowicki-Rymkiewicz; red. nauk., wybór, słowo wstępne i koment. Z. Abrahamowicz; szkic o Ewliji Czelebim i jego dziele: Jan Reychman, Warszawa: Książka i Wiedza, 1969.
- Królikowska, Natalia (review), "Halila İnalçık, Imperium Osmańskie. Epoka klasyczna 1300-1600, Kraków, 2006", *Mówią Wieki*, 2009, nr. 1.
- Lang, David Marshall, *Bułgarzy od czasów pogańskich do podboju przez Turcję Osmańską* przeł. Hanna Olędzka, Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy, 1983.
- Lewis, Bernard, *Narodziny nowoczesnej Turcji*, przeł. Karzimir Dorosz, Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1972.
- Lewis, Raphaela, *Życie codzienne w Turcji osmańskiej*, przeł. Witold Radwański, Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy, 1984.
- MacFarlane, Charles, *Turcja i Konstantynopol w roku 1828*, Warszawa: nakł. F. S. Dmochowskiego, 1830.
- Roux, Jean Paul, *Historia Turków*, Gdańsk: Wydaw. Marabut, 2003.
- Runciman, Steven, *Upadek Konstantynopola 1453*, przeł. Antoni Dębnicki, Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy, 1994.
- Rzezie chrześcijan w Armenii: opis barbarzyńskich okrucieństw, dokonanych przez Turków na bezbronnej ludności chrześcijańskiej w Armenii w początkach wielkiej światowej wojny*, przeł. Stanisław Janowski, Toledo: A. A. Paryski, 1918.

Lehistan'dan Polonya'ya: Polonya Tarihyazımında Türkler ve Türkiye

Hacer TOPAKTAŞ

Özet

Polonya'daki Türk tarihi çalışmaları, Osmanlı tarihçiliğinin en az bilinen konularından biridir. Bu bağlamda Osmanlı-Leh ilişkileri üzerine yapılan araştırmalar da oldukça sınırlıdır. Bu makale, Polonya'da yürütülen Türk tarihi, özellikle Osmanlı tarihi çalışmalarının görünümüne yönelik bir değerlendirme yapma amacındadır. İlk olarak çalışma, başlangıcından beri Osmanlı-Leh ilişkilerinin genel niteliklerini belirtmektedir. İkinci olarak, Polonya Türkolojisinin bazı özelliklerine kendi tarihî gelişimi içerisinde vurgu yapmak niyetindedir ve ardından bu hususta Polonya'nın algısının yansımaları olan en yaygın konu ve yaklaşımları değerlendirir. Ayrıca, Leh sefaretname ve seyahatnamelerinde Türkiye anlatımı tartışılmış ve Polonya'nın arşiv ve kütüphanelerinin Türkiye ile ilgili fonları hakkında bilgi verilmiştir. Yakın zamanda Polonya'da yürütülen Türk tarihi çalışmaları ile ilgili bazı düşüncelere de tarihçileri bilgilendirmek amacıyla birtakım sorumlu yönleri ve eksiklikleriyle değinilmiştir. Son olarak makalede, Polonya'daki Türk tarihî çalışmalarının genel bir bibliyografyası konularına göre başlıklandırılarak sunulmuştur. Türkiye'de, Osmanlı-Leh ilişkileri ve Polonya tarihi üzerine çalışmalar yok denecek kadar azdır; bununla birlikte uzun zamandan beri Polonya'da birçok önemli çalışma yapılmaktadır. Ancak günümüzde, genç araştırmacıların bu alandaki çalışmaları, bize karşılaştırmalı yaklaşımların Polonya tarihi ve Osmanlı-Leh ilişkileri üzerine yapılacak araştırmaları zenginleştireceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Lehistan, Polonya, Polonya Tarihyazımı, Polonya Türkolojisi, Osmanlı-Leh İlişkileri.

From Lehistan to Poland: the Turks and Turkey in Polish Historiography

Hacer TOPAKTAŞ

Abstract

Studies of Turkish history in Poland is one of the least familiar topics of Ottoman historiography. In this context, research on Ottoman-Polish relations is also very limited. This article is an attempt to review some aspects of Turkish studies, especially of the Ottoman studies in Poland. Firstly, the article presents the general characteristics of Turkish-Polish relations from their beginning. Secondly, it emphasizes some features of Polish Turkology in its historical evolution, and then intends to discuss the most common approaches and themes that are reflections of Polish perception in this field. This article also discusses some expressions of Turkey in the Polish ambassadorial dispatches and travelogues, and gives some information on Polish archives and libraries in terms of subjects related to Turkey. Some remarks on the future of studies on Turkish history in Poland are also mentioned to familiarize the historians with the problems and shortcomings of the field. Lastly, the article ends with a general bibliography of

Turkish history studies in Poland arranged according to their topics. In Turkey, the studies on Ottoman-Polish relations and Polish history are almost nonexistent; however, many serious studies have been conducted in Poland for a long time. The recent studies of young researchers in this field show us that the comparative approaches will enrich the studies on the history of Poland and Ottoman-Polish relations.

Keywords: Poland, Polish Historiography, Turkology in Poland, Ottoman-Polish Relations.